

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvamajanduse instituut

Kristi Peedomaa

**EESTI VANEMAEALISTE LEIBKONDADE TOIMETULEK
NING SEDA MÕJUTAVATE TEGURITE ANALÜÜS
(SHARE 4. LAINE ANDMETEL)**

Magistritöö sotsiaalteaduse magistri kraadi taotlemiseks majandusteaduses

Juhendaja: dots. Kaia Philips

Tartu 2014

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “2014. a.

Majanduse modelleerimise õppetooli juhataja

(õppetooli juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõtted, seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. VANEMAEALISTE LEIBKONDADE TOIMETULEKUT KUJUNDAVAD	
TEOREETILISED ASPEKTID	7
1.1. Leibkonna toimetuleku olemus ning selle seos vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega..	7
1.2. Vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavad tegurid	18
1.3. Ülevaade varasematest vanemaealiste leibkondade toimetuleku uuringutest	27
2. EESTI VANEMAEALISTE LEIBKONDADE TOIMETULEKUGA SEOTUD	
TEGURITE HINDAMINE SHARE 4. LAINE ANDMETEL	37
2.1. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut väljendavad üldised trendid	37
2.2. Ülevaade vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavatest teguritest	47
2.3. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavate tegurite	
ökonomeetriline analüüs.....	58
2.4. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavatel teguritel põhinevad	
järelused.....	75
KOKKUVÕTE.....	84
VIIDATUD ALLIKAD	90
LISAD	98
Lisa 1. Leibkondade toimetuleku uuringutulemuste kokkuvõte sõltuvalt	
vanemaealiste osalemisest tööturul.	98
Lisa 2. Kodakondsuse osakaal tööturu staatuste rühmades (%-des).	99
Lisa 3. Lähedastelt ise abi saanud tööturu staatuste rühmades (%-des).	100
Lisa 4. Lähedastele ise abi osutamine tööturu staatuste rühmades (%-des).	100
Lisa 5. Majandusharu töötavate inimeste seas (%-des).	100
SUMMARY	101

SISSEJUHATUS

Madala sündimuse ja pikeneva eluea tõttu vananeb Euroopa Liidu liikmesriikide, kaasa arvatud Eesti rahvastik. Eesti Rahvastikupüramiidi (2013) prognoosi alusel eeldatakse, et aastaks 2044 moodustab 50-74 aastaste inimeste osakaal ligikaudu 33% kogu Eesti rahvastikust. Vanemaealise rahvastiku suurenemine toob kaasa koormuse nii majandusele kui hoolekandesüsteemile ning riigil lasub kohustus tagada läbi sotsiaalkindlustussüsteemi suurele osale rahvastikust heaolu ja toimetulek.

Enam tähelepanu on hakatud pöörama erinevate ühiskonnagruppide leibkondade toimetulekule, millest tulenevalt on läbi viidud rahvastikuprognose. Nimetatud prognoosidega tegelevad mitmed rahvusvahelised organisatsioonid nagu Statistikaamet, Eurostat ja Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO). Leibkondade toimetulek on sõltuv erinevatest teguritest, näiteks võib siinkohal välja tuua hariduslikud, tervislikud, leibkondlikud, finantsilised ja varalised, samuti isiklikud tegurid, emotsionaalsest meelestatusest ning asjaolust, kas vanemaealine töötab või mitte. Leibkondade toimetulekuraskuste tõttu võivad kasvada näiteks tervishoiukulud ning erinevad sotsiaaltoetused.

Vanemaealiste leibkondade ebafunktsionaalsel toimetulekul on erinevaid tähendusi ning see väljendub nii materiaalse toimetuleku, vaesuse kui ka sotsiaalse tõrjutuse kaudu. Kõigil neil on ühisosi, kuid samas leidub ka erinevusi näiteks juba selles osas, kas vaadata toimetulekut läbi materiaalsete ressursside või võtta lisaks vaatluse alla ka mittemateriaalsed tegurid. Vanemaealiste pensionile jäänute suurenenud hulk põhjustab inimkapitali kaotuse ning väiksemad riigisiseseid maksulaekumised. Seetõttu on vajalik pöörata tähelepanu nii vanemaealiste majandusliku ja sotsiaalse toimetuleku välja selgitamisele ning seeläbi kujundada neile suunatud sotsiaal-, hooldus- ja pensionipoliitika meetmeid (Uudised ... 2014).

Oluline on, et vanemaealiste toimetulekuga seotud probleemid ei kasvaks üleliia suureks, millest tulenevalt ei ole mõistlik teha ainult lühiajalisi plaane, vaid olulisemate valdkondade osas tuleb mõelda kaugemale tulevikule. Vanemaealiste toimetulekut, vaesust ja sotsiaalset tõrjutust on mõistetud ka Euroopa Liidus tervikuna. Seetõttu on loodud vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise Euroopa tegevusprogramm, mis algatati 2010. aastal ning see kestab aastani 2020 (Vaesuse ja sotsiaalse ... 2014).

Eelpool toodud aspektidest lähtuvalt on käesoleva magistritöö eesmärgiks välja selgitada tegurid, mis mõjutavad vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Eesmärgi saavutamiseks püstitab autor järgnevad uurimisülesanded:

- anda ülevaade leibkonna toimetuleku olemusest ning selle seosest vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega;
- analüüsida teoorias välja toodud vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavaid tegureid;
- anda ülevaade varasematest uuringutulemustest, mis käsitlevad vanemaealiste leibkondade toimetulekut ja seda mõjutavaid tegureid;
- kirjeldada Eesti vanemaealiste toimetuleku üldisi trende Statistikaameti andmete põhjal ja tuua välja varasemad uuringutulemused Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekust ja seda mõjutavatest teguritest;
- analüüsida SHARE 4. laine Eesti andmetel vanemaealiste leibkondade toimetulekuga seotud tegureid;
- võrrelda saadud tulemusi varasemate vanemaealiste toimetuleku uuringutulemustega ning analüüsile tuginedes pakkuda välja võimalikud valdkonnad, kus oleks võimalik vanemaealistega seotud tegureid mõjutada, eesmärgiga parandada vanemaealiste leibkondade toimetulekut.

Magistritöö koosneb kahest peatükist. Töö esimeses osas käsitletakse teemaga seotud teoreetilisi aspekte. Esmalt antakse ülevaade leibkondade toimetuleku olemusest ning selle seosest vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega. Seejärel käsitletakse tegureid, mis võivad mõjutada vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Teoreetilise osa viimases alapeatükis antakse lühiülevaade vanemaealiste leibkondade toimetulekut käsitlevatest varasematest uuringutest ning seal leitud teguritest, mis toimetulekut mõjutavad.

Töö teine osa koosneb empiirilisest analüüsist, kus fookuses on SHARE 4. laine andmetele tuginedes Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku analüüs. Esiteks käsitletakse vanemaealistega seotud leibkondade toimetuleku üldiseid trende Eesti Statistikaameti andmetele tuginedes ning antakse lühiülevaade varasematest uuringutulemustest, mis on läbi viidud Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavatest teguritest. Järgnevalt kirjeldatakse vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavaid tegureid tööturu rühmade lõikes. Seejärel analüüsitakse vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavaid tegureid, kasutades selleks logit-mudelit. Empiirilise osa viimases alapeatükis võrreldakse tulemusi varasemate Eesti vanemaealiste uuringutulemustega ning püütakse välja tuua olulisemad tegurid, mida mõjutada vanemaealiste leibkondade toimetuleku parandamiseks. Vanemaealistena käsitletakse käesolevas magistritöös 50 – 74 aastaseid inimesi,

Magistritöö koostamiseks on kasutatud erinevaid teoreetilisi artikleid ning sarnase teemavaldkonnaga seotud varasemalt läbiviidud empiirilisi uuringuid. Kasutatud on varasematest töödest näiteks Abdallah *et al.* (2008), Townsend (1979), Burchardt *et al.* (2002), Spicker (2007), Smith, Clay (2010), (Frazer 2009) ning Haughton, Khander (2009) poolt kasutatud artikleid. Nimetatud allikad andsid hea ülevaate toimetulekut teoreetilistest alustest. Olulisteks allikateks võib pidada ka varasematest uuringutest Vrooman *et al.* (2008), Buber *et al.* (2010), Graaf-Zijl, Nolan (2011), mis andsid hea ülevaate toimetulekut mõjutavatest teguritest. Töö teine osa põhineb Eesti Statistikaameti ja SHARE 4. laine andmetel. SHARE andmed on kogutud tänu Euroopa Komisjoni ja paljude teiste organisatsioonide rahastusele (rohkem informatsiooni leidub veebiaadressil www.shareproject.org). Logit-mudelil põhinev andmete analüüs viiakse läbi andmetöötlusprogrammis Stata 12.0.

1. VANEMAEALISTE LEIBKONDADE TOIMETULEKUT KUJUNDAVAD TEOREETILISED ASPEKTID

1.1. Leibkonna toimetuleku olemus ning selle seos vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega

Kirjandusallikates on sageli räägitud leibkondade toimetuleku teemadel. Sellega seoses võidakse toimetuleku puhul käsitleda laia teemade ringi. Toimetuleku mõiste on laialdaselt kasutusel, millel puudub ühene määratlus. Mõisteid nagu toimetulek, elukvaliteet, õnn ja eluga rahulolu kasutatakse sageli sünonüümidena/paralleelselt (How`s ... 2011: 26). Siinkohal leiab töö autor, et oluline on vaadata, kuidas toimetulekut on erinevate autorite poolt defineeritud.

Kuigi toimetuleku termini kohta puudub üks täpne selgitus, nõustuvad enamik eksperte, et toimetuleku alla kuuluvad mitmesugused inimlikud vajadused, millest mõned on hädavajalikud (näiteks hea tervis), kuid samuti sellised, mis on seotud inimese eesmärkide ning eluga rahulolu saavutamisega. (How`s ... 2011: 27) Toimetuleku mõistet kasutatakse, et selgitada ja hinnata indiviidi või leibkonna olukorda (Gasper 2004: 2). Järgnevalt on tabelis 1 toodud erinevad toimetuleku definitsioonid, mida on kirjanduses mainitud.

Tabel 1. Toimetuleku definitsioonid.

Autor	Toimetuleku definitsioonid
Abdallah <i>et al.</i> (2008: 7)	Toimetulekust võib aru saada kui positiivsest füüsilisest, sotsiaalsest ning vaimsest seisundist ehk see ei ole vaid valu, ebamugavuse ning teovõimetuse puudumine. See eeldab, et indiviidi põhivajadused on täidetud, tal on omad eesmärgid, ta usub oma isiklike ja tähtsate eesmärkide täitmisse ning osaleb ühiskonnas. Kõik see toimub tingimustes, kus on toetavad isiklikud suhted, tugev ja kaasav ühiskond, hea tervis, majanduslik ning isiklik turvatunne, tasuv töökoht ning tervislik ja atraktiivne keskkond.
Yang <i>et al.</i> (2013: 1)	Toimetulekut võib vaadata läbi viie komponendi: heaks eluks vajalik baasmaterjal, turvalisus, tervis, head sotsiaalsed suhted ning valiku- ja tegevusvabadus. Toimetulek on inimvajaduste rahulolu, mille läbi saavutatakse nii vaimne kui füüsiline heaolu (terve, õnnelik, jõukas).
Waldegrave, Cameron (2010: 32)	Subjektiiivne toimetulek on kirjanduses tihti elukvaliteedi sünonüümõiste, mis käsitleb peamiselt subjektiiivseid rahulolu ja/või õnne hinnanguid. Mõned uuringud keskenduvad eelkõige heaolu ja sissetuleku seosele, teised uurivad seoseid heaolu ja kogunenud vara, sotsiaalmajandusliku staatuse ja tervise vahel.
Hudson (2006: 49-50)	Toimetulek on funktsioon, mis koosneb mitmetest sotsiaalmajanduslikest muutujatest nagu sissetulek, tööalane staatus, haridus ja vanus.
Herzlich (1973: 60)	Toimetuleku korral on tasakaalus järgnevad tegurid: füüsiline toimetulek ehk füüsiliste ressursside piisavus, kurnatuse puudumine, psühholoogiline toimetulek, liikumisvabadus ja tegude efektiivsus ning head suhted teiste inimestega.

Allikas: (Autori koostatud).

Tabelist 1 on näha, et toimetulekut on defineeritud erinevalt. Toimetuleku olemusena on kirjeldatud nii materiaalsed, füüsilisi, psühholoogilisi kui ka sotsiaalseid tegureid, mille koosmõjuna kujunebki välja indiviidi või leibkonna toimetuleku olukord. Autori arvates saab tabeli põhjal väita, et toimetulek tugineb põhivajaduste täitmisele, millele lisanduvad heaolu suurendamisega seotud vajaduste rahuldamine. Seega on autori arvates toimetuleku üheks peamiseks teguriks materiaalne toimetulek ehk sissetulekud ja varad, mille abil on võimalik elu korraldada selliselt nagu seda soovitakse. Tabelis olevatest definitsioonidest näeme, et leibkonna toimetulek sõltub palju sotsiaalsetest teguritest, nagu näiteks haridus, tööalane staatus, inimestevahelised suhted, tervis, turvatunne ning tegutsemisvabadus. Vanemaealiste puhul võib öelda, et olulise tähtsusega on eelkõige tööturul osalemise võimalus ja tervislik seisund. Yang *et al.* (2013: 1) rõhutab pigem turvalisuse, tervise, heade sotsiaalsete suhete ning valiku- ja tegevusvabadusele. Tegevusvabaduse all võib piiranguteks kujuneda vanemaealiste seas kohustused leibkonnas, näiteks tuleb hoolt kanda haige pereliikme eest, mille tõttu võib tekkida olukord, kus ei ole võimalik enam tööturul osaleda. Ka Abdallah *et al.* (2008: 7) arvates on sotsiaalsed tegurid toimetuleku puhul määravaks, nagu näiteks toetavad

suhted, tugev ja kaasav ühiskond, hea tervis, turvatunne ning lisaks tuleb välja ka tasuv töökoht, mis loob võimaluse saada leibkonna toimetuleku jaoks vajalikku sissetulekut. Waldegrave, Cameron (2010: 32) aga rõhutavad toimetuleku seosele sissetulekute ja varade olemasolu seisukohalt ning samuti tuleb siinkohal välja tervise olulisus toimetuleku kontekstis. Hudson omakorda (2006: 49-50) leiab, et toimetuleku määravad ära tööturul osalemine ja sissetuleku saamine, kui ka vanus ja haridustase. Herzlich (1973: 60) aga leiab eelkõige füüsiliste ressursside olulisust, mille alla võib paigutada tervise ning lisaks mainib sotsiaalseid suhteid. Seega varieeruvad toimetuleku definitsioonid, kuid samas on neil ka ühisjooni. Eelnevalt välja toodud toimetuleku definitsioonide põhjal eeldab töö autor siiski, et toimetuleku puhul on olulisemateks teguriteks materiaalsed tegurid ehk sissetulekute saamine kas eelkõige läbi tööturu või siis tulenevalt pensionist või sotsiaaltoetuste kaudu ning samas ka läbi varade olemasolu, mis näitab materiaalsel rikkust. Sissetulekute puudumise või madala rikkuse korral võivad omakorda tekkida probleemid sotsiaalsete teguritega. Näiteks pole inimesel võimalik õppida soovitud haridusasutuses, võtta osa ühiskonnaelust või toituda tervislikult ning seetõttu võib kehval järjel olev indiviid puutuda kokku eelnevalt nimetatud puudustest tulenevate probleemidega.

Kui toimetuleku määratlemisel ei olda niivõrd ühisel arvamusel, siis toimetuleku mõõdikute osas vastandlikkust ei esine. Üldiselt on kaks laiemat toimetuleku kategooriat – subjektiivne ja objektiivne toimetulek. Subjektiivne toimetulek võtab arvesse indiviidi või leibkonna rahulolu eluga ning seda, kuidas tajutakse oma toimetulekut (Smith, Clay 2010: 158, Drabsch 2012: 4). Subjektiivne toimetulek võib olla mõjutatud teguritest, mis ei ole materiaalse sisuga, näiteks sugu, vanus, abielu staatus, hinnang tervisele, haridus, sotsiaalne kapital, eluga rahulolu, emotsionaalne seisund samas kui objektiivne rahulolu keskendub inimese elu mõjutavatele materiaalsele teguritele, näiteks ligipääs haridusele, palk, võimalused töötamiseks, vara olemasolu (Kingdon, Knight 2003: 5; Drabsch 2012: 4; Royo, Velazco 2005: 2). Samas võib olla ka olukord, kus indiviid või leibkond on subjektiivselt rahul oma toimetulekuga, kuid nende olukord ei paista niivõrd hea olevat objektiivsete mõõdikute alusel (Smith, Clay 2010: 158).

Eelpool toodud definitsioonide kohaselt võib toimetuleku üldjoontes jagada kahte suuremasse rühma: materiaalsed elutingimused ja elukvaliteet. Materiaalsete elutingimuste alla kuuluvad sissetulekud ja jõukus, töökohad ja palgad ning majapidamine – need määravad ära leibkonna tarbimisvõimalused ning leibkonna käsutuses olevad ressursid. Elukvaliteedi alla kuuluvad aga tervislik seisund, töö ja eraelu tasakaal, haridus ja oskused, sotsiaalsed suhted, keskkonna kvaliteet, turvalisus kohustused ning subjektiivne heaolu. Seega, on elukvaliteet mitterahaliste tegurite kogum, mis kujundavad üksikisiku või leibkonna võimalused. (How's ... 2011: 27; Stewart 2002: 12)

Sissetulekutel ja rikkusel on oluline osa leibkonna toimetuleku juures. Sissetulek viitab majanduslike ressursside olemasolule, mida leibkond aja jooksul kogub. See hõlmab palka kuid ka ressursse, mis on saadud muudest allikatest, näiteks kinnisvara, pensioni ja sotsiaaltoetuste kaudu. Rikkus viitab kogunenud vara olemasolule ja see sisaldab finantsvarasid (aktsiad) koos füüsilise varaga (kinnisvara, sõidukid, kodumasinad). Sissetulekud võimaldavad inimestel rahuldada oma vajadusi ning nii sissetulekute tase kui rikkus suurendavad vabadust valida, millist elu soovitakse elada. (How's ... 2011: 27)

Indiviidide või leibkonna materiaalse olukorra mõõtmiseks on vajalik vaadata mitte ainult inimeste sissetulekuid, vaid ka varasid ja tarbimist ning kuidas nimetatud majanduslikud ressursid on jaotatud erinevate inimeste ja rühmade vahel. (Measuring Well-being ... 2013: 5) Seega on sarnaselt üldisele toimetulekule ka materiaalse toimetuleku puhul erinevaid lähenemisviise, mille korral toimetuleku hindamiseks kasutatakse mitmesuguseid mõõdikuid. Mõõdikute paljuses võimaldab uurida inimestega seotud tegureid erinevast küljest ning seega anda mitmekülgsemat ning täpsemat informatsiooni. Materiaalse toimetuleku mõõdikute juures on lisaks sissetulekule palju mõjutegureid, millest sõltub võimekus rahuldada oma vajadusi ning seetõttu on materiaalse toimetuleku uurimiseks kasutatud järgnevaid mõõdikute komplekte (Supplemental ... 2003: 8-9; Drabsch 2012: 5):

- elektroonikakaubad – kas leibkond omab näiteks külmkappi, televiisorit, nõudepesumasinat, telefoni ja arvutit;

- majapidamise olukord – sisaldab füüsilisi probleeme, nagu katkised aknad, lekkiv katus ning samuti tegureid, mis on seotud eluruumide soojusega, ruumipuudusega, privaatsusega või teiste mugavust väljendavate teguritega;
- naabruskonna olukord – milline on naabruskonnas liiklus, tänavate ja majade seisukord ning suhted naabritega;
- avalike teenuste kättesaadavus – milline on politsei, tuletõrje, kiirabi või näiteks koolide tegevus;
- põhivajaduste rahuldamise võimekus – millised võimalused on rendi ja kommunaalarvete tasumiseks ning väljatõstmise vältimiseks ning kas leibkonnal on piisavalt süüa.

Eelnevad mõõdikud näitavad selgelt, mis põhjusel ei saa toimetuleku käsitlemisel piirduda vaid sissetulekuga. Vastasel juhul jääksid vaatluse alt välja tunnused, mis sõltuvad materiaalistest vahenditest, kuid mis ei pruugi olla rahaliselt lihtsasti hinnatavad. Seega on tegemist pigem ressurssidega, mida on inimesel või leibkonnal vähem kui oleks vajalik.

Materiaalse toimetuleku mõõdikuid tuleks täiendada veel informatsiooniga, kuidas ressursid on ühiskonnas üldiselt jaotunud. See ei ole vajalik vaid erinevat tüüpi leibkondade tegelikest elutingimustest ülevaate saamiseks, vaid ka maksu- ja sotsiaalpoliitika kujundamiseks. Sellised ressursside jaotamist ning ebavõrdsust kirjeldavad mõõdikud ei saa põhineda vaid palkadel, vaid see peaks olema kombineeritud leibkondade küsitlustega ning administratiivregistritest saadavate näitajatega. (How's ... 2011: 40-41)

Nii nagu eelnevalt selgus, on leibkonna toimetulek seotud erinevate materiaalse toimetuleku mõõdikutega. Kuna leibkonna toimetulek võib olla seotud rahvastiku vananemisega, kus vananemine võib kaasa tuua raskendatud toimetuleku, mille tulemusena võivad esineda materiaalse toimetuleku raskustel ka vaesus ja sotsiaalne tõrjutus. Eelnevalt esitatud selgituste tõttu on autor käesolevas töös valinud toimetuleku uurimiseks nii materiaalse toimetuleku, vaesuse kui ka sotsiaalse tõrjutuse, mis autori arvates võtavad toimetuleku hindamisel arvesse suurel määral materiaalseid tegureid ning samas ka mittemateriaalseid tegureid, mis on pigem vajalikud mitte kõige vähemjõukamate

leibkondade uurimiseks, kellel põhivajaduste täitmisega suuri probleeme ei ole. Esmalt on autor aga esitanud kokkuvõtte vaesuse definitsioonidest, saamaks ülevaate sellest, mida erialases kirjanduses vaesuse all mõeldakse (vt tabel 2).

Tabel 2. Vaesuse definitsioonid.

Autor	Vaesuse definitsioonid
Encyclopaedia Britannica (2014)	Vaesus kui seisund, kus kellelgi puudub tavapärase või sotsiaalselt aktsepteeritud hulk raha või materiaalsed omandid. Vaesus öeldakse eksisteerivat, kui inimestel puuduvad vahendid oma põhivajaduste rahuldamiseks.
Townsend (1979: 31)	Saab öelda, et leibkonnad elavad vaesuses siis, kui neil puuduvad ressursid toidu ostmiseks, osalemiseks erinevates tegevustes ning elutingimuste ning mugavuste saamiseks, mis on nende ühiskonnas tavapärased või vähemalt laialdaselt heaks kiidetud. Nende ressursid on nii tõsiselt alla keskmise inimese või leibkonna piiri, et nad on jäetud välja tavapärasest elukorraldusest, tavadest ning tegevustest.
Kangas, Ritakallio (1998: 175)	Vaesus ei ole lihtsalt piiratud sotsiaalne toimetulek, vaid konkreetselt isolatsioon, mis tuleneb rahaliste vahendite puudusest.
Perry (2002: 102)	Vaesus on tõrjutus minimaalsest vastuvõetavast eluviisist oma ühiskonnas, tulenevalt ebapiisavatest ressurssidest.

Allikas: (Autori koostatud).

Võrreldes toimetuleku määratlusega, selgub tabelist 2, et vaesuse määratluse juures on erinevad autorid mõnevõrra ühisemal arvamusel, sest vaesuse defineerimise juures jääb tähelepanu alla enamasti rahaliste vahendite olemasolu leibkonnas, mis peaksid tagama leibkonna toimetuleku vähemalt minimaalselt aktsepteeritud tasemel. Seetõttu saab näiteks Townsend (1979: 31) definitsiooni kohaselt välja tuua just põhivajaduste rahuldamise, mis määravad ära kas leibkonnas on puudus toidust ning normaalseks eluks vajalikud elamistingimused. Kui need jäävad alla ühiskonnas aktsepteeritud piiri, siis võibki öelda, et leibkond kannatab vaesuse käes. Põhivajaduste rahuldamise võimaluse nimetab ära ka Encyclopaedia Britannica (2014), mis tuleneb sellest kas leibkonnal on sotsiaalselt aktsepteeritud hulk raha või materiaalsed omandid, et tagada põhivajaduste rahuldamine. Samuti seostavad ka Kangas ja Ritakallio (1998: 175) rahaliste vahendite puudust vaesusega. Perry (2002: 102) toob samuti välja, et vaesus tuleneb minimaalsete eluviiside puudumisest, mis on seotud ebapiisavate ressurssidega. Seetõttu on saab öelda, et vaesus on kitsam piiritlus vaadeldes seda leibkonna toimetuleku kontekstis ehk vaesuse puhul saab määravaks, kas leibkond jääb alla ühiskonnas normaalseks peetavast toimetulekupiirist või mitte. Võib öelda, et vaesuse põhitähelepanu on pigem ühiskonna alamklassis olevate inimeste toimetulekul kuhu

võivad olla suurema tõenäosusega sattunud ka vanemaealised inimesed ja nende leibkonnad. Vanemaealisi võib vaeste hulgas autori arvates olla palju just seetõttu, et nende sissetulekuallikad piirnevad enamasti vaid pensionitega või sotsiaaltoetustega, mistõttu on nad eeldatavasti vaesusriskist enam ohustatud.

Tulenevalt eelpool toodud definitsioonidest saab vaesust vaadata läbi materiaalsete tingimuste, majandusliku olukorra. Järgnevalt on ära toodud materiaalsed tingimused (Spicker 2007: 230):

- vajadus – näitab, et indiviidil või leibkonnal on teatud materiaalsete tarvete või teenuste puudus;
- piiratud ressursid – puudulik sissetulek või vähene vara olemasolu, et omandada või tarbida asju ja teenuseid, mida vajatakse;
- puudus – toidu ja eluaseme olemasolu.

Vaadates vaesust majanduslikus tähenduses, saab välja tuua järgnevad meetmed (Spicker 2007: 232-233):

- elatusstandard (allpool vaesuspiiri) – teatud esemed või teenused on eriti olulised või vajalikud (toit, pesemisvõimalused);
- ebavõrdsus – indiviidi või leibkond, kes on teiste ühiskonnagruppidega võrreldes ebasoodsamas situatsioonis;
- majanduslik positsioon (klassikuuluvus) – inimesi või leibkondi määratletakse vaesteks nende majandusliku positsiooni alusel ühiskonnas.

Eelnevalt oli autor koostanud ülevaate vaesuse definitsioonist, mida autor kasutab käesolevas töös ühe võimalusena toimetuleku kujunemise uurimiseks. Kuivõrd selgus, et vaesuse all mõeldakse enamasti materiaalselt puudust ehk ressursside puudust, siis tuleks autori arvates tuua toimetuleku käsitlusse sisse tegurid, mis ei ole otseselt seotud materiaalsete ressurssidega. Üheks selliseks võimaluseks on vaadata sotsiaalset tõrjutust, mida uuritakse eelkõige mitterahaliste mõõdikute abil.

Tabel 3. Sotsiaalse tõrjutuse definitsioonid.

Autor	Sotsiaalse tõrjutuse definitsioonid
Strobel (1996: 174)	Tõrjutus on eeskätt nii indiviide kui leibkondi/gruppe mõjutav süsteemne multidimensionaalne eraldumisprotsess.
Tiemann (1993: 49)	Sotsiaalne tõrjutus mõjutab indiviide, leibkondi/inimeste grupe ja geograafilisi alasid. Sotsiaalset tõrjutust võib näha mitte üksi sissetulekutasemes, vaid see haarab ka selliseid valdkondi, nagu tervis, haridus, ligipääs teenustele, eluase ja võlad.
Burchardt <i>et al.</i> (2002: 6)	Sotsiaalse tõrjutuse mõõdikud ei ürita selgitada välja vaid neid, kellel on ressursside puudus, vaid ka neid kelle mitteosalemine esineb mitmel erineval viisil: näiteks läbi diskrimineerimise, krooniliselt halva tervise, geograafilise asukoha või kultuurilise identifitseerimise. Materiaalsete ressursside puudus on endiselt peamiseks ning tähtsaks mitteosalemise põhjuseks, kuid iseenesest see ei vähenda võimalusi.
Burchardt <i>et al.</i> (2002: 30)	Inimene on sotsiaalselt tõrjutud, kui ta ei osale selle ühiskonna olulisemates tegevustes, kus ta elab.
Teague, Wilson (1995: 98)	Sotsiaalne tõrjutus on protsesside komplekt, mis kuuluvad tööturule ja hoolekandesüsteemi, mille abil indiviidid, leibkonnad, ühiskond ning isegi terved sotsiaalsed grupid on lükatud ühiskonna äärealadele või sinna jäetud. See ei hõlma vaid materiaalsel puudust, vaid ka laiemalt võimaluste piiratust osalemises täielikult sotsiaalses ning igapäevases elus.

Allikas: (Autori koostatud).

Tabelist 3 selgub, et ka sotsiaalse tõrjutuse määratlusel on mõnevõrra erinevaid lähenemisi, kuid definitsioonidest tuleb välja ka ühisosa. Näiteks Burchardt *et al.* (2002: 30) määratleb sotsiaalset tõrjutust kui olukorda, kus ei osaleta ühiskonna olulisemates tegevustes. Teague ja Wilson (1995: 98) leiavad, et lisaks materiaalsele puudusele on leibkonnal piiratud juurdepääs osalemaks sotsiaalses ja igapäevases elus. Strobel (1996: 174) toob samuti välja, et sotsiaalse tõrjutus mõjutab leibkondade eraldumisprotsessi ehk ollakse teatud määral eraldatud kas sotsiaalselt elust või ligipääsust ühiskonna erinevatele valdkondadele. Lisaks on Burchardt *et al.* (2002: 6) toonud välja mõnevõrra detailsema selgituse sotsiaalse tõrjutuse kohta - lisaks ressursside puudusele püüab sotsiaalne tõrjutus pöörata tähelepanu ka mõõdikutele, mis selgitavad välja need indiviidid või leibkonnad, kelle mitteosalemine ühiskonnas olemasolevatest võimalustest tulenevad näiteks läbi diskrimineerimise, tervisest tulenevalt või näiteks geograafilisest asukohast tingitud.

Sõltuvalt eelpool nimetatud autoritest võib sotsiaalse tõrjutuse tõlgendus varieeruda, kuid nende ühiseks jooneks on arusaam, et sotsiaalse tõrjutuse puhul ei ole tähelepanu all indiviidide või leibkondade materiaalne olukord, vaid pigem nende sotsiaalsed

tunnused. Siia alla kuuluvad näiteks nii leibkonna struktuur, eluaseme olukord, haridus, arstiabi kättesaadavus, diskrimineerimine kui ka ligipääsetavus teenustele. Seega selgub, et sotsiaalse tõrjutuse mõõdikute hulka kuuluvad nii indiviidi või leibkonna enda poolt mõjutatavad tunnused kui ka sellised, mis näitavad ühiskonna suhtumist. Töökoostaja on arvamusel, et sotsiaalse tõrjutuse kaasamine käesolevasse töösse on vajalik just seetõttu, et selle uurimisel on võimalik kasutada mittemateriaalseid mõõdikuid ning seega saada leibkonna toimetulekust mitmekülgsema ülevaate.

Sotsiaalne tõrjutus on mitmedimensiooniline protsess, mis on seotud nii kultuurilise, majandusliku, poliitilise kui ka sotsiaalse dimensiooniga (Barnes 2005: 16; Escorel *et al.* 2008: 36). Sotsiaalne tõrjutus on seotud ressursside ebaõiglasest jaotusest ning ebavõrdsete võimaluste ja õiguste olemasolust ning seetõttu on vajalik tagada järgnevad võimalused (Escorel *et al.* 2008: 36):

- tervele ühiskonnale vajalike tingimuste loomine põhivajaduste rahuldamiseks ning nende ületamiseks;
- võimaldada inimestega arvestavate ning neid oma tegevustesse kaasavate sotsiaalsete süsteemide loomist;
- rahu ning inimõiguste kindlustamine.

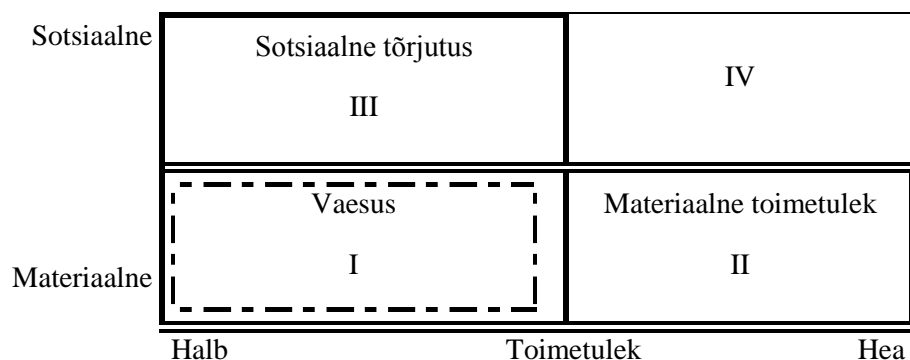
Eelnevast tulenevalt võib järeldada, et sotsiaalse tõrjutuse puhul on suur roll mittemateriaalsetel teguritel, mis on otseselt seotud sotsiaalse ja psühholoogilise heaolu saavutamise. Autori arvates ei saa selliseid sotsiaalset tõrjutust iseloomustavaid tegureid leibkonna toimetuleku hindamisel alatähtsustada ning seega tuleks ka käesolevas töös lisaks põhilistele toimetuleku näitajatele, materiaalsele toimetulekule ning vaesusele, pöörata tähelepanu ka sotsiaalsele tõrjutusele. (Enoch *et al.* 2008: 7).

Euroopa Komisjon tähtsustab ideed, et igal kodanikul on õigus põhilistele elustandarditele ning õigusele osaleda peamistes ühiskonna sotsiaalsetes ning kutselistes institutsioonides, milleks on näiteks tööhõive, majapidamine, tervishoid, haridus. Sotsiaalne tõrjutus esineb siis, kui kodanikud kannatavad puuduste all ning on võimetud nimetatud sotsiaalseid õiguseid kindlustama. (Bhalla, Lapeyre 1997: 415) Seega arvab autor, et sotsiaalne tõrjutus on defineeritud ametlikult Euroopa Komisjoni tasandil, mis

vastavalt sotsiaalse tõrjutuse sisule püüab ka vastavalt tegutseda, vähendamaks tõrjutust ning parandada sellega omakorda leibkondade toimetulekut.

Tulenevalt sellest, et sotsiaalne tõrjutus on mitmedimensiooniline ning käsitletav lähtuvalt erinevatest valdkondadest, siis on ka tõrjutuse uurimiseks kasutatavate mõõdikute valik lai. Sotsiaalse Kaitse Komitee (*Social Protection Committee*) on peamiste sotsiaalse tõrjutuse mõõdikutena kasutusele võtnud näiteks järgnevad mõõdikud: sissetulekute jaotus, madalate sissetulekute püsivus, regionaalne tõrjutus, pikaajaline töötuse määr, töötutega leibkondades elavate inimeste arv, oodatav eluiga sündimisel või enesehinnang oma tervislikule olukorrale. (Report ... 2001: 6) Töö autor toob välja, et eelpool nimetatud mõõdikuid saab kasutada erinevate sotsiaalsete gruppide lõikes, kuid samas on võimalik sotsiaalse tõrjutuse uurimiseks minna ka detailsemaks ja näiteks vanemaealiste leibkondade toimetuleku uurimiseks on mõõdikutena võimalik kasutada kindlaid vanusegruppe, toetuse saajaid või näiteks tööstaazi pikkust või tööturu staatust. Seetõttu leiab töö koostaja, et sotsiaalse tõrjutuse uurimisel on uurijatel laiemad võimalused probleemi analüüsimiseks kui näiteks konkreetselt vaesuse puhul.

Kuna nii leibkonna materiaalsel toimetulekul, vaesust kui ka sotsiaalset tõrjutust on võimalik vaadelda indiviidi, leibkonna kui ka ühiskonna tasandil, siis käesolevas töös keskendutakse siiski leibkonna tasandile põhjusel, et eeldatavalt majandatakse paljudes leibkondades ühiselt ning seega ei ole otseselt oluline, kes konkreetselt leibkonnast tööl käib ja sissetulekut teenib, vaid pigem on oluline, kes teenitud palgast sõltuvad. Leibkonnapõhine lähenemine on autori seisukohast oluline põhjusel, et enamasti elatakse koos kaaslastega ning jagatakse omavahel nii sissetulekuid, erinevaid materiaalseid hüvesid kui ka kulusid. Leibkonna toimetuleku olemus on kokkuvõtvalt koondatud joonisele 1 (vt lk 17), kus autor näitab kuidas on toimetulek seotud nii materiaalse toimetuleku, vaesuse kui ka sotsiaalse tõrjutusega.

Joonis 1. Leibkonna toimetuleku seos materiaalse toimetuleku, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega (Autori koostatud).

Joonise 1 põhjal saab öelda, et leibkonna toimetulek võib olla nii hea kui ka halb ehk mõni leibkond tuleb paremini toime, teine halvemini, kuid siinkohal suunatakse tähelepanu just probleemsetele kohtadele. Seetõttu saabki käsitleda toimetuleku kontekstis nimetatud kolme mõistet. Jooniselt selgub, et vaesust (I) vaadatakse eelkõige läbi materiaalse dimensiooni ning kui leibkond on sattunud vaesusesse, siis on toimetulek halb. Materiaalse toimetuleku (II) korral saab leibkonna toimetulek olla nii hea kui halb. Materiaalsel toimetulek ja vaesusel on teatud ühisosa juhul, kui materiaalne toimetulek on halb, siis kattub see vaesusega. Sotsiaalne tõrjutus (kast III), hõlmab endas nii sotsiaalset kui materiaalsel poolt ning mõlemad näitavad toimetulekut eelkõige halvana. Need leibkonnad, kes tulevad tavaliselt hästi toime ja kellel probleeme ei esine, paiknevad kastis IV. Seega on oluline kogu leibkonna toimetulek, kuid seda saab vaadelda läbi vaesuse, materiaalse toimetuleku kui ka sotsiaalse tõrjutuse ning seetõttu on kõik kolm mõistet käesolevas töös paralleelselt kasutusel. Kuna kogu leibkonna toimetulek on suuresti mõjutatud tööturust, siis tööturu pool tuleb rohkem välja käesoleva töö empiirilises osas.

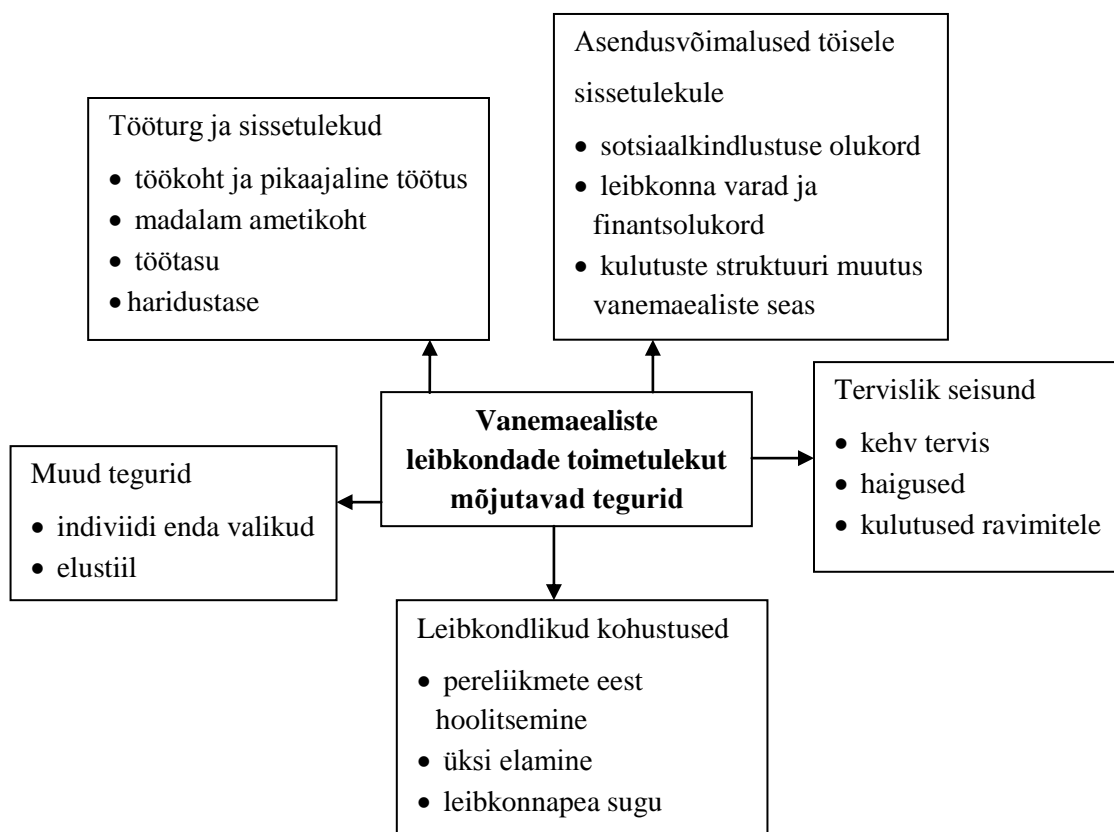
Kokkuvõtvalt võib öelda, et arvestades nii materiaalsel toimetulekut, vaesust kui ka sotsiaalset tõrjutust, katavad autori arvates vaadeldavad näitajad vajaliku osa leibkonna toimetulekuga seotud teguritest. Vaadeldes antud alapeatükis eelpool nimetatud näitajaid, mis hõlmavad nii materiaalseid tegureid (palk, vara, sissetulek), sotsiaalseid (leibkond, sotsiaalsed suhted, ühiskonda kaasatus, rahulolu eluga) ning füüsilisi (eelkõige tervis) tegureid, siis leiab töö autor, et leibkonna toimetulekut mõjutavad

tegurid võib jagada viide kategooriasse, mille kaudu kujuneb leibkonna toimetulek: tööturg (hõivatud või mitte) ja sissetulek (palk), asendusvõimalused töisele sissetulekule (pension, vara, sotsiaaltoetused), tervis ja enesehinnang tervisele, vanemaealiste roll ja kohustused leibkonnas (pereliikme hooldamine, leibkonna struktuur) ning muud tegurid (näiteks eluga rahulolu, emotsionaalne seisund). Eelnevale tuginedes antakse järgnevas peatükis ülevaade vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavatest teguritest, mis jaotuvad nimetatud viide kategooriasse.

1.2. Vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavad tegurid

Vanemaealiste leibkondade toimetulek on individuaalne ning see sõltub paljudest teguritest. Leibkondi, kes tulevad hästi või suurepäraselt toime, on ühiskonnapildis pigem vähem, mis tähendab, et suurem osa leibkondadest peab hakkama saama vähesemaga kui need, kelle kätte on koondunud suurem osa toimetulekut mõjutavad erinevad võimalused. Leibkondade toimetulek on seotud tööturu ja sissetulekute, asendusvõimaluste olemasolust sissetulekutele, tervisest ning enesehinnangust tervisele, vanemaealiste rollist ja kohustustest leibkonnas ning lisaks muudest teguritest (emotsionaalne seisund, rahulolu, elukvaliteet). Käesolevas peatükis koostatakse ülevaade nimetatud valdkondadest.

Võrreldes teiste ühiskonnagruppidega on sageli just vanemaealiste leibkondade toimetulek enim raskendatud. Frazer on märkinud (2009: 14), et üldjuhul viitab püsiv kõrge vaesuse tase ja sellest tulenev leibkondade toimetuleku erinevus asjaolule, et toimetulek ja vaesus on tingitud peamiselt ühiskonna korraldusest ning ressursside jaotusest. Siinkohal võib tegemist olla rahaliste või muude ressurssidega, milleks on näiteks võimalus soetada eluase, hariduse omandamine, tervishoiu- ja sotsiaalteenuste ning muude majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste teenuste saamine ning kuna olulised on ka mittemateriaalsed tegurid, siis ei saa kõrvale jätta ka olukorda, kus eksisteerib sotsiaalne tõrjutus. Joonisel 2 on kujutatud kokkuvõtte teguritest, mis mõjutavad vanemaealiste leibkondade toimetulekut.

Joonis 2. Vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavad tegurid (autori koostatud teoreetiliste allikate põhjal).

Vanemaealiste leibkonna toimetuleku üheks suurimaks mõjutajaks võib pidada tööturgu ja sissetulekuid. Vanemaealiste puhul hakkab probleemiks osutama täielik või osaline hõivatus, mis üldjuhul tuleneb tervislikest põhjustest, mittetöötamise eelistamisest või soovimatusest teha vastutusrikast tööd, samas ka leibkondlikest põhjustest. Eelnevast tulenevalt hakkavad vanemaealised kas järk-järgult oma hõivet vähendama, liikudes üle osaaajaga tööle, või väljuvad hõivest ühekordselt ja jäädavalt. Hõive võimaluste vähenemine või kadumine toob kaasa sissetulekute muutuse, mis reeglina toimub vähenemise suunas.

Disney, Whitehouse (2002: 11) ja Zaidi *et al.* (2006: 2) on uuringute põhjal näidanud, et vanemaealistel on väiksemad sissetulekud ning suurem vaesusesse sattumise risk. Eakate võimaluste piiratus olukorda parandada, suurendab nende vaesusrisiki ning neil on võrreldes tööealistega raskem leida lisaressursse sissetulekute järsu languse või ootamatute kulutuste korral. Näiteks on eakatel keerulisem uuesti tööle minna põhjusel,

et tööandjad eelistavad nooremad tööjõudu ning siinkohal tuleb välja tööturul valitsev sotsiaalne tõrjutus läbi vanuselise diskrimineerimise. Suutmatus majanduslike raskustega toime tulla näitab, et vaesus on vanemaealiste jaoks tunduvalt püsivam seisund kui teistele ühiskonnagruppidele (Cherchye *et al.* 2008: 2; Zaidi *et al.* 2006: 2).

Põhjused, miks vanemaealised soovivad töötamist jätkata, võivad olla erinevad – kõrge palk, meeldiv töö, soov säilitada oma tervisekindlustus, suurendada pensioni saamist. Seega, teatud osal palgalistel on töö, millega ollakse rahul ning seetõttu ei esine soovi varakult pensionile minemiseks. Riigi poliitikast sõltuvalt soovivad mõned vanemaealised töötada oma tervisekindlustuse säilitamiseks. Siinkohal tuleb tähele panna asjaolu, et tervisekindlustus on ette nähtud vaid töötavatele isikutele, riiklikku pensioni saavad peamiselt puudega või töövõimetud inimesed. Samuti kindlustab rohkemate aastate vältel töötamine kõrgema pensioni juhul, kui pensioni suurus on sõltuvuses tööstaažiga. Kindlasti üheks suurimaks motivatsiooniks, miks vanemaealised soovivad tööturul jätkata, on kõrgem palk. Analüüsides palkasid soolisest seisukohast võib järeldada, et naised teenivad keskmiselt vähem kui mehed. Eelnevale on ratsionaalne põhjus ja seletus - naised on enamasti alati teisel kohal perekonnale sissetuleku teenijatena. Alati on võetud iseenesest asjaolu, et mees on traditsiooniline perekonnapea. Tänapäevase seisuga on selliseid traditsioonilisi leibkondi tunduvalt vähem ning paljud naised hoopis peavad üleval leibkondi ja on peamised palgateenijaid, isegi olukorras, kus ollakse abielus ning seda ka vanemaealiste leibkondade hulgas. (Ehrenreich 1986: 22; Feldstein 1999: 36; Stark *et al.* 2005: 181; Frazer 2009: 15) Siinkohal eeldab töö autor, et vanemaealised, kelle töötasu on suurem, on kindlustanud endale paremad ametipositsioonid ning soov edasitöötamiseks viitab asjaolule, et tõenäoliselt ollakse tööga rahul. Samuti on töö koostaja arvamusel, et kõrgemapalgalistel vanemaealistel on motivatsioon töötada veel võimalikult palju aastaid eesmärgil toetada näiteks oma lapsi ja lapselapsi. Palgaerinevuste suhtes leiab autor, et traditsiooniline peremudel tänapäeva ühiskonnas enam alati ei toimi, vaid vastutus leibkonna toimetuleku osas on jagunenud ning tavaliseks on muutunud asjaolu, kus naisterahvas on leibkonna põhiline sissetulekutooja. Kuigi jätkuvalt eksisteerib teatud määral palgadiskrimineerimist soo lõikes, see aga viitab sotsiaalsele tõrjutusele.

Väikese sissetulekuga ühiskonnagrupid töötavad sageli ametikohtadel, mis on nn „klassikalised“ madalama klassi ametid ehk ametikohad, mis ei eelda väga kõrget kvalifikatsiooni vaid nõuavad pigem näiteks füüsilisi oskusi. Tihti ei ole nimetatud ametikohtade palgad piisavad, et tagada leibkonnale sissetulek, mis omakorda kindlustaks hea elatustaseme ja toimetuleku. Antud ametialadel töötavad sageli just vanemaealised, kellelt ei nõuta kõrgeid teadmisi ega oskusi. Üldjuhul on sellistele töökohtadele kergem ligipääs riiki sisserännanutel, kes on nõus töötama vähesema töötasu eest kui riigi enda kodanikud, millest tulenevalt väheneb töötamise võimalus vanemaealiste seas. (Schwartz 2007: 26; Tikhonova 2011: 27) Eelnevale tuginedes on tõenäoline, et kvalifikatsioonita lihttöölised ja töötud vanemaealised jagunevad lihtsamini vaeste ja madala sissetulekuga rahva hulka, mis raskendab veelgi antud ühiskonnagrupi leibkondade toimetulekut. Kehva kvaliteediga töö (madal töötasu või ebakindel töö) piirab inimväärse sissetuleku kättesaadavust. Üldjuhul aga ei kuulu väikese sissetulekuga inimeste hulka ettevõtjad, füüsilisest isikust ettevõtjad, kõrgema astmete juhid ja spetsialistid ning nendel positsioonidel võib töötada ka eakamaid, mistõttu nende leibkondade toimetulekul üldjuhul toimetuleku raskusi ei esine. (Frazer 2009: 15; Tikhonova 2011: 25-26) Wagstaff (2002: 100) ning Townsend (1979: 796) on leidnud, et suhteliselt suure sissetulekuga inimeste hulgas on rohkem mehi ja suhteliselt väikese sissetulekuga inimeste hulgas rohkem naisi.

Pikaajaline töötus on samuti tegur, mis tõenäoliselt mõjutab vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Pikaajaline töötus on üheks vaesust esilekutsuvaks faktoriks põhjustades erinevaid toimetulekuraskusi ning lisaks eraldab töötus inimesed sotsiaalsetest võrgustikust tuues kaasa ka sotsiaalse tõrjutuse (Feldstein 1999: 38; Misturelli, Heffernan 2008: 670; Frazer 2009: 15). Pikemat perioodi tööturult kõrval olnud vanemaealistel on vähetõenäolised võimalused tööturule naasmiseks kõrgemas eas. Siinkohal on määravaks teguriks ka tervislik seisund, kus haiguste tõttu väheneb töövõimekus, mis võib olla tööturult kõrvalejäämise põhjuseks. Pikaajalise töötuse puhul on tõenäoline, et tööandjad eelistavad värskemate teadmiste ja oskustega nooremaid palgalisi ning seetõttu ei soovita panustada vanemaealistesse töötajatesse (Barrientos 2002: 1137). Pikaajaline töötus võib negatiivset mõju avaldada vanemaealiste krediitlimiidile põhjusel, et rahaliste ressursside piiratuse tõttu ei ole võimalised tasuma arveid tähtajaliselt (Feldstein 1999: 38; Wagstaff 2002: 99). Töö

autor eeldab, et tasumata jäänud arved võivad suure tõenäosusega mõjutada vanemaealiste otsust võtta laenu.

Hariduse omandamine ja selle vajalikkus on tänase seisuga väga tähtsal kohal ning tõenäoliselt muutub see edaspidi veelgi olulisemaks. Haridusel on tähtis roll ka vanemaealiste leibkonna toimetuleku osas. Fakt on see, et madal haridustase suurendab vaesusriski ning võib piirata inimese võimet sissetulekut teenida. Madal haridustase piirab võimalust töötada kõrgemapalgalistel ametikohtadel, mille tõttu on teenitav töötasu väike. (Feldstein 1999: 39; Haughton, Khander 2009: 147; Frazer 2009: 15). Samuti on sotsiaalne tõrjutus seotud haridusega, sest madal haridustase seab piiranguid eriti just tööturu kontekstis. Hindamaks indiviidide haridust, saab kasutada kahte kõige põhilisemat näitajat: ametlik hariduse kestus, mida mõõdetakse haridusaastates, ning haridustase, mis näitab omandatud kõrgeimat formaalset haridustaset (Salverda 2011: 23). Madala inimkapitali probleem toimetuleku ja vaesuse allikana ei ole mitte ainult haridus, vaid ka madalad kognitiivsed oskused (funktsionaalne lugemisoskus, matemaatiline kirjaoskus, probleemilahendusoskus), mis ei võimalda teenida kõrgemat töötasu. Madalaid kognitiivseid oskuseid peetakse tõsiseks vaesuse probleemiks ning on leitud, et nimetatud oskused on vajalikud, et osaleda aktiivselt ja edukalt tööturul, võtta osa elukestvast õppest, olla terve ning panustada aktiivse kodanikuna ühiskonda (Feldstein 1999: 40; Halapuu, Valk 2103: 7)

Kui aga vanemaealistel pole võimalik tööturul jätkata ning kaob sissetuleku teenimise võimalus, siis leidub asendusvõimalusi töisele sissetulekule. Siinkohal saab välja tuua sotsiaalkindlustuse olukorra, inimeste või leibkonna finantsilise olukorra ning kulutuste struktuuri muutuse vanemaealiste seas. Üldiselt püütakse inimeste sissetulekute taset teataval määral tagada läbi sotsiaalkindlustuse erinevate võimaluste, ühiskonna rikkuse ümberjagamise printsiipidest lähtuvalt ning lisaks sotsiaalkindlustuse heldusest ning eelpool nimetatu on oluline nii vaesuse kui ka sotsiaalse tõrjutuse vähendamise osas.

Üks peamine rahvastiku vananemisega seoses esilekerkiv probleem on vanemaealistele piisava elatustaseme võimaldamine, et vältida nende vaesumist pensionieas. Eesti sotsiaalkindlustussüsteem on suures osas põhinenud põlvkondadevahelisel solidaarsusel. Rahvastiku vananemisega kaasneb aga surve senistele heaolusüsteemidele, mis seab kahtluse alla tulevaste pensionäride majandusliku

positsiooni säilimise ja elujärje paranemise. Enamikus Euroopa riikides (sh Eestis) rakendatakse mitmesuguseid abinõusid (nt reformitakse pensionisüsteeme, tõstetakse pensioniiga, soodustatakse vanemaealiste töötamist), et tasakaalustada demograafiliste muutuste mõju ja kindlustada eakate toimetulek ka tulevikus. (Tasuja 2010: 49)

Selle protsessi paremini jälgida, on Euroopa Liidus (EL) kokku lepitud ühised pensionieesmärgid – liikmesriigid peavad tagama pensionide piisavuse ja jätkusuutlikkuse. Pensioniskeemide eesmärk on tagada kõigile pensionäridele korralik elustandard vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamiseks vanaduses, säilitades seejuures põlvkondadevahelise ja -sisese solidaarsuse. Piisavad pensionid annavad eakatele inimestele võimaluse saada osa oma riigi majanduslikust heaolust ning osaleda avaliku, sotsiaal- ja kultuurielu tegevustes. Piisavad pensionid vajavad aga jätkusuutlikult finantseeritavaid pensionisüsteeme, mis võtaksid arvesse rahvastiku vananemist ja sellega kaasnevat mõju riigi eelarvele. Pensionisüsteemid peavad olema läbipaistvad ja kohandatud majanduse, ühiskonna ja indiviidide muutuvatele vajadustele, tagades seejuures naiste ja meeste võrdsuse pensionieas. (Social protection ... 2008; 2009. aasta sotsiaalkaitse ... 2009: 15)

Teise asendusvõimalusena saab vaadata leibkonna materiaalsel olukorda - milline on varaline seis (elukohaga seoses ka elamistingimused) ja finantsolukord. Vanemaealiste leibkondade varaline seis (siinkohal käsitletakse sageli leibkonnale kuuluvat kinnisvara ja muud vara) võib mõjutada leibkondade toimetulekut ning vaesust või vaesuse piiril elamist (Townsend 1979: 293; Haughton, Khandker 2009: 150; Wagstaff 2002: 100). Leibkonna vara hulka kuulub nii materiaalne vara (näiteks maa, masinad, ehitised, koduloomad, kodumasinad) kui ka finantsvara (hoiused ja teised finantsvarad), mis näitavad rikkust majapidamisvahendite kaudu ja seega mõjutavad leibkonna sissetulekuvooge. Võib esineda olukordi, seda eriti maapiirkondades, kus vanemaealiste leibkondi võib määratleda vaeseks nende sissetulekute poolest, kuid vara arvesse võttes hoopis rikkaks. Käsitledes leibkonna sissetulekuid ja vara kogusummana, siis võib üldjuhul eeldada, et eakad, kes jagavad eluaset teistega, elavad väiksema tõenäosusega vaesuses või vaesuse piiril ja nende vaesusrisk on väiksem kui üksi elavatel vanemaealistel. (Haughton, Khandker 2009: 150; Townsend 1979: 810) Need erinevused on suuresti tingitud inimeste elutsükli jooksul erinevast juurdepääsust

töötasule, erinevad võimalused vara pärimiseks ja kogumiseks. Olenevalt varasemast ametist on mõned oma aktiivse tööea jooksul saanud kõrgema palga tõttu suutnud rohkem säästa ning omandada kinnisvara ja muud vara (Townsend 1979: 800).

Leibkonna toimetuleku juures pööratakse sageli tähelepanu ka leibkonna elutingimustele. Siinkohal võetakse arvesse leibkonna eluaset (hoone tüüp, suurus), vahendeid, mis võimaldavad juurdepääsu eluasemele (üüri- või omandiõigus) ja kodumasinad ning lisaks arvestatakse ka elukoha kaugust teenuste kättesaadavuse seisukohast (Haughton, Khandker 2009: 151; Frazer 2009: 15). Nimetatud tegurid on olulise tähtsusega nii vaesuse määratlemisel kuid samas ka sotsiaalse tõrjutuse seisukohalt, sest kui elamistingimused on allpool ühiskonnas normaalseks peetavast toimetulekupiiri, siis viitab see selgelt vaesusele. Samas erinevad piirangud juurdepääsu võimalustele nii elukoha kui erinevate teenuste kättesaadavuse seisukohalt viitavad sotsiaalsele tõrjutusele. Töö autor eeldab siinkohal ka seda, et vanemaealiste leibkonnad, kes omavad isiklikku eluruumi, on toimetuleku poole pealt paremas seisus kui need, kes eluaset üürivad, see tähendab, et isiklikku eluruumi omavatel leibkondadel ei esine rahalisi kulutusi eluaseme üürile. Samuti on määravaks siinkohal leibkonna eluaseme piirkond põhjusel, et teenuste kättesaadavus on kindlasti halvem vähemasustatud piirkondades.

Kolmandana võib asendusvõimaluste kontekstis välja tuua vanemaealiste kulutuste struktuuris toimuvad muutused ja seetõttu ka vähenevad otsesed kulutused (Tasuja 2010: 49). Sissetulekute taseme langust pensionieas tasakaalustab mõnevõrra teatud kulutuste vähenemine, näiteks pensionile jäädes vähenevad maksud (Keenay, Whitehouse 2003: 22). Eakad kulutavad tööealistega võrreldes vähem näiteks eluasemele, tölkäimisele (transport) ja teiste leibkonnaliikmete ülalpidamisele. Teisalt võivad vanurieas suurened kulutused tervishoiule ja teistele sotsiaalteenustele. Kuna pensionile jäädes tekib rohkem vaba aega, suurenevad ka sellega seotud kulud. (Tasuja 2010: 49) Kuigi inimesed naudivad pensionile jäämisega kaasnevat vabadust, puuduvad madalama sissetulekuga inimestel sageli ressursid, mida kulutada vaba aja tegevustele (Tasuja 2010: 49). Siiski on leitud, et arvestades muutusi kulutuste struktuuris ja leibkonna koosseisus, ei erine vanemate inimeste elatustase olulisel määral nooremate omast (Disney, Whitehouse 2002: 12; Keenay, Whitehouse 2003: 29).

Vanemaealiste leibkonna toimetulek sõltub ka teguritest, mis määravad ära selle, kui palju ning mis tingimustel on vanemaealine valmis tööturul osalema ehk see sõltub tegelikult indiviidi enda omadustest. Kõige olulisema tegurina saab siinkohal nimetada tervise ja enesehinnangu tervisele. Vananedes langeb nii füüsiline kui vaimne võimekus, kuigi see on individuaalne ning sõltub paljuski inimesest. Füüsilise ja vaimse võimekuse langus võivad kaasa tuua vajaduse töötingimuste ümbervaatamiseks tööandja poolt või halvemal juhul tööturult lahkumise. Tervisele on võimalik hinnangut anda nii objektiivsete hinnangute alusel, näiteks erinevate haiguste diagnoosid arsti poolt kui ka inimese enda subjektiivse hinnangu alusel tervisele ehk kuidas inimene ise oma tervist tunnetab ning kuivõrd võimaldab tervislik olukord inimesel täisväärtuslikult igapäevastes tegevustes ja tööturul osaleda. Kuna tervis on vanemaealiste puhul väga olulise tähtsusega, siis tervis võib oluliselt mõjutada sotsiaalset tõrjutust, sest näiteks kehv tervis võib eraldada vanemas eas inimesed tööturult, lisaks tekib võimaluste piiratus osaleda sotsiaalses ning igapäevases elus.

Terviseprobleemid on seotud nii sotsiaalse tõrjutusega kuid lisaks ka materiaalse toimetuleku ning vaesusega - kehv tervis ja haigused võivad oluliselt mõjutada vanemaealiste leibkondade sissetulekuid ning enamasti toob tervise halvenemine kaasa suuremad kulutused ravimitele. Siinkohal tuleb tähelepanu pöörata asjaolule, et madal sissetulek ja vaesus suurendavad üldjuhul omakorda tervisehäirete riski. Eelnevale tuginedes võib väita, et nii vaesus ja leibkonna toimetulek kui ka tervis on vastastikkuses seoses ning vaesemad inimesed on sattunud nn suletud ringi – vaesus suurendab haiguste riski ning halb tervis tingib vaesust ja toimetulekuraskuseid. (Wagstaff 2002: 97; Frazer 2009: 15; Haughton, Khander 2009: 153;). Kuna eakamatel võib olla suurem tõenäosus tervisehädadele tulenevalt nende kõrgest eest, siis seda enam võib tervis tekitada leibkonna toimetuleku raskusi, eriti veel siis kui haigused või kehv tervis on probleemiks leibkonnapeal.

Paljudel juhtudel ei ole tööturul osalemine indiviidi enda ainuisikuline otsus, vaid väga sageli tehakse otsused tööturul osalemise kohta leibkonna tasandil. Seetõttu on leibkonna toimetulek mõjutatud ka vanemaealiste rollist ja kohustustest leibkonnas. Kuna vanemaealiste võimalused ja sissetulekud tööturul on piiratumad, siis väga sageli otsustatakse, et teiste pereliikmete (noorte või vanemate) eest hoolitsemine jääb peres

vanemaealistele (eelkõige naistele) ning seetõttu nad kas väljuvad tööturult täielikult või jätkavad tööd osalise koormusega.

Toimetuleku erinevusi võib seostada leibkonna ja selle tüübiga, kus vanemaealiste toimetulek on suuresti sõltuv leibkonnatüübist. Tähelepanu saab pöörata eakamatele ja noorematele ning vallalistele ja abielusolijatele. Üldjuhul esineb vanemaealiste leibkondade seas suuremaid raskusi toimetuleku osas kui nooremate leibkondade seas. Valdav osa vanemaealisi ei ole palgatöölised ning seetõttu vanemaealised, kes ei tööta, elavad sageli riigi standarditega võrreldes kas vaesuses või vaesuse piiril või kannatavad sotsiaalse tõrjutuse käes (Townsend 1979: 795; Haughton, Khandker 2009: 150). Samuti on erinevusi toimetuleku osas vallaliste ja abielus eakamate seas. Kõige suuremaid toimetulekuraskusi esineb suure tõenäosusega leibkonnas, kus on üksi elav eakas mees või naine. Toimetulekuraskus on suurem vanemate eakate hulgas kui nooremapoolsete vanemaealiste seas ning on levinud arvamus, et leibkonnapea sugu omab olulist mõju leibkonna toimetulekule – leibkonnad, mille eesotsas on naine, on vaesemad kui need, mille eesotsas on mees. (Townsend 1979: 290, 795; Stark *et al.* 2005: 184; Frazer 2009: 15; Haughton, Khandker 2009: 149)

Vanemaealiste leibkondade toimetulekule aitab oluliselt kaasa eluga rahulolu ning positiivne ellusuhtumine, mis tuleneb suuresti emotsionaalsest seisundist. Kui põhivajadused on kaetud, siis on kõigil õigus õnnele, eneseteostusele, iseseisvusele, mis on seotud elukvaliteediga, kuid need sõltuvad indiviidi subjektiivsest hinnangust. Hea elukvaliteet tähendab, et elu on meeldiv ja kasulik. (Escude-Mollon, Cabedo: 2013: 8) Võib öelda, et ellusuhtumine ja emotsionaalne seisund mõjutavad ka sotsiaalset tõrjutust. Kui vanemaealine on negatiivselt meelestatud ja näiteks kannatab meeolukõikumiste alla, siis võib eeldada, et ta ei soovi osaleda ühiskonnaelus ega olla sotsiaalselt aktiivne. See aga toob kaasa eraldumise sotsiaalsetest võrgustikest ning ollakse sotsiaalselt tõrjutud. Leidub ka selliseid ühiskonnagruppe, kelle madalad sissetulekud peegelduvad elukvaliteedis ja eluga rahulolus ning seetõttu sattutakse sageli vale elustiili juurde, nagu näiteks sõltuvuskäitumine (alkoholism jm) (Feldstein 1999: 40). Liigset alkoholi tarbimist võib pidada tõsiseks probleemiks, sest see võib võtta suure tõenäosusega ära vanemaealistel võimaluse töötada. Elukvaliteet põhineb välistel ja sisemistel komponentidel. Välistel tegurid on kehtestatud ühiskonnast, kus

inimesed elavad. Tänapäeva ühiskonnas proovitakse suurendada heaolu kodanike seas ja vähendada sotsiaalset tõrjutust läbi sotsiaalteenuste, tervishoiuteenuste, suurema ligipääs ja võimaluste pakkumise kaudu puuetega inimestele, püüdmaks vähendada diskrimineerimist ja tõsta vanemaealiste kaasatust ühiskonnas. Sisemised tegurid tulenevad inimesest endast: optimism, tajutud kontroll, kohandumine uute oludega. Kõrge elukvaliteediga vanemaealistel on paremad hoiakud erinevate väljakutsetega hakkama saamiseks ja tulla toime probleemidega elus ning nad osalevad rohkem ühiskondlikes tegevustes. (Escude-Mollon, Cabedo: 2013: 8)

Kokkuvõtteks selgitab töö koostaja, et vanemaealiste leibkondade toimetulek, sealhulgas vaesusse ja sotsiaalsesse tõrjutusse sattumine sõltuvad eelkõige tööturust ja sissetulekute saamisest ning seejärel lisaks ka ülejäänud eelpool nimetatud valdkondadest. Järgnevas alapeatükis antakse ülevaade varasematest uuringutulemustest, mis käsitlevad vanemaealiste leibkondade toimetulekut ja seda mõjutavaid tegureid.

1.3. Ülevaade varasematest vanemaealiste leibkondade toimetuleku uuringutest

Antud peatükis võetakse vaatluse alla varasemalt läbi viidud uuringud, mis on seotud vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate teguritega. Varasematest uuringutest leitud toimetulekut mõjutavatest teguritest antakse ülevaade lähtuvalt tööturust ja sissetulekust, asendusvõimaluste olemasolust tööisele sissetulekule, tervisest ja enesehinnangust tervisele, leibkonnatüübist ja vanemaealiste rollist ning kohustustest leibkonnas ning lisaks muudest teguritest (emotsionaalne seisund, rahulolu temaatika).

Esmalt saab pöörata varasemate uuringute põhjal tähelepanu tööturule ja sissetulekutele ning nende seosele indiviidi personaalsete karakteristikutega ehk kellel on võimalik saada paremat tööd ja sissetulekut kui mõjutajateks on näiteks haridus, vanus ja muud sarnased isikukarakteristikud. Tööturg ja sissetulekud on seotud nii materiaalse toimetulekuga, vaesuse kui sotsiaalse tõrjutusega. Tööturul osalemine annab parima võimaluse teenida sissetulekut palga näol ning palga teenimine on siiski parim viis

kindlustada leibkonna materiaalne toimetule ning vältida vaesusesse sattumist. Lisaks võib mõjutada tööturul osalemine sotsiaalset tõrjutust, sest tööturul mitteosalemine võib tuleneda läbi diskrimineerimise kas kõrge vanuse või näiteks ka soo ja tervises seisundi järgi.

Sageli pööratakse tähelepanu ainult töötamisega seotud aspektidele ja sellest tulenevale leibkondade toimetulekule ning teatud osa vanemaealisi jätkab töötamisega isegi siis, kui neil on tegelikult võimalik juba pensionile jääda ning seetõttu eksisteerib nii töötavaid kui ka tööd mitteomavaid vanemaealisi. Varasemalt on leitud, et näiteks töötamise tõenäosust suurendab kõrgem oodatav eluiga (Börsch-Supan *et al.* 2008: 12). Tuues siinkohal juurde vanuse näitaja, on leitud, et vanuse kasvades töötamine väheneb ehk töötamine on vanusega negatiivses seoses (Berkovec, Stern 1991: 195; Dahl *et al.* 1999: 15; Hill 2002: 39). Siinkohal eeldab töö autor, et kui kõrgem vanus vähendab töötamise tõenäosust, siis mittetöötamise põhjustena võib välja tuua kolm kõige mõjutatavamad tegurit ehk toimub vanuseline diskrimineerimine tööturul, eakas inimene ei soovi ise enam tööturul osaleda või takistavaks teguriks on kehv tervis.

Levinud tegur vanemaealiste toimetuleku uurimisel on sissetulekute ebavõrdsus. Gini koefitsiendi alusel on leitud, et sissetulekute ebavõrdsus on kõrgem pigem vanemaealiste hulgas kui populatsioonis tervikuna (Buber *et al.* 2010: 4; Vrooman *et al.* 2008: 3). Vanuse suurenedes vähenevad üldjuhul sissetulekud ja jõukus kahaneb, samas ei tähenda see alati, et vanemaealised elavad vaesuses või et nende materiaalne toimetulek oleks kehv. Eakate jõukuse vähenemine on pigem tingitud jõukuse ülekandumisest lastele ja lastelastele, vastutasuks selle eest, et vanemaealise toimetuleku raskenemisel kantakse tema eest hoolt (Buber *et al.* 2010: 6).

Töoga otseselt seotud näitajaks on saadav töötasu. Vanemaealiste seas on töötamisega positiivselt seotud kõrge palk (Weaver 1994: 8; Dahl *et al.* 1999: 12). Töö autor on veendumusel, et tehtud järeldus on reaalne, kuna kõrgem palk motiveerib tööturul jätkamist ka vanema seas. Hill (2002: 46) selgitab, et eakamad naised eelistavad üle minna osalisele töökoormusele ehk töötatakse kokkuvõttes vähem nädalaid aastas või vähem tunde nädalas, samuti eelistavad vanemaealised naised vähem füüsilist pingutust nõudvat tööd. Osalise töökoormuse osas toetab töö koostaja eelnevalt nimetatud autori selgitust ning on veendumusel, et osalise koormusega töö võib vanemaealiste

seisukohast olla füüsiliselt ja vaimselt teostatav. Quinn (1977: 338) on arvamisel, et töötamise tõenäosust vähendavad erinevad töökohaga seotud karakteristikud, näiteks halvad töötingimused. French (2003: 4) väidab, et madalamatel ametipositsioonidel töötavatel vanemaealistel on suurem soov tööturult lahkumiseks kui seda on eakatel, kes töötavad suuremalt väärtustatavatel ametikohtadel. Töö autor leiab, et eelnevalt esitatud väited on reaalsed põhjusel, kus kõrgemal ametipositsioonil teenitav töötasu on tõenäoliselt suurem. Lihtsamate ametikohtade töötasu võib olla nii madal, kus see toimetulekule märkimisväärselt toeks ei ole ning sellisel juhul eelistatakse pigem jääda pensionile ja elatuda väljateenitud pensionirahast ning seejuures väärtustada hoopis vaba aega.

Eeldatakse, et leibkonna töötus on üldiselt seotud sissetulekute vaesusega ning vanemaealistel, kes elavad töötus leibkonnas, on suurem tõenäosus olla alumises leibkondade aastase sissetuleku jaotamise kvintilis kui nendel, kes elavad leibkonnas, kus vähemalt üks leibkonnaliige on töötav. Ettearvamatult on aga asjaolu, et täiskohaga või osakoormusega töötavatel vanemaealistel on suurem risk sattuda suhtelisse vaesusesse võrreldes nende vanemaealistega, kes on pensionil. Põhjuse antud kirjeldusele võib leida varasemates üldistes pensionile jäämise tingimustes ning pensionite suuruse korrigeerimises vastavalt majandusolukorrale. (Graaf-Zijl, Nolan 2011: 21; Vrooman *et al.* 2008: 3) Siinkohal nõustub töö autor Whitman, Purcell (2006: 56) väitega, et tavaliselt kindlustab suur osa töötavatest vanemaealistest pensioniea läbi sissetulekute säästmise ja investeerimise.

Buber *et al.* (2010: 5-6) selgitab, et naiste tööhõive määrad on märgatavalt madalamad võrreldes meeste näitajatega. Nimetatud autor põhjendab eelnevat asjaoluga, et jätkuvalt on levinud traditsiooniline perekondlik tööjõu jaotus, mille puhul on keeruline juurutada aktiivset tööjõuturul osalemist väheste töökogemustega vanemaealiste naiste seas. Tööstaaži suurenemine, omandatud haridustase ja leibkonna tööintensiivsuse staatus vähendab arvestataval määral suhtelise vaesuse tõenäosust. Üldjuhul on vanemaealiste halvenenud tervislik seisund korrelatsioonis sissetulekutega. Suur tõenäosus on asjaolul, et vanuse kasvades intensiivistuvad terviseprobleemid ning siinjuures suurendab kehva tervis suhtelise vaesuse riski. Vanemaealiste naiste tervislik seisund on üldjuhul halvem

kui meestel. (Whitman, Purcell 2006: 52; Vrooman *et al.* 2008: 3; Graaf-Zijl, Nolan 2011: 24)

Hinnangut töötamisele saab vaadelda ka seosena haridustaseme, terviseseisundi ja abikaasa tööturustaatusena. Haridustaseme osas on jõutud arusaamisele, et kõrgema haridustasemega inimesed töötavad vanemas eas suurema tõenäosusega, mille tõttu on hariduse ja töötamise vahel positiivne seos (Dahl *et al.* 1999: 12; Hill 2002: 40; Börsch-Supan *et al.* 2008: 19; Lindeboom, Kerkhofs 2009: 27). Töö koostaja eeldab et, kõrgema haridustasemega vanemaealised töötavad paremini tasustatavatel ametikohtadel ja seetõttu võib pensionile minemise soov olla väike. Lisaks on leitud seos vanemaealiste abikaasa tööturustaatus ja töötamise vahel. Üldjuhul on naistele oluline abikaasa tööturustaatus, millest tulenevalt teevad naised valiku töötamise või mittetöötamise osas tulenevalt abikaasa otsusest ehk kui mees jätkab töötamist, siis üldjuhul töötab ka naine, kui mees otsustab jääda pensionile, siis tavaliselt teeb seda ka naine. (Weaver 1994: 22; Dahl *et al.* 1999: 15) Tõenäoliselt ei ole vanemaealiste hariduslikud teadmised enam kooskõlas pidevate ühiskonna muutuste ja arengutega, millest tulenevalt on antud grupi kohanemine uutes töölistes situatsioonides raskendatud. Töökohad, mis ei nõua kõrgeid tööoskusi ja kus üldjuhul töötavad põhihariduse või madalama haridusega inimesed, on märgatavalt vähenenud (Grootaert, Braithwaite 1998: 35). Eelnevale tuginedes järeldeb töö autor, et vähem spetsiifilisi tööoskusi nõudvate töökohtade kadumine vähendab märgatavalt vanemaealiste võimalusi töötada ka kõrgemas eas, millest tulenevalt suureneb antud ühiskonnagrupi risk vaesuses elamiseks. Samas võib siinkohal leida seost ka sotsiaalse tõrjutusega, sest kuigi vanemaealised ehk sooviks töötada, ei anta neile võimalust seda teha tulenevalt nende kõrgeast vanusest või madalatest tööoskustest. Kuna tööturul osalemine on vanemaealiste toimetuleku kontekstis olulise tähtsusega, siis on lisas 1 toodud kokkuvõtte varasemates toimetulekut käsitlevatest uuringutulemustest, vaadates leibkondade toimetulekut läbi vanemaealiste osalemise tööturul.

Varasemate uuringute põhjal on ilmnenu, et leidub asendusvõimalusi tõisele sissetulekule, mis mõjutavad vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Asendusvõimalustena saab nimetada pensioni, leibkonna varalise olukorra ja lisaks

muutused leibkondade kulutuste struktuuris, mis on toodud järgnevalt varasemate uuringute põhjal välja.

Vanemaealiste sissetulekud võrreldes ühiskonnaliikmetega on üldjuhul madalamad, seda eriti eakatel vanuses 65 ja rohkem. Vanemaealised vanuses 55-64 omavad suuremat sissetulekut ja on majanduslikult aktiivsemad kui eelnev vanusegrupp. Uuringud on näidanud, et tööst tulenev sissetuleku osa majapidamise eelarves on vanusegrupis 55-59 peaaegu neli korda ja vanusegrupis 60-64 umbes 2,5 korda kõrgem võrreldes registreeritud näitajaga 65-74 aastaste seas. Samuti esineb kõrgem vaesuse määr vanemaealiste seas, kes elavad sotsiaaltoetustest, välja arvatud pensionid, või muudest mitteteenitud sissetulekutest, mis on nende peamiseks sissetulekuallikaks. Olukordades, kus kaks või rohkem leibkonna liiget on töötud, kasutatakse kõige rohkem sotsiaalseid toetusi, kuna leibkonnale regulaarse sissetuleku leidmisel ebaõnnestutakse. (Vrooman *et al.* 2008: 55; Grootaart, Braithwaite 1998: 101)

Vanemaealiste leibkonnad puutuvad sagedamini kokku erinevate finantsiliste piirangutega, milleks võivad olla võlgnevused ja laenumaksed, suutmatus katta ootamatuid finantskulusid, võimetus hoida kodu soojana, võimetus lubada liha, kana või kala söömist ülepäeviti ning võimetus lubada endale kord aastas ühenädalast puhkust kodust eemal (Vrooman *et al.* 2008: 3). Tõsise materiaalse puuduse tõenäosus on suurem vanemaealiste seas, kelle sissetulek on alla suhtelise vaesuse piiri ja kellel on madal haridustase, samuti vanemaealistel, kes elavad üksi või on toimetulekupuude ja kehva tervisliku seisundiga, aga ka neil, kes saavad sotsiaaltoetusi. Materiaalset puudust mõjutab otseselt leibkondade töötus, kus materiaalne puudus on sageli suurem just ühe täiskasvanuga vanemaealistes leibkondades. (Graaf-Zijl, Nolan 2011: 28-29; Ajwad *et al.* 2013: 15). Tulenevalt puudustest, mille all vanemaealiste leibkonnad võivad kannatada, näitab see ka sotsiaalset tõrjutust. Finantsilistest piirangutest tuleneb vanemaealiste kehv ligipääs teenustele või eluaseme halb olukord, mis panevad vanemaealiste leibkonnad teistega võrreldes kehvemasse olukorda.

Kuigi suurel osal vanemaealistel võib olla sarnane rahaline sissetulek, on tavaline, et ollakse erineval finantsilise jõukuse tasemel. Osa vanemaealistest omab isiklikku kodu samal ajal kui teised seda rendivad. Kusjuures peaaegu 70% vaesuses elavatest Euroopa Liidu eakatest omab isiklikku eluaset. Siinkohal aga on eluaseme kvaliteet üldjuhul

madalal tasemel, mis on halvim Balti riikides. Eluasemega seotud rendimaksud on kõrgemad Lõuna-Euroopas, mis näitab, et nimetatud piirkonna vanemaealiste leibkonnad omavad suuremat osa nende netoväärtusest (jõukusest) reaalses varas (enamasti kinnisvaras), vastupidiselt finantsvaradele (Whitman, Purcell 2006: 49; Vrooman *et al.* 2008: 3; Buber *et al.* 2010: 4). Enamikes riikides on märgatav, et vanuse suurenedes netoväärtus väheneb, mis võib tuleneda asjaolust, et oma elu jooksul kulutavad vanemaealised osa jõukusest või jaotavad selle edasi. (Buber *et al.* 2010: 4). Töö autor on arvamusel, et isikliku eluaseme omamine võib olla suureks eelduseks vanemaealiste leibkondade toimetulekule, sest sellisel juhul puudub väljaminek perioodilistele eluaseme rendikulutustele. Siinkohal aga ei kindlusta isikliku eluaseme omamine alati eluaseme kvaliteetsust. Autor on veendumusel, et ebakvaliteetsetes eluaseme tingimustes elamine (hallitus ja niiskus, madal toatemperatuur, kõrge müratase, lifti puudumine jm) halvendab vanemaealiste tervislikku seisundit ning seetõttu võib kasulikumaks osutada kvaliteetse elukoha üürimine.

Samuti on varasemate uuringute põhjal leitud, et tervis mõjutab vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Tenazinha (2014: 7) on leidnud, et nooremate eakate füüsilised võimed on kõrgemad ning seetõttu on parem füüsiline toimetulek, mis annab võimaluse näiteks jätkata madalamatel ametipositsioonidel, kus on põhiline füüsilise töö osakaal. Nii nagu vanuse puhul, saab ka tervise seisukohalt välja tuua, et tervis on vanemaealiste seas negatiivses seoses töötamisega ehk kehv tervislik seisund vähendab töötamise tõenäosust ja piirab võimalusi osalemaks sotsiaalses ja igapäevases elus (Quinn 1977: 331; Berkovec, Stern 1991: 193; French 2003: 23; Börsch-Supan *et al.* 2008: 5; Lindeboom, Kerkhofs 2008: 3).

Vanemaealiste leibkonnatüüp ja eakate roll ning kohustused leibkonnas on leidnud varasemate uuringute põhjal samuti kinnitust kui tegurid, mis mõjutavad toimetulekut. Toimetulek sõltub seega leibkonnatüübist ja leibkonnapeast. Leibkondades, kus toimetuleku vastutus lasub naistel, on süstemaatiliselt kõrgem vaesuse esinemissagedus ning suuremad vaesuse lõhed kui meessoost perekonnapeaga leibkondades, seda eriti vanemaealiste hulgas (Graaf-Zijl, Nolan 2011: 24). Lisaks on leibkonnatüüp üheks vaesusega tugevamini korreleerunud tunnuseks, põhjusel, et sissetulekut teenivate ning nendest sõltuvate inimeste arvul on otsene mõju perekonna tarbimisvajadustele ning

võimekusele antud vajadusi täita. (Grooteart, Braithwaite 1998: 35; Buber *et al.* 2010: 4) Siinkohal leiab töö koostaja, et kui vanemaealiste leibkondades ei ole töötavaid inimesi ja elatutakse näiteks riigipoolsetest toetustest, siis sellisel juhul on antud ühiskonnagrupi materiaalne toimetulek suuresti raskendatud, mis võib olla reaalseks faktoriks vaesuses elamiseks või sattumiseks sotsiaalsesse tõrjutusse.

Kõige suuremas vaesusriskis paiknevad üksikud vanemaealised, kelle vaesuse määr on keskmiselt kaks korda kõrgem kui kogu populatsioonil. Keskmiselt vaesemad on lisaks leibkonnad, kus esineb üks või kaks vanemaealist (Grooteart, Braithwaite 1998: 48; Vrooman *et al.* 2008: 61). Käesoleva töö autor järeldab, et üksikud on pigem vanemaealised naised põhjusel, kus meeste eeldatav eluiga on lühem. Lisaks on naiste palgad ja seetõttu ka väljateenitud pensionid madalamad kui meestel (Vrooman *et al.* 2008: 61).

Vaesuse ja haridusliku edasijõudmise kontekstis eksisteerib selge seos leibkonnapea haridusliku edasijõudmise ning leibkonna vaesuse vahel – mida kõrgema haridusega on leibkonna peasissetulekutooja, seda väiksema tõenäosusega on leibkond vaene. Suurimad lõhed vaesuses esinevad põhihariduse või madalama haridusega inimestel, millele järgnesid teise astme ning kutseharidusega ühiskonnaliikmed. Kõrgema haridustasemega vaeste seas olid vaesuse lõhed keskmisest madalamad. Seetõttu võib väita, et kui kõrgem haridus kindlustab suurema sissetuleku ka vanemas eas, siis on hariduse omandamine absoluutne investering tulevikku. (Grooteart, Braithwaite 1998: 53).

Vanemaealiste leibkondade toimetulekule avaldavad varasemate uuringute põhjal mõju lisaks eelnevatele teguritele ka muud tegurid, mille all võib välja tuua näiteks vanemaealiste emotsionaalse seisundi ja eluga rahuolu. On leitud, et vanemaealistel, kellel on kõrgem depressioon, mis avaldub läbi kurbuse, hirmu ja meeleoluhäirete, siis neil on madalam eluga rahulolu. Kui vanemaealistel on kõrgem emotsionaalne meelestatus, võimaldab see kontrollida tundeid ja emotsioone ning annab vanemaealistele suurema tõenäosusega võimaluse osaleda sotsiaalsetes suhetes, mis samas väldib sattumist sotsiaalsesse tõrjutusse. (Tenazinha 2014: 7-8) Lisaks on tõendatud, et kõige suurem eluga rahulolu on vanemaealistel, kellel on head suhted perekonnaliikmetega ja sõpradega. Veel mõjutavad saavutused elus ja hea rahaline

olukord leibkonnas positiivselt eluga rahulolu. (Escude-Mollon, Cabedo: 2013: 8)
Järgnevalt on toodud kokkuvõttev tabel leibkondade toimetuleku uuringutulemustest sõltuvalt vaesusest, sotsiaalsest tõrjutusest, materiaalsest olukorrast ning eluga rahulolust (vt tabel 4 lk 35).

Tabel 4. Toimetuleku-uuringute kokkuvõte sõltuvalt vaesusest, sotsiaalsest tõrjutusest, majanduslikust olukorrast ning eluga rahulolust.

Autor(id)	Seos leibkonna toimetulekuga	Andmed	Meetod	Tulemused
Vrooman <i>et al.</i> (2008)	Vaesus	EU-SILC	Logit- mudel	Vanemaealistel naistel suurem risk vaesusesse sattuda. Kehv tervislik seisund suurendab vaesuse riski. Vanemaealistel leibkondadel suurem suutmatus katta ootamatuid finantskulusid.
Buber <i>et al.</i> (2010)	Materiaalne toimetulek	SHARE andmebaas	Kirjeldava statistika analüüs	Vanemaealiste tervislik olukord on korrelatsioonis sissetulekuga. Vanemaealiste naiste tervislik olukord on kehvem ning tööhõive madalam kui meestel. Vanuse kasvades sissetulekud vähenevad.
Graaf-Zijl, Nolan (2011)	Vaesus	EU-SILC	Logit- mudel	Vaesusrisk sõltub nii leibkonna tüübist kui ka üksikisikute tunnustest, nagu vanus, haridus või töökoha olemasolu. Leibkonnal, kus ei esine töötavaid indiviide, on kõige suurem risk vaesuses elamiseks.
Whitman, Purcell (2006)	Vaesus	Rahvastiku-uuringu andmed	Mikro-simolatsiooni mudel	Vaesuse määrades on olulised erinevused abielus inimeste ning üksikute vanemaealiste inimeste seas. Sissetulek üksi ei ole piisavaks majandusliku heaolu mõõdikuks.
Ajwad <i>et al.</i> (2013)	Vaesus, sotsiaalne tõrjutus	Eurostat'i andmebaas	Logit- mudel	Töenäosus olla tõsisel materiaalsel puudusel on suurem neil, kelle sissetulek on alla suhtelise vaesuse piiri, töötutel või tööturuga nõrgalt seotutel, madala haridusega ja üksi elavatel eakatel ning sotsiaaltoetuste saajatel.
Braithwaite, Grootaart (1998)	Vaesus	Leibkonna kulutuste ja sissetulekute andmed	Tavaline vähimruutude meetod	Tööturustaatus ning leibkonnapea haridus tugevalt korrelatsioonis vaesusega. Eraettevõtjatel on madalaim vaesuse määr ning vaesuse lõhe. Naissoost leibkonnapeadega leibkondades kõrgem vaesuse esinemissagedus ning suuremad vaesuse lõhed.
Tenanzinha (2014)	Eluga rahuolu, sotsiaalne tõrjutus	Rahvastiku-uuringu andmed	Kvantitatiivne analüüs	Madalam eluga rahulolu on seotud depressiooniga. Kõrgem emotsionaalne meelestatus suurendab osasaamist sotsiaalsetest suhetest.
Escude-Mollon, Cabedo (2013)	Eluga rahuolu, sotsiaalne tõrjutus	Eluga rahulolu uuring	Kirjeldava statistika	Suurem eluga rahulolu sõltub headest suhetest lähikondlastega ja leibkonna finantsilisest olukorrast.

Allikas: (Autori koostatud varasemate uuringutulemuste põhjal)

Varasemalt läbiviidud uuringutulemuste põhjal selgub samuti, et vanemaealiste leibkondade toimetulek on seotud nii materiaalse toimetuleku, vaesuse kui ka sotsiaalse tõrjutusega ning suures osas on toimetulekut seostatud tööturu ja sissetulekutega, kus tööturul osalemist mõjutavad näiteks individuaalsed karakteristikud nagu haridustase, vanus, sugu ning samuti on määravaks palgatase ning kui suurel määral tööturul osaletakse. Seejärel mõjutavad toimetulekut ka ülejäänud valdkonnad, nagu asendusvõimalused tööisele sissetulekule, tervis, leibkonnatüüp ja vanemaealiste roll ja kohustused leibkonnas ning samuti muudest teguritest nagu emotsionaalne seisund ja eluga rahulolu.

2. EESTI VANEMAEALISTE LEIBKONDADE TOIMETULEKUGA SEOTUD TEGURITE HINDAMINE

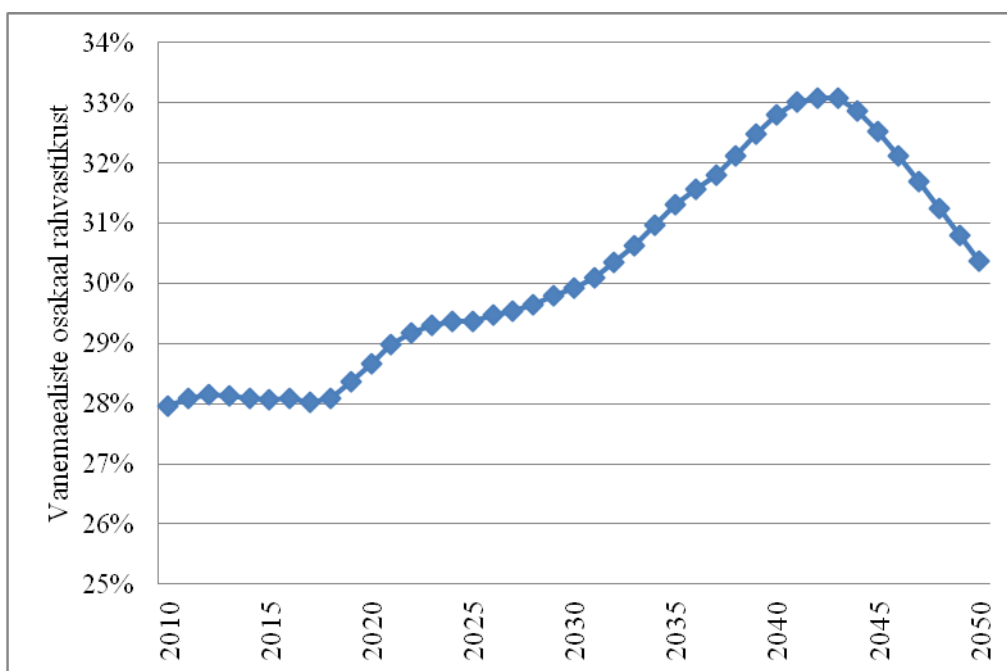
SHARE 4. LAINE ANDMETEL

2.1. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut väljendavad üldised trendid

Kuna vanemaealiste osatähtsus on ühiskonnas ajaga suuresti tõusnud, on oluline jälgida milline on nende osakaal rahvastikust, milline on vanemaealiste suhtelise vaesuse määr ja tööturule sisenevate noorte ja sealt vanuse tõttu väljalangevate inimeste arvuline suhe vaadatuna läbi demograafilise tööturururveindeksi ning kas vanemaealised kannatavad materiaalse ilmajätuse all või kuidas jagunevad vanemaealised sissetulekurühmade lõikes. Käesolevas peatükis käsitletakse Eesti vanemaealiste toimetulekuga seotud üldiseid trende ning antakse ka mõningane ülevaade varasematest uuringutulemustest Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekute kohta.

Erinevatest allikatest tulenevalt võib vanemaealise elanikkonna vanus suuresti varieeruda. Maailma Terviseorganisatsiooni definitsiooni alusel nimetatakse vanemaealiseks juba 45 aastast inimest (WHO 1993: 9), kui samaaegselt Euroopa Liidus peetakse vanemaealisteks 55-64 aastaseid (Marksoo *et al.* 2011: 2). Töö autor on otsustanud käsitleda vanemaealistena eelkõige 50-74 aastaseid inimesi, sest seoses SHARE küsimustikuga, olid sealsed vastajad just nimelt selles vanusegrupis. Mõningatel juhtudel, tulenevalt puudlikust andmete kättesaadavusest, on autor käesolevas peatükis laiendanud või kitsendanud vanemaealiste vanusegrupi määratlusi, näiteks kasutatakse järgmisi vanusegruppe: 60-74 aastased, 50-64 aastased ja 65 aastased vanemad, 45 aastased ja vanemad. Töös läbivalt on kasutatud vanemaealiste ühiskonnagrupi nimetamisel ka sõnu eakas, vanem naine ja vanem mees, vanem inimene.

Rahvastikus on hakanud kasvama vanemate inimeste osatähtsus ning viimasel ajal on muutunud aktuaalseks vanemaealiste temaatika ja vananemisega seotud probleemid. Rahvastiku vananemine toob kohati endaga kaasa töövõimelise elanikkonna vähenemise, mis omakorda põhjustab suuremaid kulutusi riigi tervishoiu- ja pensionisüsteemis, samuti tekitab rahvastiku vananemine probleeme hoolekandesüsteemis. Eesti Statistikaameti andmetel analüüsitakse järgnevalt 50-74 aastaste inimeste osakaalu prognoosi rahvastikust, alates aastast 2010 kuni 2050 (vt joonis 3).¹

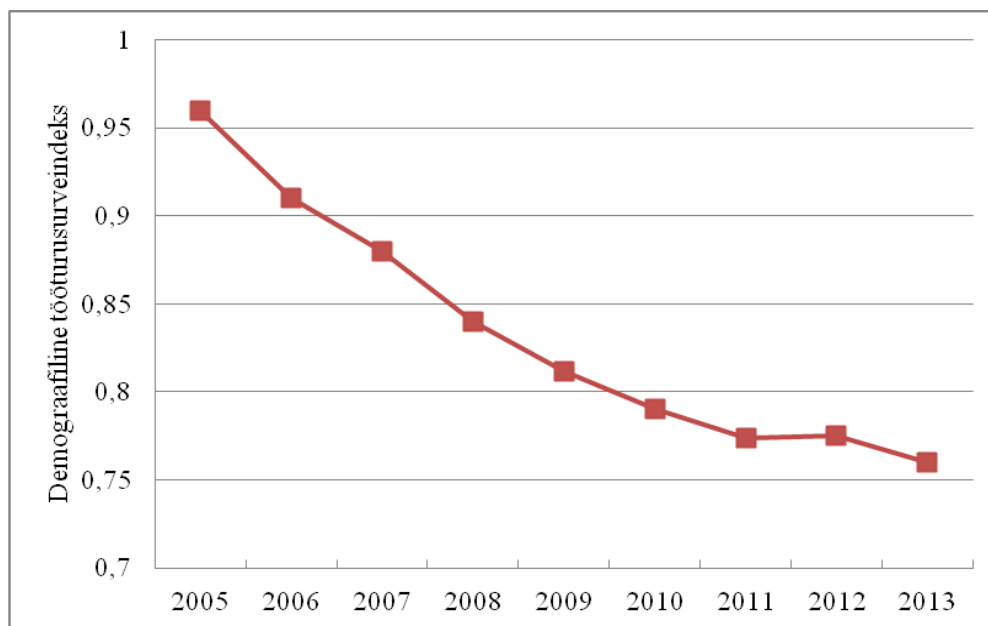
Joonis 3. Vanemaealiste (vanuses 50-74) osakaal (%) rahvastikust Eestis aastatel 2010-2050 (Eesti Statistikaamet; autori koostatud).

Vanemaealisi võib pidada ühiskonnagrupiks, kellel võib kergemini tekkida toimetuleku osas raskusi, mis võib suurema tõenäosusega tekitada vaesust just nimetatud grupis

¹ Rahvastikupüramiidi koostamisel on Eesti Statistikaamet võtnud arvesse, et summaarne sündimuskordaja tõuseb pidevalt ja jõuab aastaks 2047 kahe lapseni naise kohta, suremus väheneb, oodatav eluiga sünnimomendil pikeneb 2050. aastaks naistel 80,44 ja meestel 78,36 eluaastani ning rännet ei toimu või sisseränne tasakaalustab väljarände (Eesti Rahvastikupüramiid 2013).

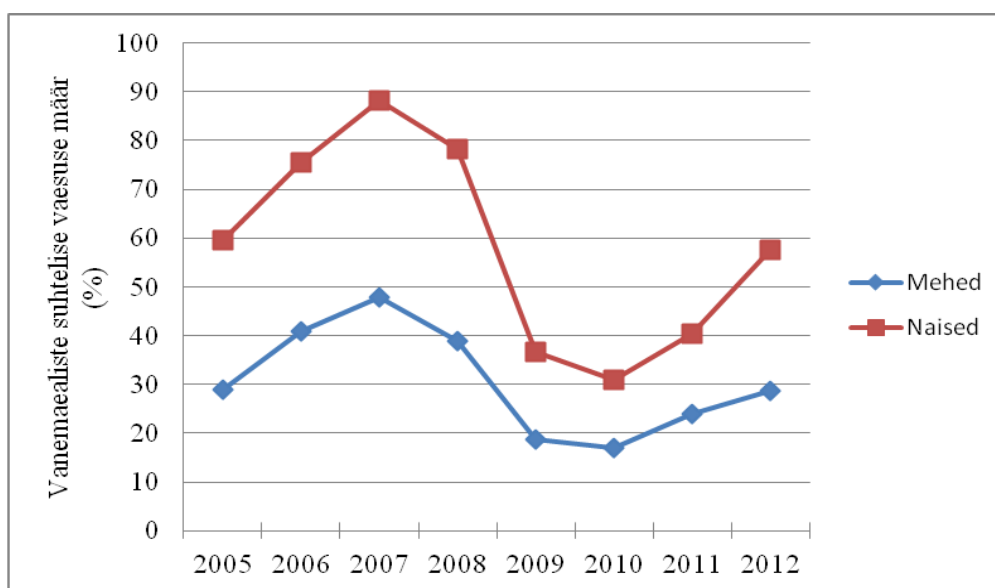
võrreldes teiste ühiskonnagruppidega. Joonis 3 (vt lk 38) viitab asjaolule, et 50-74 aastaste inimeste osakaal kogu Eesti rahvastikust on tõusev aastani 2044 ning nende osakaal moodustab umbes 33% rahvastikust. Alates aastast 2045 hakkab prognoosi kohaselt nimetatud vanuserühma osakaal langema.

Lisaks võib Eesti Statistikaameti andmetele tuginedes vaadelda demograafilist tööturusurveindeksit, mille abil saab prognoosida tööealise rahvastiku arvu. Demograafiline tööturusurveindeks on rahvastiku suhtarv, mis väljendab eelseisaval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5-14 aastased) ja sealt vanuse tõttu väljalangevate inimeste (55-64 aastased) arvulist suhet ning kui näitaja on üle ühe, siis on tööturule sisenejaid rohkem kui lahkujaid (Rahvastikunäitajad ... 2014). Joonise 4 (vt lk 40) põhjal saab öelda, et demograafiline tööturusurveindeks on jäänud perioodil 2005 – 2013 alla ühe, mis näitab, et tööturult lahkujaid on olnud rohkem kui sisenejaid. Vaadeldaval perioodil on tööturusurveindeks järjepidevalt langenud ning kui 2005. aastal oli vastava näitaja väärtus 0,96, mis tähendab, et iga 100 tööturult lahkuja kohta on asemele sirgumas 96 noort töötegitajat. Aastal 2013 oli demograafilise tööturusurveindeksi väärtus 0,76 - ehk iga 100 tööturult lahkuja kohta on asemele tulnud 76 noort töötegitajat. Autor eeldab, et kuna vastava näitaja väärtus on olnud järjepidevalt langusfaasis ning vanemaealiste osakaal rahvastikust tõuseb, siis ka järgnevatel aastatel demograafiline tööturusurveindeks jätkab kas langust ehk indeks prognoosib tööjõupuuduse tekkimise võimalust või jääb enam-vähem viimaste aastatega samale tasemele.

Joonis 4. Vanemaealiste (55-64) demograafiline tööturusurveindeks perioodil 2005-2013 (Eesti Statistikaamet; autori koostatud).

Vaesust võib pidada üheks oluliseks teguriks, mis võib sageli seada piiranguid elamiseks täisväärtuslikku elu. Vaesust on võimalik vaadata näiteks läbi suhtelise vaesuse määra. Suhtelise vaesuse määr on isikute osakaal, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam (Mõisted 2014). Seega näitab suhteline vaesus sissetulekute taset võrrelduna ühiskonnas oleva keskmise elatustasemega.

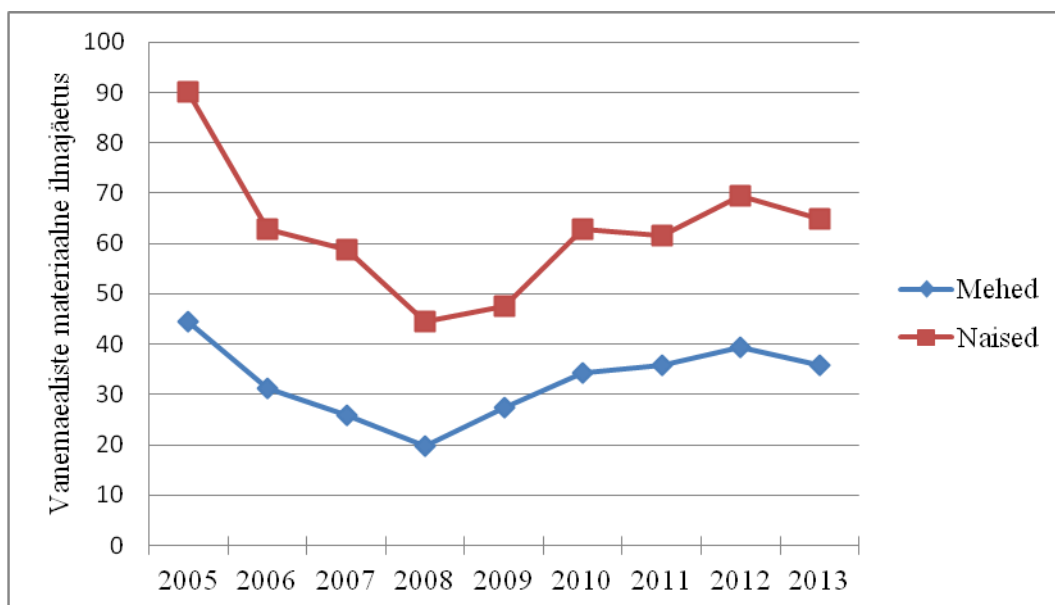
Joonis 5. Vanemaealiste (vanuses 60-74) suhtelise vaesuse määr (%) perioodil 2005 – 2012 (Eesti Statistikaamet; autori koostatud).

Vaadates joonist 5 (vt lk 40), on näha, et tulenevalt andmete kättesaadavusest on vaatluse all vanemaealised vanuses 60-74 aastat ning välja on jäänud 50-59 aastased vanemaealised. Lisaks selgub, et 60-74 aastaste vanemaealiste suhtelise vaesuse määr on nii meeste kui naiste lõikes liikunud perioodil 2005 – 2012 sarnaselt ehk kuni 2007. aastani on toimunud tõus, kus vanemaealiste meeste puhul on suhtelise vaesuse määr 47,9% ja naiste puhul 88,2%. Seejärel järgnes kuni 2010. aastani langus, kus meeste puhul on suhtelise vaesuse määr tasemel 16,9% ja naiste puhul 30,8% ning aastatel 2011 – 2012 on liikunud suhtelise vaesuse määr vanemaealiste seas jälle tõusu suunas. Vanemaealiste naiste hulgas on suhtelise vaesuse määr tunduvalt kõrgem kui vanemaealiste meeste hulgas, näiteks kui 2005. aastal elas suhtelises vaesuses 59,6% vanemaealisi naisi, siis vanemaealisi mehi elas suhtelises vaesuses 29% ning 2012. aasta andmete alusel olid vastavad näitaja naiste puhul 57,6% ning meeste puhul 28,6%. Perioodil 2005 - 2012 on toimunud küll suuri muutusi vastava näitaja osas nii vanemaealiste meeste kui naiste lõikes, kuid 2005. ja 2012. aastal on naiste lõikes suhtelise vaesuse määr võrdlemisi samal tasemel ning sama tendents on märgata ka vanemaealiste meeste puhul. Eesti Statistikaameti andmebaasis aga puuduvad suhtelise vaesuse määra kohta hilisemate aastate andmed.

Lisaks suhtelise vaesuse määrale saab vaesuse uurimisel kasutada ka materiaalse ilmajaätuse määra. Materiaalse ilmajaätuse määr näitab isikute osatähtsust, kes ei saa endale võimaldada vähemalt kolme komponenti järgnevast üheksast: üüri- ja kommunaalkulude tasumist, kodu piisavalt soojana hoidmist, ettenägematuid kulutusi, üle päeva liha, kala või nendega samaväärseid valke sisaldava toidu söömist, nädalast puhkust kodust eemal, autot, pesumasinat, värvitelerit või telefoni (Mõisted 2014). Eesti Statistikaamet on materiaalse ilmajaätuse näitajad leidnud Eesti sotsiaaluuringu (ESU) baasil (Mõisted 2014).

Jooniselt 6 (vt lk 42) on näha, et nii vanemaealiste meeste kui ka naiste lõikes on perioodil 2005 - 2013 materiaalse ilmajaätuse osas sarnane trendijoon ehk kuni 2008. aastani on toimunud langus, kus 19 800 vanemaealiste meest ja 44 500 naist kannatas materiaalse ilmajaätuse käes. Seejärel toimus materiaalse ilmajaätuse tõus kuni 2012. aastani, kus materiaalses ilmajaätuses oli 39 500 vanemaealist meest ja 69 500 vanemaealist naist ning alates 2013. aastast on materiaalse ilmajaätuse tase liikunud

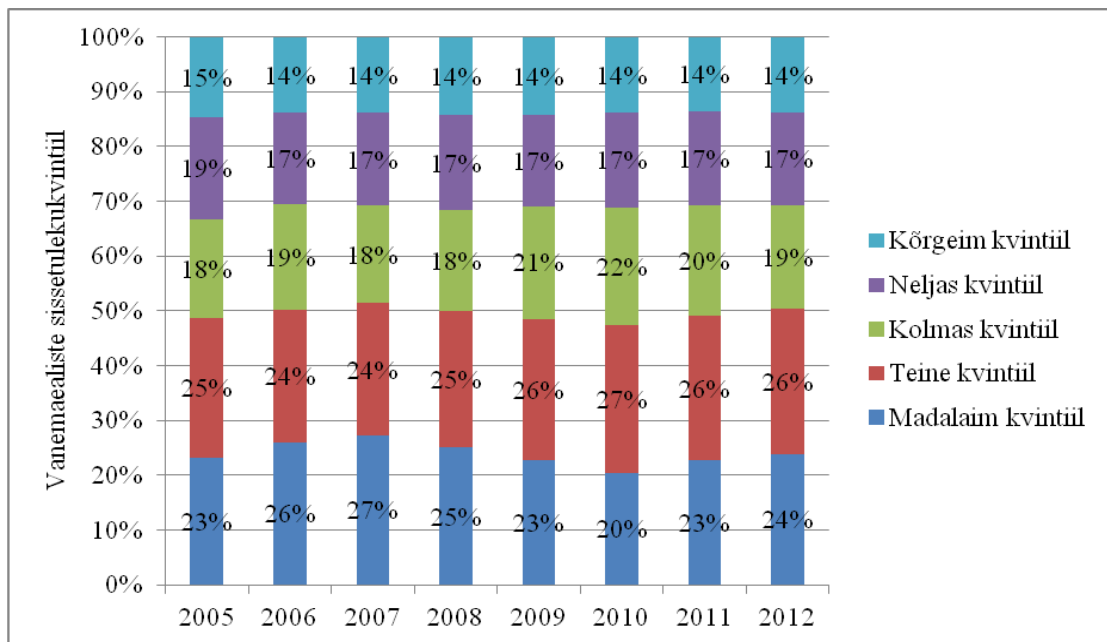
vanemaealiste seas jälle tõusu suunas. Materiaalse ilmajätuse puhul on vaatluse all 50-64 aastased ja 65 aastased ning vanemad vanemaealised, kuna polnud võimalik koostada vanusegruppi 50 – 74 aastased. Siiski on andmete põhjal näha, et vanemaealiste naiste hulgas on materiaalne ilmajätus tunduvalt kõrgem kui vanemaealiste meeste hulgas. Töö autor järeldab, et eelnev tuleneb asjaolust, kus naiste keskmine eluiga on pikem kui meeste eluiga ning seetõttu on vanemaealiste naiste arv suurem. Näiteks kannatas 2005. aastal materiaalse ilmajätuse käes 90 tuhat vanemaealist naist ja meeste näitaja oli 44 tuhat, 2013. aasta näitajad olid vastavalt 65 tuhat naist ning 36 tuhat vanemaealist meest. Siit selgub, et vanemaealiste naiste olukord seoses materiaalse ilmajätusega oli 2005. aastal väga drastiline, sest võrreldes meestega kannatas kaks korda rohkem naisi materiaalse ilmajätuse käes, kuid 2013. aastaks on olukord liikunud paremuse suunas. Perioodil 2005 – 2013 on toimunud küll tõuse ja langusi vastava näitaja seas, kuid 2013. aastaks on nii vanemaealiste meeste kui ka naiste osas materiaalse ilmajätuse määr langenud võrreldes 2005. aastaga ehk kui 2005. aastal kannatas materiaalse ilmajätuse käes 44 600 meest ja 90 tuhat naist, siis 2013. aastal olid näitajad vastavalt 35 800 meest ja 64 900 vanemaealist naist.

Joonis 6. Vanemaealiste (50-64 aastased ning 65 aastased ja vanemad) materiaalne ilmajätus perioodil 2005 – 2013, tuhandetes (Eesti Statistikaamet; autori koostatud).

Viimasena vaadeldakse vanemaealiste jagamist viide sissetulekurühma, kasutades sissetulekukvintiile. Jaotus tehakse sissetulekute alusel ning madalaimas kvintiilis on

viiendik madalaimat ekvivalentsissetulekut saav vanemaealiste osa ning kõrgeima kvintiili moodustavad viiendik kõrgeimat ekvivalentsissetulekut saav vanemaealiste osa. Ekvivalentsissetulek on leibkonna sissetulek, mis on jagatud leibkonnaliikmete tarbimiskaalude summaga (Mõisted 2014). Seega on esimeses kvintiilis madalaima sissetulekuga vanemaealised ning kõrgeimas kvintiilis on vanemaealised, kelle sissetulek on kõrgeim. Jooniselt 7 (vt lk 43) selgub, et vaadeldaval perioodil ehk aastatel 2005 – 2012 on kõige enam vanemaealisi kuulunud just madalama sissetuleku hulka (madalaimasse või teise kvintiil), kus näitaja jääb 20-30% vahele. Kõige vähem on vanemaealisi kuulunud kõrgeimasse kvintiili kogu vaadeldaval perioodil, kus antud näitaja jääb vahemikku 13 - 15%. Autor on arvamusel, et kõrgeimas kvintiilis on vanemaealiste osakaal suhteliselt väike põhjusel, et suur osa vanemaealistest enam ei tööta. Vanemaealiste jagamisel sissetulekurühmadesse ei ole kasutatud näitajaid 50-74 aastaste vanemaealiste rühma kohta andmete kättesaadavuse probleemi tõttu ning seepärast on vaatluse all vanemaealised vanuses 45 ja vanemad, kuna Maailma Terviseorganisatsiooni põhjal võib pidada vanemaealiseks juba 45 aastast inimest (WHO 1993: 9).

Joonis 7. Vanemaealiste (45 aastased ja vanemad) paiknemine sissetulekurühmades (%) perioodil 2005 – 2013 (Eesti Statistikaamet; autori koostatud).

Järgnevalt tuuakse mõningane ülevaade varasematest uuringutulemustest, mis käsitlevad leibkondade toimetulekut Eesti vanemaealiste seas. Üldiselt on leitud, et vanemaealised on Eestis ebasoodsamas situatsioonis võrreldes nooremate riigikodanikega ning kõrgem vaesusrisk või sotsiaalne tõrjutus esineb suuremal määral just vanemaealiste seas (Vrooman *et al.* 2008: 44; Masso *et al.* 2012: 46) Varasemast uuringust Eesti vanemaealiste osas on tulnud välja, et leibkonna toimetulekut on hinnanud ebarahuldavaks 72% Eesti vanemaealistest, seevastu on oma leibkonna toimetulekut täiesti rahuldavaks hinnanud 13% vanemaealistest. (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 41) Kuna leibkonna toimetulek on seotud vaesusega, siis suhtelise vaesuse määrad Eestis on eakamate seas üldiselt kõrgemad kui nooremates põlvkondades, kuid siiski tundub vanemaealiste leibkondade majanduslik olukord viimastel aastatel näitavat paranemismärke. (Vrooman *et al.* 2008: 44)

Tööturg on kahtlemata oluliseks toimetuleku aspektiks. Nii nagu teiste varasemate uuringute põhjal on selgunud, et tööturust sõltub suurel määral vanemaealiste leibkondade toimetulek (vt peatükk 1.3), nii on see ka Eesti vanemaealiste leibkondade puhul. Eesti puhul on leitud, et seos tööturuga on suurimaks määrajaks vanemaealiste leibkondade toimetuleku juures (Grooteart, Braithwaite 1998: 83). Vanemaealiste leibkondade liikmete tööjõuturul osalemisel on sügav mõju elustandarditele. Leibkonna vaesuse esinemissagedus on kaks korda kõrgem leibkondades, kus ei esine töötavaid liikmeid võrreldes leibkondadega, kus on vähemalt üks töötav täiskasvanu ning samuti leibkonnapea töötus vähendab Eestis leibkondade toimetulekut. (Estonia Living ... 1996: 12; Grooteart, Braithwaite 1998: 73)

Haridust silmas pidades ilmneb, et kõrgeima taseme haridusega inimesi on Eestis märgatavalt rohkem töötavate vanemaealiste hulgas (46%), mis võib viidata asjaolule, et kõrgharidusega kaasneb ka suurem võimalus vanemas eas soovi korral töötamist jätkata. Võimalusi vanemas eas töötamiseks võib pakkuda kõrgharidust eeldavate ametikohtade paindlikum töökorraldus, mis võimaldab näiteks osajaga töötamist, võrreldes madalamat haridust nõudvate ametikohtadega. Lisaks võib vanemaealiste kõrgharidusega spetsialistide püsimist tööturul soodustada võrdväärsete töö- ja elukogemustega noorema tööjõu nappus ja muud asjaolud. (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 26)

Rühmitades leibkonnapead vastavalt tegevusaladele, saab väita, et kõrgeim vaesuse esinemissagedus on nende seas, kes elavad leibkonnas, mille põhisissetulekutoojaks on kvalifitseeritud põllumajanduse- või kalatööstuse töötaja. Kõrgeimad vaesuse määrad on ka töötajate seas, kes töötavad madala kvalifikatsiooniga töökohtadel, milleks on puhastustöötajad, kaevurid ja ehitustöötajad ning teenindajad nagu ettekandjatel ja poemüüjad. Ettearvamatu ei ole fakt, et nimetatud uuringu tulemusel esinevad madalaimad vaesuse määrad spetsialistide, seadusandjate, riigiametnike ning ettevõtete juhtide seas – ehk kõrgematel ametikohtadel töötavate inimeste seas. Vaesuses elavate inimeste määr on näiteks kõrgem teenindustöölise seas kui seda on tehase- ja masinaoperaatoritel, kelle keskmised sissetulekud on märgatavalt suuremad teenindussektori töötasudest. (Estonia Living ... 1996: 12; Grootaart, Braithwaite 1998: 52)

Sissetulekud on samuti määrava tähtsusega vanemaealiste leibkondade toimetuleku kujunemisel. Töötasu on Eestis peamiseks sissetulekuallikaks valdaval osal (94%) töötavate vanemaealistes jaoks. Lisaks eelnevale, nimetab 3% töötavatest vanemaealistest peamise sissetulekuallikana siiski ka töövõimetuspensionit ning 1% vanadus-, väljateenitud aastate või muud pensionit, mis viitab võimalusele, et tööil küll käiakse, kuid pensionist saadav summa on suurem. Teistega võrreldes suudavad rohkem säästa või omavad toimetulekuks piisavalt raha töötavad pensionärid (63%), samal ajal kui mittetöötavad vanemaealiste puhul on vastav väitaja 34%. See viitab asjaolule, et töötamine lisaks vanaduspensioni saamisele omab majanduslikule toimetulekule tuntavat mõju. (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 37, 58)

Tervis on vanemaealiste juures lisaks tööturul osalemisele ja sissetulekut saamisele järgmine oluline tegur. Hea tervis annab võimaluse jääda aktiivseks ning viitab paremale elukvaliteedile. Tervisehinnangu osas on varasemalt leitud, et oma tervist hindab kas heaks või väga heaks ligi kolmandik (32%) Eesti 50-74-aastastest ning halb või väga halb tervis on enda hinnangul 20% vanemaealistest. Ligi pooled vanemaealistest jäävad tervisehinnangu suhtes neutraalsele seisukohale ehk tervislik seisund pole „ei hea ega halb“. Viimast laadi hinnanguid on andnud võrreldes vanemaealiste meestega veidi enam just naised, mehed seevastu hindavad sagedamini oma tervist pigem heaks. Väga halva või halva enesehinnangulise tervisega inimesi on

rohkem mittetöötavate vanemaealiste hulgas. Pikaajaline krooniline haigus või terviseprobleem esineb üle pooltel vanemaealistel (60%) ning ka siin esineb seda meeste hulgas veidi harvem võrreldes naistega. (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 14)

Leibkonna struktuuri ja leibkonnapea osas saab samuti Eesti vanemaealiste kohta tulemusi välja tuua. Varasem nähtus, kus Eesti vanemaealised või pensionärid jagavad oma sissetulekut vähemkindlustatud nooremate pereliikmetega, mis omakorda põhjustab eakate endi langemist vaesemale elatustasemele, on hakanud järk-järgult asenduma vastupidise olukorraga ning üha rohkem toetavad paremal elujärjel olevad lapsed oma vanemaid. Üldjuhul on pensionäride leibkondade vaesuse esinemissagedus ning vaesuse lõhe keskmisest suurem. (Vrooman *et al.* 2008: 44; Grootart, Braithwaite 1998: 101). Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku osas on veel leitud, et leibkonnapea haridus mõjutab samuti toimetulekut ehk leibkonnapea madalam haridustase vähendab leibkonna toimetulekut ja vastupidi, kõrgem haridustase suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust. Lisaks on tõendatud, et näiteks suurem vaesusrisk esineb vanemaealistel, kes on üksikud ning seda just eakate naiste osas, kes elavad seega ühe inimese leibkonnas. (Grootart, Braithwaite 1998: 74; Vrooman *et al.* 2008: 61)

Vanemaealiste leibkondade toimetuleku osas ei saa tähelepanu alt välja jätta ka emotsionaalsed hinnangud elule ja eluga rahulolu. Siinkohal on tegemist küll subjektiivsusega, kuid vaatamata sellele saab läbi nende anda hinnangut leibkonna toimetulekule. Eluga rahulolu osas tuleb tõdeda, et kuigi Eesti vanemaealiste üldine eluga rahulolu ei ole väga kõrge, leidub siiski mitmeid külgi, mida hinnatakse positiivsemalt. Suur osa vanemaealistest elab enda hinnangul sellises kodukeskkonnas, kus tuntakse end hästi ning ka suhteid pereliikmete, lähedate, sõprade ja kolleegidega hinnatakse kõrgemalt. Üldises eluga rahulolus mängib aga tuntavat rolli see, millisena inimene tajub oma tervist ning millised on tema sissetulekud, mis võimaldaksid majanduslikult toime tulla. Tööeas vanemaealiste puhul on seetõttu oluliseks näitajaks ka tööga hõivatus, mille korral antakse kõrgem hinnang üleüldisele eluga rahulolule. (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 53) Subjektiivse hinnanguna saab siinkohal välja tuua ka inimeste endi arvamused selle kohta, miks esineb toimetuleku raskusi või tuntakse vaesust ning sotsiaalset tõrjutust. Vanemaealistest eestlastest on 28%

arvamusel, et suur osa inimesi või leibkondi elab vaesuses kuna ühiskonnas valitseb ebaõiglust ja sotsiaalset tõrjutust ning et vaesus on tihtipeale elu üks vältimatu osa, samas kui 33% eestlastest usub, et vaesus on tingitud inimeste endi laiskusest või tahtejõu puudusest (Zaidi 2009: 17). Töö koostaja leiab, et inimesed, kes hindasid vaesuse põhjuseks ühiskonnas valitsevat ebaõiglust, on ise mingil põhjusel vaesust kogunud ja tunnevad, et süü lasub ühiskonnal.

Vaadates vanemaealiste üldisi trende seoses toimetulekuga võib kokkuvõtvalt öelda, et eakate olukord ei ole väga hea tasemel ning mõnevõrra kehvemas seisus on suhtelise vaesuse ja materiaalse ilmajäetuse osas vanemaealised naised ning samuti paikneb kõige enam vanemaealisi sissetulekuterühma madalaimal tasemel. Varasemate Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite uuringutulemuste kokkuvõtteks võib öelda, et üldjoontes on märgata sarnasust varasemate üleüldiste vanemaealiste leibkondade uuringutulemustega (vt peatükk 1.3). Lisaks käesolevas peatükis vaadatud vanemaealiste toimetuleku üldistele trendidele on oluline hinnata ka vanemaealiste individuaalseid, leibkondlikke, finantsilisi ja varalisi tegureid, samuti välja selgitada asjaolu, kas vanemaealine on töölt kõrvale jäänud või mitte. Nimetatud tegureid tutvustatakse SHARE uuringu andmetele tuginedes järgnevas peatükis.

2.2. Ülevaade vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavatest teguritest

Antud peatükis tutvustatakse töö aluseks olevat SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*) üle-euroopalist uuringut ning antakse ülevaade SHARE 4. laine andmetest. SHARE on multidistsiplinaarne projekt ning viiakse läbi erinevates Euroopa Liidu riikides. Uuringusse on kaasatud 19 erinevat Euroopa Liidu riiki ning lisaks ka Iisrael. Küsitlustemadeks on tervis, sotsiaalmajanduslik staatus, sotsiaal- ja perekonnavõrgustik ning uuringu raames on küsitletud rohkem kui 85 000 vanemaealist vanuses üle 50 aasta. Hetkeseisuga on läbi viidud neli uuringulainet alates 2004. aastast ning 2013. aastal alustati ka viienda laine uuringuga. (SHARE - *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* 2012)

Eesti osales esmakordselt SHARE uuringu neljandas laines, mille andmed on kogutud aastatel 2010 - 2011 ning SHARE 4. laine andmed ongi käesolev töö aluseks. Uuringus kasutatud andmed on kogutud näost näkku intervjuude vahendusel (SHARE - *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* 2012). SHARE eestikeelses küsimustikust on esindatud järgmised teemade moodulid: demograafilised tunnused, sotsiaalsed võrgustikud, lapsed, füüsiline tervis, riskikäitumine, kognitiivne võimekus, vaimne tervis, tervishoid, tööhõive ja pensionid, haardetugevus, hingamismaht, sotsiaalne tugi, finantsülekanded, elukoht, majapidamise sissetulek, tarbimiskulutused, varad, tegevused, ootused.

Arvesse tuleb võtta, et mikroandmete puhul mudelite hindamisel ning analüüsi läbiviimisel võib ilmnedada mudelite madal kirjeldustase. Kuigi SHARE andmebaasi võib pidada usaldusväärseks, on autor täheldanud, et teatud tunnuste lõikes esineb palju puuduvaid väärtusi, mille osakaal võib olla isegi üle 50% lõplikust vaatluste arvust. Puuduvaid väärtusi esineb näiteks sellise olulise tunnuse juures nagu sissetulekud, samuti erinevate jõukust väljendavate muutujate osas. Esialgu oli SHARE 4. laine andmetes Eesti kohta 6828 vaatlust. Käesoleva töö raames eemaldati esmalt andmete hulgast vastajad, kes ei olnud 2010. aastal vanuses 50 - 74 (sünniaastatega 1936-1960), sest just vastavat vanusegruppi kasutatakse paljudes Euroopa uuringutes vanemaealiste uurimiseks. Samuti on Eesti aktiivse vananemise strateegia seotud 50+ vanemaealiste tööhõive parandamisega (Aktiivse vananemise toetamiseks...2012). Eemaldamise tulemusena jäi alles 5200 vaatlust. Järgmisena eemaldati ka vastajad, kes ei olnud oma elu jooksul mingil põhjusel üldse töötanud. Seetõttu jääb analüüsi aluseks oleva valimi suuruseks 5175 vaatlust, mille hulgas on vanemaealisi töötajaid 2161 ning tööd mitteomavaid inimesi 3014.

Järgnevalt antakse SHARE andmete põhjal ülevaade erinevatest vanemaealistega seotud teguritest, mis võivad mõju avaldada nimetatud ühiskonnagrupi toimetulekule, vaadates töötavaid ja tööd mitteomavaid vanemaealisi. Vaatluse alla on võetud järgnevad tegurid:

- isiklikud tegurid (kodakondsus, haridustase, vanuseline jaotus);
- leibkondlikud tegurid (perekonnaseis, perekondlike kohustuste takistus, lähedastelt abi saamine, lähedastele abi osutamine, majanduslik toimetulek);
- terviseiga seotud tegurid (tervisehinnang, terviseprobleemide olemasolu);

- emotsionaalse meelestatuse tegurid (eluga rahulolu, võimalused elus);
- finantsilised ja varalised tegurid (dividendid, laenud);
- riikliku sotsiaalkaitseüsteemiga seotud tegurid (eluaseme-, laste-, toimetuleku-, sotsiaaltoetused).
- töökohaga seotud tegurid (amet, majandusharu, rahulolu palgaga, töökoormus, tunnustuse saamine, edutamine, uute oskuste omandamine, füüsiline pingutus töö).

Kõigepealt käsitletakse mõningad isiklike teguritega seotud näitajad ning seda tööturu staatuse lõikes, kus esmalt analüüsib autor kodakondsust ja haridustaseme jaotust. Kodakondsuse jaotumine erinevate tööturu staatuste lõikes näitab, et nii töötajate kui tööd mitteomavate vanemaealiste seas on Eesti kodakondsuse osakaal suurem nii meeste kui naiste osas. Tööd mitteomavatel inimestel on nii meeste kui naiste lõikes muu kodakondsuse osakaal suurem kui töötajate seas (vt lisa 2). Haridustaseme jaotuse põhjal selgub, et töötavate vanemaealiste hulgas on kõige enam kutse- ja kõrgharidusega vanemaealisi ehk võib eeldada, et vanemaealistel, kellel on kõrgem haridustase, töötavad ka kõrgematel ametikohtadel ja jätkavad juba seetõttu tööturul (vt tabel 5). Tööd mitteomavate inimeste seas on domineerival kohal kutseharidusega ning alg- ja põhiharidusega vanemaealised. Siinkohal võib leida seoseid teooriaga, kus on välja toodud, et kõrgem haridustase soodustab vanema seas tööturul jätkamist ning haridustasemest sõltub ka kõrgematel ametikohtadel töötamine (vt alapeatükid 1.2 ja 1.3).

Tabel 5. Kõrgeim omandatud haridustase tööturu staatuse rühmades (%-des).

Haridustase	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Alg- ja põhiharidus	9,0	5,7	27,4	24,5
Keskharidus	22,6	21,0	18,4	22,1
Kutseharidus	40,4	39,3	38,5	37,8
Kõrgharidus	28,0	34,1	15,7	15,6

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisaks on vaadeldud vanemaealiste vanuselist jaotust erinevate tööturu staatuse rühmades (vt tabel 6 lk 50). Vanuse lõikes esineb töötavaid mehi ja naisi eelkõige nooremapoolsete vanemaealiste seas. Kõige enam tööd mitteomavaid vanemaealisi on

70-74 aastaste seas, mehi vastavalt 29,6% ja naisi 33,8%. Seega, vanuse kasvades töötamine väheneb – see on kooskõlas näiteks Berkovec, Stern (1991) ja Hill (2002) tööga (vt peatükk 1.3), kus leiti, et töötamine on vanusega negatiivses seoses.

Tabel 6. Vanuseline jaotus tööturu staatuse rühmades (%-des).

Vanuserühm	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
50-54 aastased	30,0	33,7	10,3	8,3
55-59 aastased	31,6	32,5	13,3	11,8
60-64 aastased	22,3	20,5	22,3	20,7
65-69 aastased	10,3	8,7	24,5	25,4
70-74 aastased	5,8	4,5	29,6	33,8

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Autor on arvamusel, et lisaks isiklikele teguritele on oluline pöörata tähelepanu ka vanemaealiste leibkondlikele teguritele. Esmalt vaadatakse vanemaealiste perekonnaseisu (vt tabel 7). Perekonnaseisu põhjal selgub, et nii mehi kui naisi on ülekaalukalt kõige rohkem just abielus inimeste seas, kes elavad ka koos abikaasaga. Leskede hulgas on aga naiste osakaal erinevate tööturu staatuste lõikes suurem kui meeste oma. Eesti Statistikaameti andmetel on teadaolevalt Eesti meeste eluiga 71,5 aastat ja naistel 81,5 aastat ehk meeste eluiga lühem ning siit tuleneb ka leskede hulgas naiste suurem osakaal. Samuti esineb erinevate tööturu staatuste lõikes rohkem lahutatud naisi kui mehi.

Tabel 7. Perekonnaseis ja perekondlike kohustuste takistus tööturu staatuste rühmades (%-des).

Perekonnaseis	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Abielus, elab koos abikaasaga	78,4	59,0	72,6	56,2
Kooselu notariaalselt sõlmitud varalepinguga	1,2	0,7	0,6	0,8
Abielus, elab abikaasast lahus	2,3	2,0	2,1	1,5
Vallaline, ei ole kunagi abielus olnud	6,5	8,9	10,1	6,6
Lahutatud	9,1	17,5	10,0	13,0
Lesk	2,5	11,9	4,6	21,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Perekondlike kohustuste muutuja näitab, et nii töötajate kui tööd mitteomavate meeste kui ka naiste lõikes on suurem osakaal vanemaealiste seas, kes hindavad, et perekondlikud kohustused on harva nende erinevate tegevuste juures takistuseks või pole üldse takistuseks (vt tabel 8).

Tabel 8. Perekondlike kohustuste takistus tööturu staatuste rühmades (%-des).

Perekondlikud kohustused takistuseks	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Sageli, mõnikord	16,85	22,92	14,6	19,12
Harva, mitte kunagi	83,15	77,08	85,4	80,88

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Leibkondlike tegurite juures on olulised ka vajadused. Üksteise abistamisel võib olla oluline osa leibkonna toimetuleku kontekstis, sest kohustused leibkonna ees võivad mõjutada indiviidi tööturu staatust, sest mõni lähedane võib olla raskelt haige, kelle eest tuleb pidevalt hoolt kanda. Seetõttu tuleb näiteks töötavatel inimestel teha töökohaga seoses otsus, kas jätkata osajaga töötamist või nõuab olukord hoopis töölt kõrvalejäämist. Samas leidub tihti neid, kes on majanduslikes raskustes ning lähedased tihtipeale osutavad rahalist abi, mis vähendab nende endi võimalusi. SHARE küsimustikus oli järgmine küsimus: „*Kas te olete viimase 12 kuu jooksul saanud raha, esemete või muu materiaalse abi näol mõnelt isikult kas oma leibkonnas või väljaspool enda leibkonda kingitusi vähemalt 250€ väärtuses?*“. Lähedastelt on ise abi saanud kõige enam naised erinevate tööturu staatuste lõikes ning oma lähedastele osutavad abi eelkõige töötajad (vt lisad 3, 4).

Autor vaatles ka vanemaealiste majanduslikku toimetulekut. Tabelist 9 (vt lk 52) on näha, et kõige suuremaid majanduslikke raskusi on tööd mitteomavatel vanemaealistel. Varasemalt on samuti leitud, et leibkonna töötus on seotud majandusliku toimetuleku ja vaesusega ning vanemaealistel, kes elavad töötus leibkonnas, on suurem tõenäosus olla alumises leibkondade aastase sissetuleku jaotamise rühmas (vt peatükk 1.3, näiteks Graaf-Zijl, Nolan (2011) ja Vrooman *et al.* (2008)).

Tabel 9. Leibkonna majanduslik toimetulek tööturu staatuste rühmades (%-des).

Majanduslik toimetulek	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Suured, mõningad raskused	39,8	42,8	60,1	60,9
Suuremate raskusteta, ilma mingite raskusteta	60,2	57,2	39,9	39,1

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Tervisega seotud tegurite seast on esmalt vaadatud vanemaealiste hinnangut tervisele. Töötavate vanemaealiste osas jagunevad hinnangud tervisele suhteliselt võrdselt nii meeste kui naiste osas ehk hinnangud jaotuvad enam-vähem pooleks, kus osad hindavad tervist suurepäraseks, väga heaks või heaks ja pooled vanemaealised hindavad halvaks või rahuldavaks (vt tabel 10). Tööd mitteomavate vanemaealiste osas hinnatakse oma tervist pigem rahuldavaks või halvaks. Töötavatel kui ka tööd mitteomavatel vanemaealistel esineb suuresti pikaajalisi terviseprobleeme, haigusi või puuet (vt tabel 10). Kõige vähem terviseprobleeme, haigusi või puuet esineb tööd mitteomavatel vanemaealistel naistel.

Tabel 10. Vanemaealiste tervisenäitajad tööturu staatuse rühmades (%-des).

Tervisenäitajad	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Tervisehinnang				
Suurepärase, väga hea, hea	51,4	50	21	21,1
Rahuldav, halb	48,6	50	79	78,9
Pikaajalised terviseprobleemid, haigus või puue				
On	58,5	56,7	81,3	22,3
Ei ole	41,5	43,3	18,7	77,7

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Emotsionaalse meelestatuse tegurite põhjal on vaatluse all eluga rahulolu ja hinnang võimalustele elus (vt tabel 11 lk 53). Ilmneb, et rohkem on oma eluga rahul nii töötavad vanemaealised mehed (66,3%) kui ka naised (68,6%). Tööd mitteomavate vanemaealiste seas on mehed rohkem eluga rahul kui naised. Nii töötavad kui ka tööd mitteomavad vanemaealised pigem tunnevad, et elu on täis võimalusi. Kuid töötavad vanemaealised mehed ja naised tunnevad mõnevõrra rohkem, et elu on täis võimalusi kui tööd mitteomavad inimesed, vastavalt 77,3% ja 78,4%.

Tabel 11. Vanemaealiste emotsionaalne meelestatus tööturu staatuse rühmades, (%-des).

Emotsionaalne meelestatus	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Eluga rahulolu				
Ei ole rahul	33,7	31,4	48,6	53,3
Rahul	66,3	68,6	51,4	46,7
Elu on täis võimalusi				
Harva, mitte kunagi	22,7	21,6	44,1	46,3
Sageli, mõnikord	77,3	78,4	55,9	53,7

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Järgnevalt on pööratud tähelepanu vanemaealiste finantsilistele ja varadega seotud teguritele tööturu staatuste rühmades ning kõigepealt raha paigutamise seisukohast aktsiatesse või osakutesse (vt tabel 12). Aktsiate all mõeldakse investeringuid, mis näitavad, et isikule kuulub osa ettevõttest ning tal on õigus saada neilt dividende. Kõige enam on raha paigutanud aktsiatesse või osakutesse just töötavad vanemaealised mehed ja naised (vastavalt 6,8% ja 4,7%). Siinkohal võib eeldada, et töötavatele inimestel on rohkem võimalusi investeerida.

Tabel 12. Raha paigutatud börsil noteeritud või noteerimata aktsiatesse või osakutesse tööturu staatuse rühmades (%-des).

Raha paigutatud aktsiatesse või osakutesse	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldus vastamast	0,4	0,4	0,3	0,2
Ei oska vastata	-	0,4	-	0,2
Jah	6,8	4,7	2,9	2,3
Ei	92,8	94,5	96,9	97,4

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Järgnevalt liigutakse edasi erinevate laenude juurde (vt tabel 13 lk 54). Laenude võtmine töötajate ja tööd mitteomavate vanemaealiste lõikes, näitab, et kõige enam võtavad siiski laene töötavad vanemaealised. Siinjuures võib eeldada, et töötavatel vanemaealistel on selleks suuremad võimalused võrreldes tööd mitteomavate inimestega. Töötajate seas on kõige rohkem võtnud vanemaealised mehed laene autodega seoses ning naised on võtnud enim laene sugulastelt ja sõpradelt. Tööd

mitteomavate vanemaealiste lõikes on võetud laenude osakaalud suhteliselt väikesed, kuid ka siin on naised enim võtnud laene sugulastelt ja sõpradelt ning sama on märgata ka tööd mitteomavate meeste puhul.

Tabel 13. Erinevate laenude olemasolu tööturu staatuste rühmades (%-des).

Laenud	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Autode laenud ja liisingud	14,7	8,8	1,7	1,8
Laenud pangalt või muult finantsasutuselt	8,8	9,2	3,0	2,1
Laenud sugulastelt või sõpradelt	9,6	12,1	3,2	4,8
Õppelaenud	2,0	1,0	1,7	0,9
Maksmata arved	2,6	2,7	0,3	0,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Viimasena keskendutakse lühidalt ka riikliku sotsiaalkaitse süsteemiga seotud teguritele ning seda eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muude sotsiaaltoetuste lõikes (vt tabel 14). Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muid sotsiaaltoetusi saavad kõige enam töötavad mehed. Kõige vähem saavad vastavaid toetusi töötavad vanemaealised naised, kuid nii töötajate kui tööd mitteomavate meeste ja naiste lõikes ei ole tegelikult erinevused suured.

Tabel 14. Leibkonna eluaseme-, laste-, toimetuleku-, sotsiaaltoetuste saamine tööturu staatuse rühmades (%-des).

Eluaseme-, laste-, toimetuleku-, sotsiaaltoetused	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,2	-	-	-
Saab nimetatud toetusi	10,9	7,9	8,9	8,8
Ei saa nimetatud toetusi	89,0	92,1	91,1	91,2

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Edasi võetakse kokku töökohaga seotud tegurid tööturu staatuste rühmade lõikes. Tabelist 15 (vt lk 55) on näha, et töötavate meeste seas on kõige rohkem neid, kes töötavad oskus- ja käsitöölisena (21,3%) ning naiste osakaal on kõige suurem keskastme spetsialisti ja tehniku positsioonil (24,7%). Kõige vähem vanemaealisi naisi ja mehi töötab kaitseväelasena. Seetõttu võib öelda, et vanemaealised töötavad eelkõige madalamatel ametikohtadel ning tulemus on kooskõlas näiteks Schwartz (2007) poolt

leitud tulemusega (vt peatükk 1.2), kus samuti selgus, et madalamatel ametialadel töötavad sageli just vanemaealised.

Tabel 15. Ametialane positsioon töötavate inimeste seas (%-des).

Ametialane positsioon	Töötajad	
	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,1	0,2
Seadusandja, kõrgem ametnik või juht	6,3	2,7
Tippspetsialist	12,5	14,6
Keskastme spetsialist ja tehnik	19,8	24,7
Ametnik	2,3	8,8
Teenindus- ja müügitöötaja	7,1	18,6
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline	4,2	2,1
Oskus- ja käsitööline	21,3	9,6
Seadme- ja masinaoperaator	12,6	2,0
Lihttöoline	13,5	16,6
Kaitseväelane	0,3	0,1

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Majandusharude põhjal ilmneb, et kõige enam mehi töötab veondus, laondus ja side tööstussektoris ning järgmisena töötlevas tööstuses (vt lisa 5). Kõige vähem vanemaealisi mehi töötab finantsvahenduses. Vanemaealiste töötavate naiste jagunemine majandusharude lõikes on meeste omast erinev. Kõige enam naisi töötab hariduse valdkonnas ning seejärel muudes kogukondlike sotsiaal- ja isikuteenustega seotud tegevustes. Kõige vähem naisi töötab mäetööstuses, elektrienergia, gaasi- ja veevarustuses ning kinnisvara, üüri- ja äritegevuses.

Järgnevalt on tabelis 16 (vt lk 56) võetud kokku otseselt töökohta iseloomustavad tegurid. Arvestades oma jõupingutusi ja saavutusi töökohal on vanemaealised naised võrreldes meestega vähem rahul oma palgaga arvestades tööga seotud jõupingutusi ning saavutusi. Vanemaealiste töötavate inimeste töökoormusest tingitud ajapuuduse põhjal selgub, et vanemaealised töötavad mehed ja naised on küllaltki samal arvamusel, sest suur osa mehi kui naisi on seisukohal, et nad ei ole pidevas ajapuuduses tulenevalt oma töökoormusest (vastavalt 73,8% ja naised 75,5%). Seega võib järeldada, et töötavate vanemaealiste töökoormus on tasakaalus nende töötundidega.

Tabel 16. Töökohta iseloomustavad tegurid töötavate inimeste seas (%-des).

Töökohta iseloomustavad tegurid	Töötajad	
	Mehed	Naised
Jõupingutusi ja saavutusi arvestades on palk küllaldane		
Keeldus vastamast	0,32	0,1
Ei oska vastata	3,6	1,3
Täiesti nõus, nõus	38,8	35,7
Ei ole nõus, pole üldse nõus	57,3	62,9
Suure töökoormuse tõttu ajapuuduses		
Keeldub vastamast	0,2	-
Ei oska vastata	3,4	1,1
Täiesti nõus, nõus	22,6	23,4
Ei ole nõus, pole üldse nõus	73,8	75,5
Töö eest tunnustuse saamine		
Keeldub vastamast	0,3	0,2
Ei oska vastata	4,4	2
Täiesti nõus, nõus	62,5	62,5
Ei ole nõus, pole üldse nõus	32,8	35,3
Kehvad väljavaated edutamiseks		
Keeldub vastamast	0,2	0,1
Ei oska vastata	6,3	3,6
Täiesti nõus, nõus	68,3	66,6
Ei ole nõus, pole üldse nõus	25,2	29,7
Töö võimaldab omandada uusi oskusi		
Keeldus vastamast	0,2	0,1
Ei oska vastata	3,4	0,9
Täiesti nõus, nõus	67,1	68,8
Ei ole nõus, pole üldse nõus	29,3	30,2
Töö nõuab füüsilist pingutust		
Keeldus vastamast	0,2	-
Ei oska vastata	3,1	1,1
Täiesti nõus, nõus	63,4	48,1
Ei ole nõus, pole üldse nõus	33,3	50,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisaks võib tähelepanu pöörata töötavate vanemaealiste inimeste töökohal tunnustuse osaliseks saamisele, edutamise- ja uute oskuste omandamise võimalustele (vt tabel 16). Need on tunnused, mis võivad töötava vanemaealise inimese enesehinnangut tõsta ning anda lootust suuremale palgavõimalusele ning enda arendamisele. Tunnustuse koha pealt nii vanemaealised mehed kui naised hindavad võrdselt, et nad saavad oma töö eest väärilist tunnustust (62,5%). Edutamise seisukohast on vanemaealised mehed ja naised väga sarnasel arvamusel, andes hinnangu, et nende väljavaated edutamiseks on kehvad (mehed 68,3% ja naised 66,6%). Uute oskuste omandamise võimaluse seisukohast ilmneb, et nii vanemaealised mehed kui naised on jällegi samal arvamusel, hinnates, et

nende töö pigem võimaldab omandada uusi oskusi (mehed 67,1% ja naised 68,8%) (vt tabel 16 lk 56). Töötavad mehed on suures osas arvamusel, et nende töö nõuab füüsilist pingutust (63,4%) ning suurem osa vanemaealisi naisi on arvamusel, et nende töö ei nõua füüsilist pingutust (50,9%). Kuna mehed töötavad suuremal määral ametikohtadel, kus töö nõuab paratamatult füüsilist pingutust, näiteks ehituse valdkonnas, siis on seletatav, et naiste töö ei nõua nii suurt füüsilist pingutust kui vanemaealistel meestel.

Lähtuvalt kirjeldavast jaotuste võrdlusest on Eesti kodakondsuse osakaal suurem töötavatel vanemaealistel. Vanemaealised töötajad on pigem kutse- või kõrgharidusega, võrreldes tööd mitteomavate vanemaealistega. Perekonnaseis näitab, et nii mehed kui naised on eelkõige abielus, kuid leskede hulgas on vanemaealiste naiste osakaal suurem kui meeste oma. Lähedastelt on ise abi saanud kõige enam vanemaealised naised ning oma lähedastele osutavad abi eelkõige vanemaealised töötajad. Töötavate vanemaealiste seas on enam-vähem pooltel hea tervis ja pooltel halb või rahuldav ning tööd mitteomavate vanemaealiste osas hinnatakse oma tervist pigem rahuldavaks või halvaks. Siin võib eeldada et töötute halb tervis võib olla põhjuseks, miks ollakse tööturult kõrvale jäänud ning see võib tingida sotsiaalset tõrjutust. Kõige vähem terviseprobleeme, haigusi või puuet esineb tööd mitteomavatel vanemaealistel naistel. Eluga on rohkem rahul töötavad vanemaealised ning nii töötavad kui ka tööd mitteomavad vanemaealised pigem tunnevad, et elu on täis võimalusi, kuid lõige suuremaid majanduslikke raskusi on tööd mitteomavatel vanemaealistel – see võib soodustada vaesusesse sattumist. Töötavate meeste seas on kõige rohkem neid, kes töötavad oskus- ja käsitöölisena ning naiste osakaal on kõige suurem keskastme spetsialisti ja tehniku positsioonil. Mehed on rohkem rahul oma palgaga arvestades tööga seotud jõupingutusi ning saavutusi. Vanemaealised mehed ja naised on valdavalt ühisel arvamusel, et töökoormusest tulenevalt ei esine pidevat ajapuudust. Kõige enam on raha paigutanud aktsiatesse või osakutesse just töötavad vanemaealised. Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muid sotsiaaltoetusi saavad kõige rohkem töötavad mehed. Järgmises peatükis viib töö autor läbi ökonomeetrilise analüüsi, millega antakse ülevaade teguritest, mis võiksid vanemaealiste leibkondade toimetulekut.

2.3. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavate tegurite ökonomeetiline analüüs

Antud peatükis hindab autor kahte mudelit, mis võiksid kirjeldada vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavaid tegureid ning toimetuleku kaudu on võimalik anda hinnang näiteks vanemaealiste vaesusele, ilmajäetusele ja ebavõrdsusele. Analüüsi tulemused esitatakse marginaalsete efektide abil.

Kõigepealt analüüsitakse tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade toimetulekut ning seejärel hinnatakse töötavate vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Töötajate mudelisse on lisaks kaasatud ka tööga seotud tegurid, näiteks ametialane positsioon, tööga rahulolu, uute oskuste omandamise võimalus, palk ja teised tegurid. Siinkohal juhib töö autor tähelepanu asjaolule, et vanemaealiste leibkondade toimetuleku mudelite hindamisel on tegemist subjektiivsete hinnangutega. Mudeleid tõlgendatakse selle alusel, kuidas vanemaealised mehed ja naised hindavad oma leibkonna toimetulekut. Mõlemas mudelis on sõltuvaks muutujaks hinnang leibkonna toimetulekule, kus vanemaealised inimesed on vastanud, kas nende leibkond tuleb toime raskustega või ilma raskusteta. Esmalt aga antakse lühiülevaade mudelite analüüsimiseks kasutatavast logit-mudelitest.

Logit-mudel on binaarse valiku mudel, kus sõltuv muutuja omab vaid kahte väärtust ning mudeli eesmärgiks on hinnata selgitavate muutujate mõju tõenäosusele, et sõltuv muutuja on väärtusega üks ehk $P(y_i=1 | x_i)$. Logit-mudeli parameetrite märkide abil saab välja selgitada selgitavate muutujate mõju suunda sõltuvale muutujale. Parameetri negatiivne märk näitab, et selgitava muutuja mõju sõltuvale muutujale on negatiivne. Parameetri positiivne märk näitab mõju suunda positiivsena. Binaarse mudeli korral kasutatakse marginaalseid efekte, et hinnata mõju suurust ehk hinnata kui palju ja kuidas muutub sõltuva muutuja oodatav väärtus selgitava muutuja ühikulisel muutumisel. Üldjuhul leitakse marginaalsed efektid selgitavate muutujate keskväärtuste kohal. (Wooldridge 2000: 529-539; Wooldridge 2009: 574-587; Gujarati 2003: 596) Logit-mudeli analüüsi teostab autor tarkvarapaketi Stata 12.0.

Järgnevalt antakse lühiülevaade analüüsis kasutatavatest muutujatest ning meetodist. Tabel 17 annab ülevaate vanemaealiste leibkonna toimetuleku mudeli koostamisel

kasutatud muutujatest. Üldiselt jaotuvad muutujad isiklikeks, leibkondlikeks, tervise ja emotsionaalse meelestatusega seotud ning finantsilisteks ja varalisteks teguriteks.

Tabel 17. Vanemaeliste leibkondade toimetuleku mudelites kasutatud muutujate kirjeldus.

	Muutuja	Muutuja konstrueerimine
Sõltuv muutuja	Leibkonna toimetulek	Tuleb toime ilma raskusteta=1; tuleb toime raskustega=0
Indiviid	Sugu	Mees = 1; naine =0
	Vanus	Vanus pideva tunnusena
	Kodakondsus	Eesti = 1; muu = 0
	Haridus	Keskharidus, kutseharidus, kõrgharidus võrdlusena alg-ja põhiharidusega
Leibkond ja leibkondlikud piirangud	Perekonnaseis	Abielu, kooselu = 1; vallaline, lahutatud, lesk = 0
	Perekondlikud kohustused takistuseks	Sageli, mõnikord = 1; harva, mitte kunagi = 0
	Vanus on takistuseks	Sageli, mõnikord = 1; harva, mitte kunagi = 0
	Liigse alkoholitarbimise probleem	Jah = 1; ei = 0
Tervis	Tervisehinnang	Suurepärase, väga hea, hea = 1; halb, rahuldav = 0
	Pikaajalised terviseprobleemid, haigus, puue	Jah = 1; ei = 0
	Meeleolu- ja tundeühäired	Jah = 1; ei = 0
Emotsionaalne meelestatus	Eluga rahulolu	Kõrge, mõõdukas rahulolu = 1; rahulolematu = 0
	Elu on täis võimalusi	Jah = 1; ei = 0
Finantsiline ja varaline seis	Rahapuuduse takistuseks	Sageli, mõnikord = 1; harva, mitte kunagi = 0
	Mitu autot on	Kaks ja rohkem autot = 2; üks auto = 1; auto puudub = 0
	Raha paigutatud aktsiatesse või osakutesse	Jah = 1; ei = 0
	Autode laenu ja liisingud	Jah = 1; ei = 0
	Laenu pangalt või muult finantsasutuselt	Jah = 1; ei = 0
	Laenu sugulastelt või sõpradelt	Jah = 1; ei = 0
	Õppelaenu	Jah = 1; ei = 0
	Maksmata arved	Jah = 1; ei = 0
	Kinnisvaral on laenu või muid kohustusi	Jah = 1; ei = 0
	Abi andnud u. 250 € väärtuses	Jah = 1; ei = 0
	Ise abi saanud u. 250 € väärtuses	Jah = 1; ei = 0
	Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja teised sotsiaaltoetused	Jah = 1; ei = 0

Allikas: Autori koostatud.

Muutujate valikul ja rühmitamisel on lähtutud alapeatükkides 1.2 ja 1.3 kirjeldatud võimalustest ehk on arvestatud teooriaga ning samuti varasemate uuringutega. Lisaks on muutujate valikul arvestatud ka andmete kättesaadavusega SHARE andmebaasist. Järgnevalt kirjeldab tabel 18 töötajate mudelis kasutatud tööga seotud muutujaid ning kuidas on need mudelis defineeritud.

Tabel 18. Töötajate mudelis kasutatud tööga seotud muutujate kirjeldus.

	Muutuja	Muutuja konstrueerimine
Tööga seotud karakteristikud	Ametialane positsioon	Teenindus- ja müügitöötaja, põllumajanduse või kalanduse oskustööline ja käsitööline, seadme- ja masinaoperaator, lihttööline võrdluses seaduseandja, kõrgem ametnik või juht; tipp- ja keskastme spetsialist, ametnik, kaitseväelane
	Majandusharu	Teenindussektor = 1; tööstus- ja primaarsektor = 0
	Tööga rahulolu	Olen tööga rahul = 1; ei ole tööga rahul = 0
	Füüsiliselt nõudlik töö	Töö ei ole füüsiliselt raske = 0; töö on füüsiliselt raske = 1
	Töö tõttu ajapuuduses	Ei ole ajapuuduses = 1; pidevas ajapuuduses = 0
	Vääriline tunnustus tööst	Saan väärilist tunnustust = 1; ei saa väärilist tunnustust = 0
	Kehvad väljavaated edutamiseks	Ei ole kehvad väljavaated edutamiseks = 1; kehvad väljavaated edutamiseks = 0;
	Uute oskuste omandamise võimalus	On võimalik uusi oskusi omandada = 1; ei ole võimalik omandada = 0
	Palk küllaldane tööd arvestades	Palk on küllaldane = 1; ei ole küllaldane = 0

Allikas: Autori koostatud.

Järgmisena tuuakse välja koostatud mudelite analüüsi tulemused. Esmalt analüüsitakse leibkonna toimetulekut tööd mitteomavate vanemaealiste lõikes. Antud mudeli marginaalsed efektid on esindatud tabelis 19 (vt lk 61).

Üldmudeli vaatluste arv on 932 ning mudeli kirjeldusvõime on 29,49% (Pseudo R^2). Mudeli vaatluste arv tööd mitteomavate vanemaealiste meeste lõikes on 371 ning mudeli kirjeldusvõime on 37,62% (Pseudo R^2). Tööd mitteomavate vanemaealiste naiste lõikes on mudeli vaatluste arv 561 ning mudeli kirjeldusvõime 29,91% (Pseudo R^2). Üldine mudel tervikuna kui ka tööd mitteomavate vanemaealiste meeste ja naiste lõikes on statistiliselt oluline.

Tabel 19. Logit-mudeli marginaalsed efektid leibkonna toimetuleku kohta tööd mitteomavate vanemaealiste lõikes.

Muutuja	Tööd mitteomavad vanemaealised					
	Üldmudel		Mehed		Naised	
	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga
Isiklikud karakteristikud						
Sugu (baas: naine)	0,015	0,042	-	-	-	-
Vanus	0,012***	0,003	0,012**	0,005	0,014***	0,004
Kodakondsus (baas: muu kodakondsus)	0,271***	0,054	0,248***	0,080	0,278***	0,073
Haridustase (baas: alg- ja põhiharidus)						
Keskharidus	0,022	0,062	0,034	0,091	0,020	0,079
Kutseharidus	-0,037	0,055	-0,059	0,077	-0,074	0,07
Kõrgharidus	0,062	0,067	0,072	0,107	0,050	0,085
Leibkonna ja leibkondlike piirangute karakteristikud						
Perekonnaseis (baas: vallaline, lahutatud, lesk)	0,099**	0,042	0,078	0,065	0,122**	0,054
Perekondlikud kohustused takistuseks	-0,104*	0,057	-0,167*	0,090	-0,074	0,07
Vanus takistuseks	-0,112***	0,040	-0,078	0,064	-0,135***	0,051
Liigse alkoholitarbimise probleem	-0,016	0,067	0,009	0,079	-0,283*	0,153
Tervisega seotud karakteristikud						
Tervisehinnang	-0,016	0,033	-0,000	0,050	-0,028	0,055
Pikaajalised terviseprobleemid, haigus, puue	-0,019	0,048	0,002	0,075	-0,029	0,06
Meeleolu- ja tundeeluhäired	-0,028	0,072	-0,205*	0,111	-0,113	0,084
Emotsionaalse meelestatuse karakteristikud						
Eluga rahulolu	0,227***	0,041	0,279***	0,063	0,198***	0,052
Elu on täis võimalusi	-0,032	0,043	-0,018	0,067	-0,065	0,055
Finantsilised ja varalised karakteristikud						
Rahapuudus takistuseks	-0,392***	0,045	-0,423***	0,074	-0,347***	0,057
Autode olemasolu (baas: auto puudub)						
Üks auto	0,096**	0,044	0,005	0,065	0,150***	0,058
Kaks ja rohkem autot	0,288***	0,080	0,252**	0,125	0,374***	0,11
Raha paigutatud börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse	0,185	0,132	0,549***	0,177	-0,006	0,156

Autode laenud ja liisingud	0,107	0,139	0,031	0,175	0,112	0,197
Laenud pangalt või muult finantsasutuselt	0,143	0,145	-0,424***	0,230	-0,357*	0,189
Laenud sugulastelt või sõpradelt	-0,229**	0,103	-0,135***	0,414	-0,124	0,124
Õppelaenud	-0,565***	0,209	-0,005***	0,0246	-	0,326
Maksmata arved	-0,058	0,173	-0,622***	0,370	0,152	0,237
Kinnisvaral on laene või muid kohustusi	-0,221*	0,117	-0,213	0,187	-0,231	0,148
Abi andnud u. 250 € väärtuses	0,201***	0,048	0,246***	0,077	0,163***	0,06
Isese abi saanud u. 250 € väärtuses	0,018	0,076	-0,364*	0,193	0,090	0,084
Eluaseme-, laste-, toimetuleku-, muud sarnased sotsiaaltoetused	-0,097	0,072	-0,251*	0,141	-0,007	0,083
Waldi Hii-ruut statistik	657,49; p=0,000		1952,45; p=0,000		302,26; p=0,000	
Pseudo R²	0,2949		0,3762		0,2991	
Vaatluste arv	932		371		561	

Allikas: SHARE andmebaas; autori arvutused.

Märkused: *** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,01; ** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,05; * näitaja on oluline olulisuse nivool 0,1. Marginaalsed efektid on leitud muutujate keskväärtuste kohal.

Varasemates uuringutes on leitud, et vaesusrisk, mis on seotud leibkondade toimetulekuga on enamasti suurem vanemaealiste seas kui teistes vanusegruppides ning nooremate vanade (vanus 66-75) seas on vaesus üldiselt haruldasem kui vaenemate eakate (75 ja rohkem) hulgas (Vrooman *et al.* 2008: 3). Tööd mitteomavate vanemaealiste mudelit analüüsid väidab autor saadud tulemuste alusel, et vanuse muutuja on leibkonna toimetulekuga positiivses seoses nii üldmudelil kui ka meeste ja naiste lõikes ehk ühe aasta vananedes suureneb tööd mitteomavate vanemaealiste seas tõenäosus, et leibkond tuleb ilma raskusteta toime üldmudeli põhjal 1,2% võrra, meeste puhul samuti 1,2% võrra ning naiste puhul 1,4% võrra. See tulemus aga ei kajasta varasemate uuringute tulemusi ning siinkohal järeldeb autor sellise seose ilmumisest, et ehk Eestis vanemad inimesed hindavad oma leibkonna toimetulekut paremini, põhjusel, et nad on kõik eluks vajaliku ajaga kogunud ja neil pole vanemas seas nõudmised elule niivõrd suured ja seetõttu hinnataksegi, et leibkonna toimetulekul suuri raskusi ei esine.

Kodakondsuse muutujast selgus, et Eesti kodakondsuse olemasolu võrreldes muu kodakondsusega suurendab tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku

tõenäosust üldmudeli järgi 27,1% võrra, meeste puhul oli suurenemine 24,8% ning naiste puhul 27,8% võrra. Tööd mitteomavate vanemaealiste mudeli põhjal võib seega järeldada, et võrreldes muu kodakondsusega on Eesti kodakondsusega vanemaealised soositumas olukorras. Varasemate uuringute põhjal on hariduse positiivseid seoseid leibkonna toimetulekuga leidnud samal teemal varasemaid uuringuid läbi viinud autorid (Grooteart, Braithwaite 1998: 35). Antud juhul aga selgub vanemaealiste haridustaseme muutujate analüüsist, et nii üldmudelis kui ka meeste ja naiste lõikes eraldi ei osutu tulemused statistiliselt olulisteks ning seetõttu ei ole võimalik haridustaseme ning leibkonna toimetuleku seoste kohta järeldusi teha.

Käsitledes leibkonnaga ja leibkondlike piirangutega soetud karakteristikuid järeldab autor, et perekonnaseisu muutuja on leibkonna toimetulekuga positiivses seoses nii üldmudeli kui naiste näitajate lõikes, meeste muutujate osas oli tulemus statistiliselt ebaoluline. Mitmed varasemad autorid on leidnud samuti, et leibkonna toimetulek sõltub leibkonnatüübist (vt alapeatükk 1.3). Eelnevale tuginedes väidab autor, et abielu või kooselu staatus suurendab võrreldes vallalise, lahutatud või lese staatusega tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudelis 9,9% võrra ning naiste puhul 12,2% võrra. Seega võib saadud tulemus viidata asjaolule, et tööd mitteomavad vanemaealised naised tulevad paremini toime sellisel juhul, kui nad elavad koos partneriga. Võttes vaatluse alla perekondlike kohustuste takistust toimetuleku osas selgub, et üldmudeli järgi on tööd mitteomavatel vanemaealistel, kellel on perekondlikud kohustused mõnikord või sageli takistuseks, toimetuleku tõenäosus 10,4% võrra väiksem võrreldes nendega, kellel nimetatud probleeme ei ole või on harva. Autor täheldab, et sarnane negatiivne seos esineb ka meeste näitajate osas, kus toimetuleku tõenäosus oli väiksem 16,7% võrra. Naiste näitajate põhjal võib väita, et perekondlike kohustuste takistuse ning toimetuleku vahel ei olnud statistiliselt olulist seost.

Leibkonna ja leibkondlike piirangutega soetud karakteristikute osas selgus lisaks, et üldmudeli järgi on leibkonna toimetuleku tõenäosus tööd mitteomavatel vanemaealistel, kellel on vanus mõnikord või sageli takistuseks, 11,2% võrra väiksem võrreldes nendega, kellel seda ei ole või on harva. Sarnane negatiivne seos kehtis ka eraldi naiste näitajate osas, kus toimetuleku tõenäosus oli vastavalt 13,5% võrra väiksem, meeste

puhul oli vaadeldav muutuja statistiliselt ebaoluline. Viimaseks kirjeldavaks leibkonna ja leibkondlike piirangutega seotud karakteristikute muutujaks oli liigse alkoholitarbimise probleem, mis kujunes oluliseks vaid naiste näitajate osas. Eelnevalt tulenevalt väidab töö autor, et leibkonna toimetuleku tõenäosus vanemaealiste mittetöötavate naiste puhul, kellel on liigne alkoholitarbimine probleemiks olnud, on 28,3% võrra väiksem võrreldes nendega, kellel nimetatud probleemi ei esinenud. Siinkohal ei lähene autor asjaolule sellest seisukohast, et justkui eakad naised tarbiksid alkoholi rohkem kui mehed. Autor arvab, et vastav muutuja näitab pigem seda, et alkoholi tarbivate meeste leibkond tuleb toime meeste alkoholi liigtarvitamise probleemist sõltumata, kuid naiste alkoholiprobleemi puhul kannatab leibkond tunduvalt rohkem, sest tavaliselt on naised need, kes hoolitsevad selle eest, et kodus kõik toimiks. Ehk autor on arvamusel, et siinkohal näitab eakate naiste puhul ilmnev liigne alkoholitarbimise probleemi suur tõenäosusprotsent seda, et kui naistel vastav probleem esineb, siis kannatab leibkond rängemalt kui meeste puhul.

Tervisega seotud karakteristikute osas selgus, et statistiliselt oluliseks ei osutunud tervisehinnangu ega ka pikaajaliste terviseprobleemide, haiguse ja puude muutujad. Ainsana osutus statistiliselt oluliseks meeleolu- ja tundeeluhäirete all kannatamisega seotud muutuja, seda vaid tööd mitteomavate vanemaealiste meeste puhul. Eelneva alusel järeldeb autor, et leibkonna toimetuleku tõenäosus on 20,5% võrra väiksem tööd mitteomavate vanemaealiste meeste puhul, kes kannatavad meeleolu- ja tundeeluhäirete all, kui nendel meestel, kellel nimetatud häireid ei esine. Töö koostaja leiab, et tehtud järeldeus on reaalne, kuna antud häired võivad suure tõenäosusega häirida igapäevaste toimetuste tegemist ning seega raskendada iseseisvat toimetulekut.

Emotsionaalse meelestatuse karakteristikute analüüsi põhjal selgus, et statistiliselt oluline oli vaid eluga rahulolu muutuja ning statistiliselt ebaoluliseks kujunes muutuja, mis väitis, et elu on täis võimalusi. Seetõttu väidab töö koostaja, et kõrge või mõõduka eluga rahulolu osas esineb positiivne seos toimetulekuga. Üldmudelist tulenevalt suurendab kõrge või mõõdukas eluga rahulolu tööd mitteomavate vanemaealiste toimetuleku tõenäosust 22,7% võrra, vanemaealiste meeste puhul 27,9% ning naiste puhul 19,8% võrra, võrreldes näitajatega, mille puhul ollakse eluga rahulolematud.

Järgnevalt uuriti finantsiliste ning varaliste karakteristikute muutujate rühma, mille puhul töö autor prognoosis suuremaid seoseid toimetulekuga. Seda põhjusel, et vanemaealistel inimestel on sissetulekud sageli madalamad võrreldes teiste ühiskonnagruppidega ning seetõttu eeldas töö koostaja, et antud ühiskonnagrupi jaoks avaldavad erinevad finantsilised ja varalised karakteristikud suurt mõju (finantsiliste piirangute seost leibkonna toimetulekuga on leidnud ka Whitman, Purcell 2006: 49; Vrooman *et al.* 2008: 3; Buber *et al.* 2010: 4). Tööd mitteomavate vanemaealiste mudeli alusel selgus, et vanemaealistel, kellel on mõnikord või sageli rahapuudus, on leibkonna toimetuleku tõenäosus võrreldes rahapuudust mittekanatavate vanemaealiste leibkonnaga üldmudeli põhjal 39,2% võrra väiksem, meeste puhul 42,3% ning naiste puhul 34,7% võrra väiksem. Seega kinnitab saadud tulemus autori väidet, et tööd mitteomavate vanemaealiste inimeste puhul on rahapuudusel ning toimetulekul negatiivne seos. Finantsiliste ja varaliste karakteristikute näitajate piires on vaatluse all lisaks autode olemasolu muutujad, lähtudes autode arvust. Tehtud analüüsi põhjal toob autor välja asjaolu, et tööd mitteomavatel vanemaealistel, kellel on üks auto, on leibkonna toimetuleku tõenäosus üldmudeli põhjal 9,6% võrra suurem ning vanemaealiste naiste puhul 15% võrra suurem. Meeste näitajate osas ei täheldatud nimetatud muutuja tulemust statistiliselt oluliseks. Kahe või enama auto olemasolu näitaja tõestas, see suurendab tööd mitteomavatel vanemaealistel leibkonna toimetuleku tõenäosus üldmudeli põhjal 28,8% võrra, vanemaealiste meestel 25,2% ning naistel 37,4% võrra. Siinkohal leiab käesoleva töö koostaja, et autode olemasolu on hea indikaator tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku hindamiseks, kuna mitme auto olemasolu eeldab head majanduslikku seisut, mis omakorda viitab finantsilisele toimetulekule.

Finantsiliste ja varaliste karakteristikute all vaadati järgnevalt muutujat, mis näitab, kas inimesed on paigutanud raha börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse. Mudelist selgus, et tööd mitteomavatel vanemaealistel meestel, kes olid paigutanud raha börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse, on leibkonna toimetuleku tõenäosus 54,9% võrra suurem kui nendel, kes seda teinud ei olnud. Sarnast analüüsi ei ole võimalik esitada üldmudeli ja naiste näitajate osas, kuna vastavad tulemused olid statistiliselt ebaolulised. Autori selgitab tulemust väitega, et enamasti investeerivad börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse mehed ning samuti eeldab see head majanduslikku olukorda,

kuna selliste investeringute puhul on alati risk, et investeringu väärtus võib väheneda. Eelnevale tuginedes hindab töö koostaja saadud tulemused reaalselt.

Finantsiliste muutujate seas saab vaadelda ka laenude olemasolu (võlgnevuste ja laenukohustuste seost leibkonna toimetulekuga on tõendanud ka Vrooman *et al.* 2008: 3). Finantsiliste ja varaliste karakteristikute raames käsitleti lisaks muutujat, mis tõestab, kas vanemaealised on võtnud autode soetamiseks laene või liisinguid. Selgus, et nimetatud muutuja oli nii üldmudelil kui ka meeste ja naiste lõikes statistiliselt ebaoluline ning seega ei ole võimalik selle kohta järeldusi teha. Samade karakteristikute all osutus aga meeste ja naiste lõikes statistiliselt oluliseks muutuja, mis näitas, kas inimene on pangalt või finantsasutuselt laenu võtnud. Nimetatud muutuja analüüsimise tulemusel selgus, et pangast või finantsasutusest võetud laenu olemasolu vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust meeste lõikes 42,4% võrra ning naiste lõikes 35,7% võrra, võrreldes laenu mitte võtnud vanemaealiste meeste või naistega. Sarnane muutuja on kasutusele võetud eraldi selle kohta, kas laenu on võetud sugulastelt või sõpradelt. Saadud tulemuste põhjal toob autor välja fakti, et sugulastelt või sõpradelt võetud laenu olemasolu vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudeli põhjal 22,9% võrra ning meeste lõikes 13,5% võrra, võrreldes laenu mitte võtnutega. Töö koostaja hindab saadud tulemusi ootuspärasteks, kuna laenude võtmine kinnitab, et finantsiliste ressurssidega ei tulda alati toime, mis tekitab vajaduse laenu võtmiseks. Siinkohal teeb autor märkuse, et mõningatel juhtudel võib laenu võtmine olla teadlik rahavoogude planeerimise viis, mitte majanduslik kehv olukord.

Finantsiliste ja varaliste karakteristikute piires analüüsiti lisaks õppelaenu muutujat. Nimetatud muutuja käsitlemise tulemusena saab välja tuua, et õppelaenude olemasolu vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudeli põhjal 56,5% võrra, meeste puhul 0,5% ning naiste puhul 26,5% võrra, võrreldes nendega, kellel õppelaene ei ole võetud. Seega järeldab töö koostaja, et vanemaealiste naiste puhul avaldab õppelaenu olemasolu toimetulekule suuremat negatiivset mõju kui vanemaealiste meeste puhul. Siinkohal eeldab autor, et tegemist on õppelaenudega, mida vanemaealised on võtnud näiteks oma laste aitamise eesmärgil, mitte enda tarbeks. Maksmata arvete mõju toimetulekule on statistiliselt oluline muutuja

vaid vanemaealiste meeste lõikes, mis näitab, et maksmata arvete olemasolu vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste meeste leibkonna toimetuleku tõenäosust 62,2% võrra, võrreldes meestega, kellel võlgnevuses olevad arved puuduvad. Esitatud tulemus on töö koostaja jaoks ettearvamatult, kuna naiste puhul sellist seost ei esinenud, millest tulenevalt oletab autor, et vanemaealiste meeste puhul võib leibkonna toimetulekut vähendada liigsete kohustuste võtmine ning nende mittetäitmine.

Kohustusi kirjeldatava muutujana on töösse lisaks kaasatud muutuja, mis annab ülevaate sellest, kas kinnisvarale on laene või muid kohustusi võetud. Nimetatud muutuja on statistiliselt oluline vaid üldmudelil ning seega saab järeldada, et toimetuleku tõenäosus on 22,1% võrra väiksem tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondades, kes on kinnisvarale laene või muid kohustusi võtnud, võrreldes taolisi laene mittevõtnud leibkondadega. Kirjeldatud seos on autori jaoks reaalne ning ühtib eelnevalt käsitletud muutujatega, millest tulenevalt on väide, et laenude või kohustuste olemasolu viitab väiksemale toimetulekule, leidnud kinnituse.

Kui eelnevalt on töös käsitletud laenude saamisega seotud muutujaid, siis järgnevalt on vaatluse all muutuja, millega uuritakse, kas abi andmisel umbes 250 euro väärtuses on seos toimetulekuga. Tulemuste põhjal võib väita, et abi andmine eelnevalt nimetatud summa väärtuses suurendab tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade toimetuleku tõenäosust üldmudeli põhjal 20,1% võrra, meeste lõikes 24,6% võrra ning naiste lõikes 16,3% võrra, võrreldes vanemaealistega, kes pole rahalist abi teistele osutanud. Abi saamine umbes 250 euro väärtuses vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste meeste leibkonna toimetuleku tõenäosust 36,4% võrra. Üldmudeli ning naiste puhul on nimetatud muutuja statistiliselt ebaoluline. Seega on viimasel kahel muutujal oodatule vastupidine seos, kuigi autor jaoks oli ettearvamatult, et abi saamine ei olnud vanemaealiste naiste puhul leibkonna toimetulekuga seotud.

Viimaseks finantsiliseks ja varaliseks karakteristikuks on eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muude sarnaste sotsiaaltoetuste muutuja, mis võib mõjutada leibkondade toimetulekut (sotsiaaltoetuste negatiivset mõju leibkonna toimetulekule on tõendanud ka Graaf-Zijl, Nolan 2011: 28-29; Ajwad *et al.* 2013: 15). Kuna üldmudeli ning vanemaealiste naiste puhul osutusid tulemused statistiliselt ebaolulisteks, siis siinkohal esitatakse meeste näitaja, kus eluaseme-, laste-, toimetuleku-, muude sarnaste

sotsiaaltoetuste saamine vähendab tööd mitteomavate vanemaealiste meeste leibkonna toimetuleku tõenäosust 25,1% võrra, võrreldes toetuste mittesaajatega. Saadud tulemus on töö koostaja kohaselt reaalne, kuna toetusi määratakse enamasti inimestele, kellel on toetuse saamine vajalik elementaarseks toimetulekuks, samas on autori jaoks etteaimamatu asjaolu, et nimetatud seos oli statistiliselt oluline vaid vanemaealiste meeste puhul.

Tabelis 20 hinnatakse töötavate vanemaealiste leibkonna toimetulekut. Lisaks tööd mitteomavate vanemaealiste mudelis kasutatud muutujatele on käesolevasse mudelisse lisatud ka tööga seotud karakteristikud. Üldmudeli vaatluste arv on 905 ning mudeli kirjeldusvõime on 29,69% (Pseudo R²). Mudeli vaatluste arv meeste lõikes on 375 ning mudeli kirjeldusvõime on 39,08% (Pseudo R²). Naiste lõikes on mudeli vaatluste arv 530 ning mudeli kirjeldusvõime 32,52% (Pseudo R²). Üldine mudel tervikuna kui ka töötavate vanemaealiste meeste ja naiste lõikes on statistiliselt oluline.

Tabel 20. Logit-mudeli marginaalsed efektid leibkonna toimetuleku kohta töötavate vanemaealiste lõikes.

Muutuja	Töötavad vanemaealised					
	Üldmudel		Mehed		Naised	
	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga
Isiklikud karakteristikud						
Sugu (baas: naine)	0,068	0,048	-	-	-	-
Vanus	0,010***	0,003	0,013**	0,006	0,014**	0,005
Kodakondsus (baas: muu kodakondsus)	0,300***	0,051	0,353***	0,073	0,309***	0,09
Haridustase (baas: alg-ja põhiharidus)						
Kesklaridus	0,082	0,098	0,085	0,127	0,010	0,173
Kutseharidus	0,144	0,094	0,209*	0,116	0,072	0,172
Kõrgharidus	0,176*	0,105	0,268**	0,133	0,052	0,180
Leibkonna ja leibkondlike piirangute karakteristikud						
Perekonnaseis (baas: vallaline, lahutatud, lesk)	0,045	0,043	-0,035	0,075	0,062	0,062
Perekondlikud kohustused takistuseks	0,016	0,050	-0,035	0,075	0,042	0,072
Vanus takistuseks	-0,052	0,043	-0,081	0,063	0,013	0,065
Liigse alkoholitarbimise probleem	-0,030	0,083	-0,003	0,103	-0,408*	0,226

Terviseiga seotud karakteristikud						
Tervisehinnang	-0,021	0,037	0,093*	0,058	0,095*	0,052
Pikaajalised terviseprobleemid, haigus, puue	-0,048	0,042	-0,131**	0,067	-0,022	0,061
Meeleolu- ja tundeeluhäired	0,041	0,080	-0,313**	0,150	-0,040	0,106
Emotsionaalse meelestatuse karakteristikud						
Eluga rahulolu	0,234***	0,042	0,175***	0,067	0,308***	0,062
Elu on täis võimalusi	-0,020	0,048	-0,002	0,068	0,020	0,075
Finantsilised ja varalised karakteristikud						
Rahapuudus takistuseks	-0,313***	0,044	-0,316***	0,068	-0,332***	0,066
Autode olemasolu (baas: auto puudub)						
Üks auto	0,083*	0,047	0,100	0,084	0,094	0,066
Kaks ja rohkem autot	0,166***	0,056	0,117	0,098	0,231***	0,078
Raha paigutatud börsil noteeritud aktsiasse või osakutesse	0,175**	0,087	0,273*	0,144	0,156	0,124
Autode laenud ja liisingud	-0,077	0,058	-0,103	0,077	-0,091	0,097
Laenud pangalt või muult finantsasutuselt	-0,063	0,061	-0,025	0,081	-0,110	0,093
Laenud sugulastelt või sõpradelt	-0,150**	0,060	-0,097	0,09	-0,190**	0,090
Õppelaenud	-0,313**	0,155	-0,287*	0,147	-0,492***	0,265
Maksmata arved	-0,034	0,091	0,185	0,153	-0,161	0,146
Kinnisvaral on laene või muid kohustusi	-0,015	0,053	-0,103	0,083	0,071	0,08
Abi andnud u. 250 € väärtuses	0,153***	0,043	0,153**	0,071	0,164***	0,063
Ise abi saanud u. 250 € väärtuses	-0,084	0,063	-0,013	0,098	-0,108	0,089
Eluaseme-, laste-, toimetuleku-, muud sarnased sotsiaaltoetused	-0,100*	0,061	-0,201***	0,073	-0,002	0,108
Tööga seotud karakteristikud						
Amet (baas: kõrgemad ametialased positsioonid)						
Teenindus- ja müügitöötaja	-0,062	0,059	0,133*	0,075	-0,181**	0,080
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline ja käsitööline	-0,110	0,069	0,062	0,079	-0,287***	0,108
Seadme- ja masinaoperaator	-0,060	0,099	0,035	0,117	0,050	0,204
Lihhtööline	-0,049	0,075	-0,014	0,136	-0,136	0,106
Majandusharu (baas: primaarsektor ja töötlev tööstus)	0,013	0,046	0,156***	0,058	-0,146*	0,087
Tööga rahulolu	-0,090	0,063	-0,107	0,082	0,004	0,109
Füüsiliselt nõudlik töö	0,034	0,042	0,089	0,066	0,003	0,061
Töö tõttu ajapuuduses	0,048	0,045	0,181***	0,069	0,029	0,067
Vääriline tunnustus töö eest	0,035	0,043	-0,027	0,069	0,106*	0,064

Kehvad väljavaated edutamiseks	0,032	0,043	-0,034	0,060	0,059	0,067
Uute oskuste omandamise võimalus	-0,029	0,05	0,107	0,072	0,134*	0,081
Palk küllaldane tööd arvestades	0,114***	0,044	0,268***	0,067	0,024	0,064
Waldi Hii-ruut statistik	232,65; p=0,000		126,32; p=0,000		385,79; p=0,000	
Pseudo R²	0,2969		0,3908		0,3252	
Vaatluste arv	905		375		530	

Allikas: SHARE andmebaas; autori arvutused.

Märkused: *** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,01; ** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,05; * näitaja on oluline olulisuse nivool 0,1. Marginaalsed efektid on leitud muutujate keskväärtuste kohal.

Töötavate vanemaealiste mudeli alusel võib järeldada, et vanuse muutuja on leibkonna toimetulekuga positiivses seoses nii üldmudeli kui ka meeste ja naiste näitajate osas. Seega võib vanuse muutuja põhjal välja tuua, et ühe aasta vananedes suureneb töötajate seas tõenäosus, et leibkond tuleb toime ilma raskusteta üldmudeli põhjal 1% võrra, meeste puhul 1,3% ja naiste puhul 1,4% võrra. Varasemad uuringud on leidnud, et vanemaealistel on üldiselt leibkonna toimetulekuga suuremaid raskusi kui teistel ühiskonnagrupidel (vt alapeatükk 1.3). Kodakondsuse muutuja näitab, et Eesti kodakondsuse olemasolu võrreldes muu kodakondsusega suurendab vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudelis 30% võrra, meestel 35,3% ja naistel 30,9% võrra. Antud näitajate alusel võib järeldada, et töötajate seas on soositumas olukorras Eesti kodakondsusega vanemaealised.

Haridustaseme ja töötamise puhul leiab autor, et kõrgem haridustase suurendab töötamise tõenäosust ning seetõttu on ka eakate leibkondade toimetulek parem (haridustaseme ja töötamise vahelist positiivset seost on tõendanud ka Dahl *et al* 1999: 12; Hill 2002: 40; Börsch-Supan *et al* 2008: 19; Lindeboom, Kerkhofs 2009: 27). Haridustaseme muutujaid käsitledes selgub, et kõrghariduse olemasolu võrreldes alg- ja põhiharidusega suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudeli põhjal 17,6% võrra ning meeste puhul suurendab kutseharidus leibkonna toimetuleku tõenäosust 20,9% ja kõrgharidus 26,8% võrra. Vanemaealiste naiste puhul ükski hariduse muutuja statistiliselt oluliseks ei osutunud, millest tulenevalt järeldab töö koostaja, et antud mudeli põhjal on hariduse näitaja olulisem just vanemaealiste töötavate meeste seas.

Leibkonnaga ja leibkondlike piirangutega soetud karakteristikud viitavad asjaolule, et perekonnaseisu muutuja, perekondlikud kohustused ega ka vanus kui takistavad tegurid erinevate tegevuste juures, ei osutunud statistiliselt olulisteks. Statistiliselt oluliseks osutus liigse alkoholitarbimisega seotud muutuja ning seda vanemaealiste naiste lõikes – ehk muutuja, kus liigne alkoholitarbimine on probleemiks olnud, vähendab vanemaealiste naiste seas leibkonna toimetuleku tõenäosust 40,8% võrra. Nii nagu tööd mitteomavate vanemaealiste mudelis, ei lähene autor ka siin asjaolule sellest seisukohast, et justkui naised tarbiksid alkoholi rohkem kui mehed, vaid autor on arvamusel, et eakate naiste puhul ilmnev liigne alkoholitarbimise probleemi suur tõenäosusprotsent näitab seda, et kui naistel vastav probleem esineb, siis kannatab leibkond tunduvalt suuremal määral kui meeste puhul.

Vanemaealiste leibkondade toimetuleku osas on tervisel samuti oluline roll (tervise mõju leibkonna toimetulekule on tõendanud ka Whitman, Purcell 2006: 52; Vrooman *et al.* 2008: 3; Buber *et al.* 2010: 5-6; Graaf-Zijl 2011: 24). Kuna antud juhul on vaatluse all töötavad vanemaealised, siis võib eeldada, et kehv tervislik seisund vähendab töötamise tõenäosust (sama järelduseni on jõudnud ka Quinn 1977: 331; Berkovec, Stern 1991: 193; French 2003: 23; Börsch-Supan *et al.* 2008: 5; Lindeboom, Kerkhofs 2008: 3). Vanemaealiste tervisenäitajate analüüsi alusel võib välja tuua, et võrreldes halva või rahuldava tervisehinnanguga suurendab vanemaealiste meeste ja naiste hulgas suurepärase, väga hea ja hea hinnang tervisele leibkonna toimetuleku tõenäosust meeste puhul 9,3% võrra ning vanemaealiste naiste puhul 9,5% võrra. Pikaajalise terviseprobleemi, haiguse või puude muutuja näitab, et vanemaealistel meestel vähendab antud näitaja leibkonna toimetuleku tõenäosust 13,1% võrra. Vanemaealistel naistel ei osutunud vaadeldav muutuja statistiliselt oluliseks. Samuti vähendab meeolelu- ja tundeeluhäirete all kannatamine vanemaealiste meeste leibkonna toimetuleku tõenäosust 31,3% võrra. Eelnevale tuginedes võib järeldada, et vanemaealiste töötavate meeste puhul mõjutavad tervisega seotud tegurid rohkem leibkonna toimetuleku tõenäosust. Autor leiab, et nimetatud tulemus on ettearvatav põhjusel, et Eesti ühiskonnas on valdavalt meestel suurem vastutus leibkonna finantsilise toimetuleku osas.

Emotsionaalset meelestatust väljendavatest muutujatest oli töötavate vanemaealistega seotud eluga rahuolu näitav tegur. Üldmudel näitab, et töötavatel vanemaealistel, kes on eluga mõõdukalt või kõrgelt rahul, suureneb leibkonna toimetuleku tõenäosus 23,4% võrra. Vanemaealistel meestel suurendab eluga rahulolu leibkonna toimetuleku tõenäosust 17,5% ja naistel 30,8% võrra.

Finantsilised ja varalised karakteristikud kinnitavad, et kui rahapuudus on takistuseks, siis see vähendab leibkonna toimetuleku tõenäosust nii üldmudelis 31,3% võrra, meestel 31,6% võrra ning kõige enam vähendab see leibkonna toimetuleku tõenäosust vanemaealiste naiste puhul ehk 33,2% võrra. Autode olemasolu muutuja viitab asjaolule, et ühe kui ka kahe või rohkema auto olemasolu võrreldes auto puudumisega suurendab vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust üldmudeli põhjal ühe auto olemasolu puhul 8,3% võrra ja kahe ning rohkema auto puhul 16,6% võrra. Töötavate vanemaealiste naiste osas suurendab kahe või rohkema auto olemasolu leibkonna toimetuleku tõenäosust 23,1% võrra. Töötavate meeste puhul autode olemasolu statistiliselt oluliseks ei osutunud. Raha paigutamine börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse on positiivselt soetud vanemaealiste leibkonna toimetulekuga nii üldmudelis kui ka meeste näitajate piires. Raha paigutamine börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse suurendab üldmudeli põhjal vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust 17,5% ja meeste puhul 27,3% võrra. Töö koostaja teeb järeldused, et töötavatel vanemaealistel on suurem võimalus raha aktsiatesse või osakutesse paigutada ning on reaalne, et lisatulu teenimise olemasolul on võimalused leibkonna toimetulekuks tunduvalt paremad.

Laenudega seotud muutujate põhjal selgub, et laenud sugulastelt või sõpradelt on vanemaealiste leibkonna toimetulekuga negatiivselt seotud, mis tähendab, et laenud vähendavad leibkonna toimetuleku tõenäosust üldiselt 15% võrra ja töötavate vanemaealiste naiste osas 19% võrra. Sama tendents on täheldav ka õppelaenude osas, kus vanemaealiste leibkondade toimetuleku tõenäosust vähendab õppelaenude olemasolu üldiselt 31,3% võrra, töötavate vanemaealiste meeste puhul 28,7% ja töötavate vanemaealiste naiste puhul 49,2% võrra. Tulemuste põhjal järeldatakse, et töötavate vanemaealiste seas võtavad laene rohkem naised. Õppelaenude näitaja osas viitab autor tähelepanu asjaolule, et töötavad vanemaealised on aidanud laenu võtta ja

maksta oma lastel, mis tähendab, et antud vanemaealised ei ole õppelaenu isiklikult enda tarbeks kasutanud.

Lisaks saab analüüsi tulemuste alusel järeldada, et statistiliselt oluliseks osutus ka abi andmise muutuja ehk abi andmine tuttavatele umbes 250 € väärtuses suurendab töötavate vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust nii üldiselt kui ka meestel 15,3% võrra ning töötavatel vanemaealistel naistel 16,4% võrra. Seetõttu leiab autor, et kui töötavatel vanemaealistel on rahaliselt võimalus tuttavaid aidata, siis viitab see asjaolule, et nimetatud ühiskonnagrupi leibkonna toimetulek on hea või väga hea. Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muude sotsiaaltoetuste saamise muutuja väljendab vanemaealiste leibkonna toimetulekuga negatiivset seost, kus üldmudeli puhul vähendab nimetatud toetuse saamine leibkonna toimetuleku tõenäosust 10% võrra ja töötavate vanemaealiste meeste puhul 20,1% võrra.

Lisaks on töötajate mudelis hinnatud tööga seotud karakteristikuid. Ametialaseid positsioone võrreldakse kõrgemate ametialaste positsioonidega, milleks on: seaduseandja, kõrgem ametnik ja juht, tippspetsialist, keskastme spetsialist ja tehnik, ametnik ning kaitseväes tegutsev töötaja. On leitud, et ametialane positsioon mängib rolli selles, kas soovitakse tööturult lahkuda või mitte (French 2003: 4). Ametialaste positsioonide võrdlusest selgub, et vanemaealistel meestel suurendab teenindus- ja müügitöötaja ametikoht vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust 13,3% võrra. Töötavate vanemaealiste naiste puhul on leibkonna toimetulekuga negatiivses seoses nii teenindus- ja müügitöötaja kui ka põllumajanduse või kalanduse oskustöoline ja käsitöoline. Töötades väljatoodud ametikohtadel väheneb vanemaealiste naiste puhul leibkonna toimetuleku tõenäosus vastavalt 18,1% ja 28,7% võrra. Vanemaealiste naiste seas ei osutunud statistiliselt oluliseks lihttöolise ametipositsioon samuti seadme- ja masinaoperaatori ametikoht, mis võib olla tingitud asjaolust, et antud ametikohtadel on naissoost töötajate arv väike.

Majandusharu põhjal ilmneb, et teenindussektoris töötamine suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust meeste näitaja osas 15,6% võrra võrreldes primaarsektoris ning töötlevas tööstuses palgalistega. Autor eeldab, et teenindussektoris on palgad paremad, mis suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust. Vanemaealiste naiste puhul on situatsioon vastupidine, võrreldes töötamisega primaarsektoris ning töötlevas tööstuses

vähendab teenindussektoris töötamine leibkonna toimetuleku tõenäosust 14,6% võrra. Autor hindab antud näitajat reaalseks põhjusel, et kui naised töötavad teenindussektoris siis pigem töötavad nad näiteks müüjatena ning siinkohal võivad palgad olla madalamad, sellest ka toimetulekute vahe.

Vaadates olukorda, kus töö tõttu ollakse pidevas ajapuuduses selgub, et vanemaealistel meestel, kes ei ole pidevas ajapuuduses, suureneb leibkonna toimetuleku tõenäosus 18,1% võrra. Vanemaealised, kes oleksid oma töö tõttu pidevas ajapuuduses, oleksid tööturu kontekstis kehvas olukorras kui need, kes ajapuuduse all ei kannata. Ajapuudus viitab ka asjaolule, et töö tõttu on vaba aega vähe, samas kui vaba aeg võib vanemaealistele olla olulise tähtsusega. Töö koostaja eeldab, et vabal ajal tegeletakse suure tõenäosusega oma hobidega, mis enamasti tekitab hea enesetunde ja rahuolu, samas kui hобid võivad osutada ka lisatulu teenimise võimaluseks. Lisaks on tööga seotud muutujatest vanemaealiste naiste lõikes statistiliselt oluline väärilise tunnustuse saamine töö eest. Selgub, et töötavatel vanemaealistel naistel, kes saavad väärilist tunnustust oma töö eest, suureneb leibkonna toimetuleku tõenäosus 10,6% võrra ning nimetatud grupp on ka tööturul paremas seisus, kui need, kes oma töö eest väärilist tunnustust ei saa. Autor arvab, et tunnustuse jagamine tõestab organisatsiooni väärtustavat suhtumist töötajatesse ning tunnustuse saamine võib avada võimaluse näiteks palgakõrgenduseks või karjääri tegemiseks. Vanemaealiste naiste puhul osutus statistiliselt oluliseks ka uute oskuste omandamise võimalusega seotud muutuja ehk nimetatud muutuja suurendab vanemaealiste naiste leibkonna toimetuleku tõenäosust 13,4% võrra. Siinkohal teeb töö koostaja järeldused, et uute oskuste omandamine tähendab enesetäiendamist, mis teeb palgalise organisatsiooni/ettevõtte jaoks atraktiivseks ning seeläbi võib tagada kindluse olemasoleval töökohal või soodustada võimaluse uuel ametikohal töötamiseks.

Statistiliselt oluliseks osutus ka küllaldase palga saamise muutuja. Varasemalt on leitud, et kõrgem palk on töötamisega positiivselt seotud (Weaver 1994: 8; Dahl *et al.* 1999: 12). Selgub, et üldiselt suurendab küllaldase palga saamine leibkonna toimetuleku tõenäosust 11,4% võrra ning vanemaealiste meeste puhul 26,8% võrra. Eelnevale tuginedes järeldab autor, et vanemaealised mehed hindavad oma palgataset heaks ning

sellest tulenevalt üldjuhul leibkonna toimetulekus suuri probleeme eakate meeste leibkondades ei esine.

Järgnevas peatükis koostab autor eelnevalt esitatud töötavate ja tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade toimetuleku hinnatud mudelite kokkuvõtte, võrdleb tulemusi varasemate uuringutulemustega kus see võimalik ning toob välja tegurid, mida oleks võimalik vanemaealiste leibkondade toimetuleku parandamise osas mõjutada.

2.4. Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavatel teguritel põhinevad järeldused

Eelnevalt läbiviidud ökonomeetrilise analüüsi põhjal võib järeldada, et mõningatele erinevustele vaatamata on Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavad tegurid üldjoontes sarnased varasemate uuringutulemuste põhjal leitud toimetulekut mõjutavate teguritega teistes riikides. Käesolevas peatükis on toodud nii töötavate kui tööd mitteomavate vanemaealiste toimetulekut mõjutavate tegurite võrdlus tabelina ning lisaks võrreldakse saadud tulemusi varasemate Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite uuringutulemustega. Seejärel proovitakse tuua välja valdkonnad, kus oleks võimalik vanemaealistega seotud tegureid mõjutada, eesmärgiga parandada vanemaealiste leibkondade toimetulekut.

Eesmärgiga tagada üha vananeva rahvastikuga ühiskonna jätkusuutlik areng on vanemaealiste leibkondade toimetulekule tähelepanu pööramine määrava tähtsusega. Töö koostaja leiab, et eakate vajaduste ja toimetulekuga mitteametamine ning sellele ebapiisava tähelepanu pööramine põhjustab eakate leibkondade toimetulekuraskusi, kuid tekitab lisaks ka ühiskonnas üldiselt erinevaid sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme. Järgnevalt on esitatud kokkuvõtlik tabel töötavate ja mittetöötavate vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite kohta (vt tabel 21 lk 76).

Tabel 21. Vanemaealiste leibkondade toimetuleku ökonomeetrilise analüüsi mudelite kokkuvõte.

Muutujad	Tööd mitteomavad vanemaealised			Töötavad vanemaealised		
	Üld-mudel	Mehed	Naised	Üld-mudel	Mehed	Naised
Isiklikud karakteristikud						
Sugu (baas: naine)		/	/		/	/
Vanus	+	+	+	+	+	+
Kodakondsus (baas: muu kodakondsus)	+	+	+	+	+	+
Haridustase (baas: alg- ja põhiharidus)						
Keskharidus						
Kutseharidus					+	
Kõrgharidus				+	+	
Leibkonna ja leibkondlike piirangute karakteristikud						
Perekonnaseis (baas: vallaline, lahutatud, lesk)	+		+			
Perekondlikud kohustused takistuseks	-	-				
Vanus takistuseks	-		-			
Liigse alkoholitarbimise probleem			-			-
Terviseiga seotud karakteristikud						
Tervisehinnang					+	+
Pikaajalised terviseprobleemid, haigus, puue					-	
Meeleolu- ja tundeeluhäired		-			-	
Emotsionaalse meelestatuse karakteristikud						
Eluga rahulolu	+	+	+	+	+	+
Elu on täis võimalusi						
Finantsilised ja varalised karakteristikud						
Rahapuudus takistuseks	-	-	-	-	-	-
Autode olemasolu (baas: auto puudub)						
Üks auto	+		+	+		
Kaks ja rohkem autot	+	+	+	+		+
Raha paigutatud börsil noteeritud aktsiatesse või osakutesse		+		+	+	
Autode laenud ja liisingud						
Laenud pangalt või muult finantsasutuselt		-	-			
Laenud sugulastelt või sõpradelt	-	-		-		-
Õppelaenud	-	-	-	-	-	-
Maksmata arved		-				
Kinnisvaral on laene või muid kohustusi	-					
Abi andnud u. 250 € väärtuses	+	+	+	+	+	+
Isi abi saanud u. 250 € väärtuses		-				
Eluaseme-, laste-, toimetuleku-, muud sarnased sotsiaaltoetused		-		-	-	

Tööga seotud karakteritigid						
Amet (baas: kõrgemad ametialased positsioonid)						
Teenindus- ja müügitöötaja					+	-
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline ja käsitööline						-
Seadme- ja masinaoperaator						
Lihttööline						
Majandusharu (baas: primaarsektor ja töötlev tööstus)					+	-
Tööga rahulolu						
Füüsiliselt nõudlik töö						
Töö tõttu ajapuuduses					+	
Vääriline tunnustus töö eest						+
Kehvad väljavaated edutamiseks						
Uute oskuste omandamise võimalus						+
Palk küllaldane tööd arvestades				+	+	
Pseudo R²	0,2949	0,3762	0,2991	0,2969	0,3908	0,3252

Allikas: autori koostatud.

Märkused: „+“ näitab positiivset seost ja „-“, näitab negatiivset seosest sõltuva muutujaga. Statistiliselt olulised muutujad on tähistatud hallide kastidega, statistiliselt ebaolulised muutujad on märgitud tühjade kastidega. Läbikriipsutatud lahter tähendab, et muutujat mudelis ei kajastatud.

Tööd mitteomavate kui ka töötavate vanemaealiste leibkondade toimetuleku mudelid, mida hinnati peatükis 2.3 on suhteliselt sarnased nii muutujate seoste osas leibkonna toimetulekuga kui ka mudelite kirjeldusvõime poolest (vt tabel 21). Kõige kõrgem on aga siiski mudeli kirjeldusvõime töötavate vanemaealiste meeste mudelis, vastavalt 39,08% (Pseudo R²). Hinnates saadud tulemusi võib öelda, et vanus ja kodakondsus on mõlemas mudelis meeste-naiste lõikes positiivses seoses vanemaealiste leibkonna toimetulekuga. Eesti vanemaealiste seas näitab suurenev vanuse kasv, et leibkond tuleb toime ilma raskusteta. See tulemus on aga vastupidine üldiste varasemate uuringutulemustega, kus on leitud, et kõrgema vanusega vanemaealistel on leibkonna toimetulekuga suuremaid raskusi kui teistel ühiskonnagrupidel. Siinkohal on vanusega seotud tulemus sarnane Eesti vanemaealiste kohta läbi viidud varasema uuringuga, kus Vrooman *et al.* (2008: 44) on leidnud, et kõrgemas eas vanemaealiste leibkonna toimetulek on mõnevõrra parem, kuna vaeslõhe väheneb vanusega alates vanusegrupist 60-64. Siinkohal eeldab töö autor, et Eesti vanemaealised on vähem nõudlikumad ning olles aastate jooksul vanaduspõlveks vajaliku kogunud, ei hinnata oma leibkonna toimetulekut märkimisväärselt raskeks.

Haridustaseme seos leibkonna toimetulekuga ilmnes vaid töötavate vanemaealiste seas ning sedagi vaid meeste osas ehk kutse- ja kõrgharidus suurendavad leibkonna toimetuleku tõenäosust. Võib eeldada, et kõrgem haridustase suurendab motivatsiooni tööturul jätkama ning seeläbi tõstab ka leibkonna toimetuleku tõenäosust. Antud tulemus on kooskõlas varasemalt läbiviidud Eesti vanemaealiste leibkondade kohta käivate uuringutulemustega, kus selgus samuti, et leibkonnapea kõrgem haridustase suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust (Grootaart, Braithwaite 1998: 74; Vrooman *et al.* 2008: 61).

Leibkonna toimetuleku seos perekonnaseisu muutujaga ilmnes vaid tööd mitteomavate vanemaealiste mudelis ning selgus, et mittetöötavate vanemaealiste perekonnaseis on leibkonna toimetulekuga positiivses seoses ehk abielu ja kooselu suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust võrreldes vallaliste, lahutatud või leskedega. Eesti vanemaealiste kohta tehtud varasemad uuringud on samuti tõendanud, et leibkonna toimetulek sõltub leibkonnatüübist ning näiteks suurem vaesusrisk esineb vanemaealistel, kes on üksikud ning seda just eakate naiste osas, kes elavad seega ühe inimese leibkonnas (Grootaart, Braithwaite 1998: 74; Vrooman *et al.* 2008: 61). Siinkohal on töö autor veendumusel, et abielu ja kaaslasega koos elamine suurendab vanemaealiste leibkonna toimetuleku tõenäosust põhjusel, et kulude jagamine lihtsustab toimetulekut, seda eriti olukorras, kus üks leibkonnaliige on mittetöötav.

Leibkondlike piirangute näitajate põhjal on selgunud, et perekondlikud kohustused ja vanus mõjutavad leibkonna toimetulekut mittetöötavate vanemaealiste puhul negatiivselt. Olukorras, kus leibkonnas esineb kõrvalisest abist sõltuv liige, võivad teised leibkonnaliikmed olla sunnitud töötamisest loobuma, samal ajal kui majanduslikust toimetulekust tuleneb vajadus edasitöötamiseks. Teisest küljest võib kõrge vanus piirata tööturul jätkamise võimalust põhjusel, et vanemaealised on raskendatud situatsioonis sobiva töökoha leidmisel. Olukorda võib raskendada vanuseline diskrimineerimine tööturul, kus hoolimata vanemaealiste tööstaažist eelistavad tööandjad nooremat ühiskonnagruppi ning see viitab sotsiaalsele tõrjutusele. Töötavate vanemaealiste leibkonna ja leibkondlike piirangutega soetud tegurid toimetulekule mõju ei avalda. Autor leiab, et regulaarne sissetulek kindlustab töötavate vanemaealiste toimetuleku, mistõttu ei avalda perekonnaseis toimetulekule

märkimisväärset mõju. Vanemaealiste naiste liigne alkoholitarbimine omab mõlema mudeli põhjal negatiivset mõju leibkonna toimetulekule. Autor on arvamusel, et eelnev on tingitud nähtusest, kus Eesti ühiskonnas toimib valdavalt traditsiooniline perekonnamudel, kus naised on suurelt jaolt majapidamise toimimise eest vastutavad.

Rohkem tervise seoseid ilmnes töötavate vanemaealiste mudelis, kus võrreldes halva või rahuldava tervisehinnanguga on töötavatel vanemaealiste suurepärase, väga hea ja hea hinnang tervisele positiivses seoses leibkonna toimetulekuga. Antud tulemus on kooskõlas varasema Eesti vanemaealiste uuringutulemisega, kus on samuti jõutud järeldusele, et tervise ja toimetuleku vahel eksisteerib oluline seos (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 14). Selgus, et pikaajalise terviseprobleemi olemasolu vähendab leibkonna toimetuleku tõenäosust töötavate vanemas eas meeste puhul ning meeleolu- ja tundeeluhäirete all kannatamine vähendab leibkonna toimetuleku tõenäosust nii töötavate kui tööd mitteomavate vanemas eas meeste puhul. Pikaajalise krooniline haiguse või terviseprobleemi olemasolu eakate puhul on leitud ka varasemas läbiviidud uuringus, kuid seal oli seos suurem vanemaealiste naiste osas (vt peatükk 2.1, Vanemaealiste ja eakate ... (2010)). Emotsionaalse meelestatuse näitajate osas ilmnes, et eluga rahuolu suurendab Eesti vanemaealiste leibkonna toimetulekut, mis tähendab, et vanemaealised Eesti riigis hindavad rahulolu eluga pigem positiivseks. Siinkohal saadud tulemus ei ole kooskõlas varasema Eestis läbiviidud vanemaealiste uuringutega, kus selgus, et Eesti vanemaealiste üldine eluga rahulolu ei ole väga kõrge (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 53).

Esinevad ka seosed finantsiliste ja varaliste tegurite ning Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku vahel. Eesti vanemaealised hindavad leibkonna toimetulekut paremaks kui leibkonnas on olemas üks või enam autot, mis siinjuures viitab sellele, et eeldatavasti on leibkonna finantsiline seisukord üldises mõistes hea. Raha paigutamine aktsiatesse annab lisavõimaluse leibkonna toimetuleku edendamiseks. Eesti vanemaealiste näitajate osas on selgunud, et raha paigutamine aktsiatesse või osakutesse mõjutab just vanemaealiste meeste leibkondade toimetulekut positiivselt. Saadud tulemus on kohati sarnane varasema Eesti vanemaealiste toimetuleku uuringuga, kus leiti, et töötavad vanemaealised suudavad rohkem säästa, mille kaudu on seetõttu

võimalik raha paigutada ka aktsiatesse (vt peatükk 2.1, Vanemaealiste ja eakate ... (2010)).

Laenude võtmine on kindlasti üheks suurimaks negatiivseks mõjutajaks leibkonna toimetuleku osas, mis väljendub ka Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku mudelites. Siinkohal ei ole määrav, kellelt või mille tarbeks on laene võetud, või mis kontekstis ollakse võlglane (autode laenud ja liisingud, laenud pangalt või muudelt finantsasutustelt, laenud sugulastelt või sõpradelt, õppelaenud, maksmata arved, kinnisvara tarbeks võetud laenud), kuna kõik laenudega seonduv mõjutab leibkonna toimetulekut. Autor on arvamusel, et üldjuhul on raha laenamine seotud sellega, et olemasolevate finantsiliste ressurssidega ei tulda teatud tingimustes toime ja see tekitab vajaduse laenu võtmiseks.

Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku analüüsi põhjal on selgunud, et teiste inimeste abistamine suurendab leibkonna toimetulekut olenemata tööturu staatusest. Eelnev on töö koostaja seisukohast reaalne, sest kui leibkond elaks ise toimetulekuraskustes, ei oldaks võimalised teisi rahaliselt aitama. Vanemaealiste tööd mitteomavate meeste näitaja aga viitab situatsioonile, kus leibkonna toimetuleku ja kõrvalise rahalise abi vahel esineb negatiivne seos.

Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muude sotsiaaltoetuste osas on ilmnes negatiivne seos Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekuga, kuid seda siiski ainult eakate meeste näitajate osas, kusjuures töötamise ja mittetöötamise faktorid ei oma siinkohal tähtsust. Töö autor peab ettearvamatuks, et sotsiaaltoetuste negatiivset seost ei ilmnenu vanemaealiste naiste näitajate osas. Antud negatiivse seose olemasolu peab töö koostaja arusaadavaks põhjusel, et erinevaid toetuseid määratakse üldjuhul inimestele, kellel on selleks reaalne vajadus. Eestis on toimetulekutoetus riigi rahaline abi puuduses inimestele ning seda võimaldatakse üksi elavatele isikutele või perekondadele, kelle kuusissetulek pärast sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud tingimustel arvestatud eluruumi alaliste kulude mahaarvamist on alla kehtestatud toimetulekupiiri (2014. aastal on toimetulekupiiri määr 90 eurot kuus üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele ning 72 eurot pere teisele ja igale järgnevale liikmele) (Toimetulekutoetus 2014).

Varasemalt läbiviidud Eesti vanemaealiste uuringutulemuste põhjal on kinnitust saanud asjaolu, et ametipositsiooni ning vanemaealiste leibkonna toimetuleku vahel esineb seos, kus kõrgeimad vaesuse määrad on töötajate seas, kes töötavad madala kvalifikatsiooniga töökohtadel (Estonia Living ... 1996: 12; Grooteart, Braithwaite 1998: 52). See tulemus läheb kokku ka käesolevas töös saadud tulemusega, kus töötavate vanemaealiste Eesti naiste osas on madalamad ametikohad negatiivses seoses leibkonna toimetulekuga. Kuid samas teenindus- ja müügitöötajana töötavate eakate meeste leibkonna toimetuleku puhul on täheldatav positiivne soos.

Töötamisest tingitud ajaline piirang on üldjuhul tavaline näitaja. Autor on veendumusel, et vanemas eas on vaba aeg suurema tähendusega, mis erineb kindlasti indiviiditi, kuid üldjuhul esineb vanemaealiste seas soov veeta rohkem aega lähedastega ja tegeleda meelepäraste vabaajategevustega. Võib arvata, et erinevalt liigest töötamisest tingitud psüühiliste ja füüsilistele tervisehäiretele avaldab tasakaal töö ja vabaaja vahel positiivset mõju üldisele tervislikule seisundile. Vanemaealiste meeste puhul ilmes, et nendel kes hindasid, et nad ei ole töö tõttu pidevas ajapuuduses, suurendab see nende leibkondade toimetuleku tõenäosust. Siit võib järelda, et töö ja vabaaja tasakaal on olemas ning see avaldab positiivset mõju üldisele tervislikule seisundile ja siit avaldub ka positiivne mõju üldisele leibkonna toimetulekule.

Eakate naiste puhul tundub oluline olevat väärilise tunnustuse saamine ning uute oskuste omandamise võimalus töökohal. Nimetatud tegurid on positiivses seoses antud ühiskonnagrupi leibkonna toimetulekuga. Näiteks kui töökohal saadakse väärilist tunnustust, siis võib see soodustada palgatõusu saamist, mis omakorda on abiks leibkonna toimetuleku paranemisele. Teiselt poolt vaadatuna, uute oskuste omandamise võimalus võib anda teatud määral kindluse, et kui tööandja panustab töötaja arengusse, siis võib eeldada, et vanema seas töötava inimesega soovitakse töösuhet ka edaspidi jätkata. Tööandjad aga võivad olla skeptilised vanemaealiste töötajate koolitamisest investeerimise osas, kuna esineb reaalne oht, et antud palgalised peagi tööturult lahkuvad.

Küllaldase palga saamist võib pidada leibkonna toimetuleku kõige üheks olulisemaks näitajaks, mis samal ajal soodustab vanemaealiste motiveeritust töötamise jätkamiseks. Samuti on varasemalt leitud, et töötasu on Eestis peamiseks sissetulekuallikaks valdaval

osal töötavate vanemaealistes jaoks (Vanemaealiste ja eakate ... 2010: 37). Eesti vanemaealiste meeste puhul on küllaldase palga saamine positiivses seoses leibkonna toimetulekuga ehk mehed hindavad oma palgataset üldjuhul heaks ning see mõjutab positiivselt leibkonna toimetulekut.

Käesolevast tööst selgus, et kõige rohkem avaldavad Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekule mõju tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade seas leibkonna ja leibkondlike piirangutega seotud tegurid ning töötavate eakate leibkondade toimetulekule avaldasid suuremat mõju tervise ja haridusega seotud tegurid. Nii tööd mitteomavate kui ka töötavate vanemaealiste puhul mõjutasid leibkondade toimetulekut nii emotsionaalse meelestatusega ning finantsilise ja varalise poolega seotud tegurid. Tulenevalt hinnatud teguritest, mis mõjutavad vanemaealiste leibkondade majanduslikku ja sotsiaalset toimetulekut, on vajalik pöörata tähelepanu meetmetele, mis aitaksid parandada toimetulekut vanemas eas. Tööturul osalemine vanemas eas on toimetuleku osas läbiv aspekt ning seda samuti nii vaesuse kui sotsiaalse tõrjutuse osas, sest tõine sissetulek on üks peamine võimalus kindlustada leibkondade normaalne toimetulek. Vanemaealiste puhul on oluline, et nad on ühiskonda kaasatud ja sotsiaalselt aktiivsed, mitmekülgset aktiivset õppijad, tööturul aktiivsed ja oma eluga rahul, elavad kauem tervena ja hästi toimetulevana ning neil on ligipääs erinevatele ressurssidele ja teenustele (Aktiivsena vananemise ... 2013: 8).

Et töötamist on Eestis võitluses vaesusega peetud esmajärguliseks, siis on töötuse ennetamine ja tööhõive suurendamine olnud kõikides sotsiaalse kaasatuse tegevuskavades vaesuse leevendamise peamine eesmärk. Sellega on otseselt seotud ka teised vaesuse leevendamise eesmärgid, näiteks eakate tõrjutuse ennetamine. (Vaesus Eestis 2010: 192) Vanemaealiste töötingimustega tegelemise seisukohast on Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) järgi oluline tagada nende võrdne kohtlemine sõltumata vanusest ehk vältida vanuselist diskrimineerimist ja tagada töökeskkonna- ja tingimuste parandamist ning seetõttu rõhutatakse, et sõltumata vanusest peab töötajatel olema võrdne võimalus: valida töökohta vastavalt oma oskustele, kogemustele ja kvalifikatsioonile, osaleda täiend- ja ümberõppel, edutamiseks, töökaitse ja töötingimuste osas, saada sotsiaalkindlustushüvitisi ning saada võrdse töö eest võrdset

tasu. (Kallaste et al. 2004: 78) Nimetatud aspektidega on otseselt või kaudselt seotud ka käesoleva töö empiiriline osa.

Sotsiaalse tõrjutuse seisukohalt on vaja tagada juurdepääs ressurssidele ja teenustele, mille all võib nimetada näiteks ligipääsu sotsiaaltoetustele, võimalus osaleda tööturul, ligipääs tervishoiuteenustele ja haridusele (vanemaealiste puhul täiendõpe), kultuurile ja vaba aja veetmise võimalustele. Vanemaealiste kontekstis on oluline tervis, sest terviseseisundist saavad tihti alguse just tööturul osalemine ning kaasatus ühiskonnaelus. Tervisekäitumise muutmine ühiskonnagruppide seas on pikaajaline protsess, kuid see on oluline ning see omab märkimisväärset tähtsust. Töö koostaja on veendumusel, et tervislikud harjumused ja aktiivne eluviis suurendavad hea terviseseisundi tõenäosust ja ennetavad haigusi, aidates säilitada vanemaealiste töövõimekust ning ühiskonnaelus osalemist, mis aga aitab omakorda vältida üldjoontes vaesusesse ja sotsiaalsesse tõrjutusse sattumist. Vanemaealiste töötamise soodustamiseks tuleks kohandada töökeskkonda ja võimaldada osalise töökoormusega töötamist. Siinkohal leiab töö autor, et vanemaealiste kaasamine tööturul on oluline ning tööandjad peaksid samuti vanemaealiste töötajate edasiarendamisesse panustama eeldusel, et antud ühiskonnagrupil esineb leibkonna toimetuleku huvides soov jätkata tööturul eksisteerimist võimalikult kaua. Eelnevast tulenevalt on oluline anda eakatele võimalus osalise koormusega töötamiseks, et soodustada seeläbi töömotivatsiooni, hoida vanemaealisi aktiivsena ja aidata kaasa nende sotsiaalse võrgustiku alalhoidmisele. Lisaks, leibkonna toimetulekul finantsiliste ressursside osas on suurel määral vastutus ka leibkonnal endal, olenevalt sellest, milliseid valikuid tehakse näiteks laenude osas või teiste rahalise abistamise osas. Finantsilistes raskustes vanemaealiste leibkondade toimetulek on suure tõenäosusega raskendatud. Eelpool nimetatud tegurid on omavahel kõik seotud ning mõjutavad leibkondade toimetulekut läbi materiaalse toimetuleku, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse suuremal või vähemal määral.

KOKKUVÕTE

Vanemaealiste suur osakaal mõjutab tööelise elanikkonna vähenemist ja sotsiaalkindlustussüsteeme ning seetõttu tuleb pöörata tähelepanu vanemaealiste leibkondade majanduslikule ja sotsiaalsele toimetulekule ning aidata kaasa vanema seas leibkondade toimetuleku olukorra parandamisele. Selleks on oluline analüüsida tegureid, mis kujundavad vanemaealiste leibkondade toimetulekut.

Konkreetsete majanduslike või sotsiaalsete tegurite hindamise soovist tulenevalt võib leibkondade toimetulekut käsitleda erinevatest aspektidest. Toimetuleku termin on küll laialdaselt kasutusel, kuid selle definitsioonis pole üksmeelsusele jõutud ning seega varieeruvad ka selle tõlgendused ulatuslikult, kuid siiski leidub toimetuleku definitsioonides ka teatud ühisosi. Vaatamata sellele, saab väita, et toimetulek on seotud nii inimeste materiaalsete elutingimuste kui ka elukvaliteediga. Üldiselt on kaks laiemat toimetuleku kategooriat – subjektiivne ja objektiivne, kus esimene näitab üldjoontes, kuidas leibkond tajub oma toimetulekut ning teine ehk objektiivne pool keskendub toimetulekut mõjutavatele materiaalsele teguritele. Käesolevast tööst selgus, et toimetuleku kirjeldamiseks on sageli kasutatud eraldi materiaalse toimetuleku, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse näitajaid ning nendega seotud mõõdikuid. Sellisteks mõõdikuteks võivad olla näiteks sissetulekuid, töötust, leibkonna struktuuri, haridust ning inimeste tervislikku seisundit uurivad mõõdikud või hoopis inimestevahelisi suhteid, enesehinnangut ja diskrimineerimist analüüsivad ning teised subjektiivselt määratletud mõõdikud. Näiteks käesolevas töös käsitletud vaesus ja sotsiaalne tõrjutus on mõlemad toimetuleku uurimiseks sobilikud näitajad, kuid ühe puhul on vaatluse all eelkõige füüsilised vajadused ning teise puhul nii füüsilised, materiaalsed kui ka sotsiaalsed. Seega tuleks toimetuleku uurimisel arvestada erinevate mõõdikute iseärasustega ning võimalusel kasutada neid paralleelselt, et saada parem ülevaade uuritavast tunnusest.

Vanemaealiste leibkondade toimetulek sõltub erinevatest teguritest ning toimetulek on iga leibkonna puhul individuaalne. Üldjoontes võib antud tegurid jagada viide kategooriasse: tööturg ja sissetulekud, asendusvõimalused tööisele sissetulekule, tervis ja enesehinnang tervisele, vanemaealiste roll ja kohustused leibkonnas ning muud tegurid (emotsionaalne seisund, rahulolu, elukvaliteet). Kõige suuremal määral mõjutab vanemaealiste leibkondade toimetulekut tööturg ja sissetulekud. Mittetöötamise põhjused võivad olla tingitud tervislikust seisundist, haridusest, leibkondlikest kohustustest, vabaaja eelistamisest töötamisele, diskrimineerimisest, kuid samas ka pikaajalisest töötusest, kuna vanemas eas on raske tööd leida. Töötamisest tulenevatele sissetulekutele võib asendusvõimalustena nimetada pensionit ja sotsiaalkindlustussüsteemist saadavaid toetusi, kuna riigil lasub kohustus tagada kodanikele teataval määral sissetulekutase. Teise asendusvõimalusena saab vaadata leibkonna materiaalsel olukorda ning lisaks ka vanemaealiste kulutuste struktuuris toimuvaid muutusi. Tervislik seisund on vanemate seas oluline tegur, mis võib seada aktiivsusepiiranguid. Objektiivsed hinnangud tervisele on soetud erinevate haigustega, kuid subjektiivne hinnang näitab seda, kuidas inimene ise oma tervist hindab. Vanemaealiste leibkonna toimetulek on mõjutatud ka eakate rollist ja kohustustest leibkonnas – sageli tuleb pereliikme eest hoolt kanda ja halvimal juhul toob see kaasa tööturul väljumise. Vanemaealiste elukvaliteet on mõjutatud nii välistest (tulenevad ühiskonnast) kui sisemistest teguritest (tulenevad inimesest endast).

Analüüsid vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate teguritega soetud varasemaid uuringuid selgus, et kehv tervis ning kõrgem vanus vähendavad töötamise tõenäosust vanemaealiste seas, kuid kõrgem haridustase ja kõrgem palk soodustavad tööturul jätkamist – siit tulenevalt mõjutab olukord ka leibkondade toimetulekut vastavalt sellele, kas vanemaealised jätkavad tööturul või mitte. Tööturg ja sissetulekud on seotud nii materiaalse toimetulekuga, vaesuse kui sotsiaalse tõrjutusega. Vaesuse esinemissagedus on suurem madalamatel ametipositsioonidel töötavate eakate seas. Naiste tööhõive määrad on märgatavalt madalamad võrreldes meeste näitajatega. Sotsiaaltoetustest või muudest mitteteenitud sissetulekutest elavatel vanemaealiste leibkondadel esineb kõrgem vaesuse määr. Suhtelise vaesuse esinemine on suurem üksi elavatel vanemaealistel naistel ning leibkondadel, kelle eesotsas on naine, samuti suurendab kehv tervise seisund vaesuse riski ja sotsiaalset tõrjutust. Lisaks on leitud seos

leibkonnapea haridustaseme ja vaesuse vahel – mida kõrgema haridusega on leibkonna peasissetulekutooja, seda väiksema tõenäosusega on leibkond vaene. Varasemalt on ka tõendatud, et suurem eluga rahulolu ja väiksem sotsiaalne tõrjutus on leibkondades, kus vanemaealistel on head suhted lähikondlastega ning hea rahaline olukord leibkonnas, mis mõjutavad vanemas eas leibkondade toimetulekut positiivselt.

Töö teises osas keskenduti Eesti vanemaealiste leibkondade toimetuleku uurimisele, milleks kasutati Eesti Statistikaameti kui ka SHARE 4. laine Eesti küsitlusandmeid. Rahvastikuproгноosi kohaselt on vanemaealiste osakaal kogu rahvastikust tõusteel kuni 2044. aastani. Demograafiline töötururindeks on Eestis järjepidevalt langenud, mis näitab, et tööturult lahkujaid on rohkem kui sisenejaid ning kuna vanemaealiste osakaal rahvastikus järjest tõuseb, siis võib eeldada et ka demograafiline töötururindeks jätkab ilmselt langustrendi. Eestis elab suhtelises vaesuses rohkem vanemaealisi naisi kui mehi ning sama kehtib ka materiaalse ilmajäetuse puhul. Kõige suurem osa vanemaealistest paikneb madalaimas või teises sissetulekute kvintilis ning seega on nende sissetulekud väiksed, mis omakorda võib viidata majanduslikele raskustele. Varasemad Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite uuringutulemused on üldjoontes sarnased varasemate üleüldiste vanemaealiste leibkondade uuringutulemustega - kõrgem vaesusrisk või sotsiaalne tõrjutus esineb suuremal määral vanemaealiste leibkondade seas, töötavate liikmete puudumine leibkonnas kui ka leibkonnapea madalal ametikohal töötamine suurendab vaesuse esinemissagedust ja toimetuleku raskusi, kehv tervislik seisund ja leibkonnapea madalam haridustase vähendavad leibkonna toimetulekut ning Eesti vanemaealiste üldine eluga rahulolu ei ole väga kõrge.

Vaadeldes mitmesuguseid vanemaealiste leibkondade toimetulekut kujundavaid tegureid erinevates tööturu rühmades, selgus kirjeldava statistika põhjal, et vanemaealised töötajad on pigem kutse- või kõrgharidusega, võrreldes tööd mitteomavate vanemaealistega. Suur erinevus ilmnes veel tervisenäitajate puhul, kus selgus, et töötavate vanemaealiste seas on ligi pooltel vanemaealistel hea tervis ja pooltel halb või rahuldav ning tööd mitteomavate vanemaealiste osas hinnatakse oma tervist pigem rahuldavaks või halvaks. Samuti tuleb märkida, et kõige suuremaid majanduslikke raskusi on tööd mitteomavatel vanemaealistel, kuid võrreldes meestega

on naised vähem rahul oma palgaga, arvestades tööga seotud jõupingutusi ning saavutusi. Eluaseme-, laste-, toimetuleku- ja muid sotsiaaltoetusi saavad aga kõige rohkem töötavad mehed. Tehtud analüüsist tulenevad järeldused on seega, et teatud näitajate puhul on vanemaealised naised kehvemas olukorras kuid mehed ning teatud juhtudel kehtib vastupidine olukord. Kokkuvõtvalt võib vanemaealiste naiste olukorda siiski pidada halvemaks, kuna nende seas ilmnemise suuremad puudused just materiaalsete tegurite puhul, millest autori eelduste kohaselt saavad alguse näiteks tervislikud ning üldise rahulolematusega seotud probleemid.

Analüüsides Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut SHARE 4. laine andmete tuginedes, ilmnemise mõningaid ettearvamatuid tulemusi. Siinjuures juhib töö koostaja tähelepanu asjaolule, et mudelite hindamisel saadud tulemused on subjektiivse iseloomuga. Selgus, et ühe aasta vananedes suureneb vanemaealiste leibkondade toimetuleku tõenäosus mõlema tööturu staatuse lõikes. Töö autor põhjendab ilmnemise seost asjaoluga, et Eestis ei ole vanemas eas inimestel nii suuri nõudmisi elule. Ilmnemise, et vanemas eas töötavate meeste puhul suurendab kõrgem haridustase leibkonna toimetuleku tõenäosust. Perekonnaseisul on tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade toimetulekuga positiivne seos, mis tähendab, et abielu või kooselu suurendab leibkondade toimetuleku tõenäosust võrreldes nendega, kes on vallalised, lahutatud või lesed. Lisaks selgus mõlema tööturu staatuse lõikes, et eakate naiste leibkonnad, kus on alkoholi tarvitamisega probleeme, on rohkem mõjutatud, kuna üldjuhul on naistel suurem vastutus majapidamise ja perekonna toimimisel. Tervise ja leibkonna toimetuleku seoseid esineb töötavate eakate hulgas, eriti just meeste puhul. Eluga rahulolu avaldab positiivset mõju leibkonna toimetulekule mõlema tööturu staatuse osas. Finantsiliste ja varaliste tegurite osas ilmnemise, et mõlema tööturu staatuse osas vähendab rahapuudus vanemaealiste leibkondade toimetulekut. Mõlema tööturu staatuse osas oli ootamatuks tulemuseks, et erinevate sotsiaaltoetuste saamine vähendab just eakate meeste leibkondade toimetulekut. Vanemaealiste töötavate meeste puhul, kes ei ole töö tõttu pidevas ajapuuduses, suureneb leibkondade toimetuleku tõenäosus ning eakate naiste puhul ilmnemise, et leibkonna toimetulekule avaldab positiivset mõju töötamise eest väärilise tunnustuse saamine ning uute oskuste omandamise võimalus töökohal. Tulemus võib viidata asjaolule, et vanemas eas naistöötajatel on oluline teada, et nende töö on vajalik ja nad on tööturul kasulikud ning see omakorda suurendab ka

teatud määral leibkonna toimetulekut. Palgaküsimuse osas selgus, et vanemaealiste meeste puhul mõjutab küllaldase palga saamine leibkonna toimetuleku tõenäosust positiivselt.

Käesolevas töös leitud leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite osas on võrdlusena varasemate Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite kohta läbiviidud uuringutulemustes näha sarnasusi. Sarnasused tulid välja järgnevate tegurite osas: vanemaealiste suurenev vanus kasv suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust, kutse- ja kõrgharidus suurendavad leibkonna toimetuleku tõenäosust töötavate meeste osas, abielu ja kooselu suurendab leibkonna toimetuleku tõenäosust võrreldes üksi elavate eakatega, väga hea ja hea hinnang tervisel on töötavate vanemaealiste seas positiivses seoses leibkonna toimetulekuga, pikaajalise terviseprobleemi olemasolu ning meeleolu- ja tundeeluhäirete all kannatamine vähendab leibkonna toimetuleku tõenäosust, raha paigutamine aktsiatesse või osakutesse mõjutab just vanemaealiste meeste leibkondade toimetulekut positiivselt, madalamal ametikohal töötamine negatiivses seoses leibkonna toimetulekuga ning küllaldase palga saamine on positiivses seoses leibkonna toimetulekuga. Varasema Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekut mõjutavate tegurite uuringutulemustega ei olnud kooskõlas eluga rahulolu tegur, sest käesolevas töö leiti, et vanemaealised Eesti riigis hindavad rahulolu eluga pigem positiivseks, kuid varasemas uuringus leiti, et Eesti vanemaealiste üldine eluga rahulolu ei ole väga kõrge.

Selgus, et kõige rohkem avaldavad Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulekule mõju tööd mitteomavate vanemaealiste leibkondade seas leibkonna ja leibkondlike piirangutega soetud tegurid ning töötavate eakate leibkondade toimetulekule avaldasid suuremat mõju tervise ja haridusega seotud tegurid. Nii tööd mitteomavate kui ka töötajate puhul mõjutasid leibkondade toimetulekut emotsionaalse meelestatuse ja finantsilise ja varalise poolega seotud tegurid. Analüüsi kokkuvõtteks võib väita, et vanemaealiste leibkondade toimetuleku parandamiseks, sealhulgas vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks on oluline pöörata tähelepanu vanemaealiste aktiivsusele tööturul, sest tööturul osalemine vanemas eas on toimetuleku osas läbiv aspekt, kuna tõine sissetulek on üks peamine võimalus leibkondade normaalseks toimetulekuks ning see mõjutab ka teisi toimetuleku aspekte. Vanemaealiste puhul on oluline ühiskonda

kaasatus ja sotsiaalne aktiivsus, täiendõppevõimalused, aktiivsus tööturul, rahulolu eluga ning ligipääs erinevatele ressursidele ja teenustele. Oluline on tagada vanemaealiste võrdne kohtlemine sõltumata vanusest ehk vältida vanuselist diskrimineerimist ja tagada töökeskkonna- ja tingimuste parandamist ning seetõttu rõhutatakse, et sõltumata vanusest peab töötajatel olema näiteks võrdne võimalus osaleda täiend- ja ümberõppeks, edutamiseks, töökaitse ja töötingimuste osas, saada sotsiaalkindlustushüvitisi ning saada võrdse töö eest võrdset tasu. Lisaks on vanemaealiste kontekstis oluline tervis, sest terviseseisundist saavad tihti alguse just tööturul osalemine ning kaasatus ühiskonnaelus. Tervisekäitumise muutmine ühiskonnagruppide seas on pikaajaline protsess, millel on märkimisväärne tähtsus. Lisaks, leibkonna toimetulekul finantsiliste ressursside osas on suurel määral vastutus leibkonnal endal, olenevalt sellest, milliseid valikuid tehakse näiteks laenude osas või teiste rahalise abistamise osas.

Käesoleva magistritöö edasiarendamise osas näeb autor võimalust käsitleda vanemaealiste leibkondade toimetuleku hindamisel näitajaid, mis näitavad, kas sama leibkonna vanemaealine mees ja naine vastavad toimetulekut mõjutavate teguritega seotud küsimustikule sarnaselt. Eelnev annaks võimaluse põhjalikumaks analüüsiks, mis võimaldaks võrrelda erinevaid vanemaealiste leibkondi detailsemal tasemel. Lisaks on edasiarendamise võimalusena võimalik vaadelda vanemaealiste leibkondade toimetulekut mitme uuringulaine raames, näiteks kaasata analüüsi ka SHARE 5. laine andmed ning kaasata analüüsi mitme erineva riigi andmed, näiteks viia toimetuleku analüüs läbi võrdlusena Balti riikide vanemaealiste leibkondade osas. Analüüsile annaks sügama tähenduse asjaolu, kui edaspidi oleks võimalik kaasata sissetulekute näitajaid, kuna varasemate uuringute ja teoreetiliste allikate kohaselt mõjutavad sissetulekute seotud tegurid suurel määral leibkondade toimetulekut.

VIIDATUD ALLIKAD

1. 2009. aasta sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse ühisaruande kokkuvõte. Sotsiaalne kaasatus, pensionid, tervishoid ja pikaajaline hooldus. Luxembourg: Euroopa Komisjon, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. 2009, 24 lk.
2. **Abdallah, S., Steuer, N., Marks, N., Page, N.** Well-Being Evaluation Tools: A Research and Development Project for the Big Lottery Fund. 2008, 48 p.
3. **Ajwad, M. I., Simler, K., Azam, M., Dasgupta, B., Bonch-Osmolovskiy, M., Topinska, I.** Simulating Poverty in Europe: The Potential Contributions of Employment and Education to Reducing Poverty and Social Exclusion by 2020. Policy Research Working Paper, 2013, 30 p.
4. Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 2013, 72 lk.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Hoolekandestatistika/Aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020/Aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf] 08.05.2014
5. Aktiivse vananemise toetamiseks luuakse riiklik strateegia. Sotsiaalministeerium. 2012. [<http://www.sm.ee/aktuaalne/uudised/b/a/aktiivsena-vananemise-toetamiseks-luuakse-riiklik-strateegia.html>]. 20.03.2014
6. **Barnes, M.** Social Exclusion in Great Britain: An Empirical Investigation and Comparison with the EU. London: Ashgate, 2005, 244 p.
7. **Barrientos, A.** Old Age, Poverty and Social Investment. Journal of International Development J. Int. Dev. 14, 2002, pp. 1133–1141.
8. **Berkovec, J., Stern, S.** Job Exit Behavior of Older Men. – Econometrica, 1991, Vol. 59, No. 1, pp. 189 – 210.

9. **Bhalla, A., Lapeyre, F.** Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. – Development and Change, 1997, Vol. 28, No. 3, pp. 413-433.
10. **Buber, I., Kuhn, M., Philipov, D., Prskawetz, A., Schuster, J.** The Economic Situation of Older Cohorts in Europe. Directorate-General “Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. European Commission, 2010, 50 p.
11. **Burchardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D.** Understanding Social Exclusion: Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2002, 12 p.
12. **Börsch-Supan, A., Brugiavini, A., Croda, E.** The Role of Institutions in European Patterns of Work and Retirement. Department of Economics, Working Papers, Ca' Foscari University of Venice, 2008, No. 44, pp. 39. [http://www.unive.it/media/allegato/DIP/Economia/Working_papers/Working_papers_2008/WP_DSE_borschsupan_brugiavini_croda_44_08.pdf] 03.05.2014
13. **Cherchye, L., De Rock, B., Vermeulen, F.** Economic Well-Being and Poverty among the Elderly: An Analysis Based on a Collective Consumption Model.– IZA Discussion Papers No 3349, Institute for the Study of Labor (IZA), 2008, 26 p.
14. **Dahl , S-A. Nilsen, O.A. Vaage, K.** Work or Retirement? Exit routes for Norwegian elderly. – Applied Economics, 1999, Vol.32, 23 p.
15. **Disney, R., Whitehouse, E.** The economic well-being of older people in international perspective: a critical review. MPRA Paper 10333, University Library of Munich, Germany. 2002, 40 p.
16. **Drabsch, T.** Measuring wellbeing. NSW Parliamnetary Research Service, Briefing Paper No 4, 2012, 53 p.
17. Eesti Rahvastikupüramiid. Eesti Statistikaamet. [<http://www.stat.ee/public/rahvastikupyramiid/>]. 04.02.2014
18. **Ehrenreich, B.** The Root Causes of Women's Poverty and What We Can Do. Church & Society, Conference on Women and Economic Justice, Washington, 1998, No. 3, pp. 19-28.

19. Encyclopaedia Britannica inc. Poverty. Encyclopaedia Britannica. Chicago: Encyclopaedia Britannica.
[<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/473136/poverty>]. 15.05.2014
20. **Enoch, E., Escorel, S., Hernández, M., Johnston, H., Mathieson, J., Popay, J., Rispel, L.** Social Exclusion: Meaning, Measurement and Experience and Links to Health Inequalities. WHO Social Exclusion Knowledge Network, 2008, 91 p.
[http://www.who.int/social_determinants/media/sekn_meaning_measurement_experience_2008.pdf.pdf] 09.05.2014
21. **Escorel, S., Hernández, M., Johnston, H., Mathieson, J., Popay, J., Rispel, L.** Understanding and Tackling Social Exclusion. WHO Social Exclusion Knowledge Network, 2008, 207 p.
[http://www.who.int/social_determinants/knowledge_networks/final_reports/sekn_final%20report_042008.pdf?ua=1] 09.05.2014
22. **Escuder-Mollon P., Cabedo, S.** Education and quality of life of senior citizens. Lifelong Learning Programme of the European Union, University of Helsinki. 2013, 156 p.
23. Estonia Living Standards During the Transition: A Poverty Assessment. World Development Sources, World Bank, 1996, 98 p.
24. **Feldstein, M.** Reducing poverty, not inequality. The public interest.- Washington, 1999, pp. 33-41.
25. **Frazer, H.** Poverty and Inequality in the EU. EAPN Social Inclusion Working Group, 2009, 18 p.
26. **French, E.** The Effects of Health, Wealth, and Wages on Labour Supply and Retirement Behaviour. Federal Reserve Bank of Chicago, 2003, 71 p.
27. **Gasper, D.** Human well-being: concepts and conceptualizations. United Nations University, World Institute for Development Economics Research, Discussion Paper No. 2004/06, 2004, 34 p.
28. **Graaf-Zijl, M., Nolan, B.** Household Joblessness and its Impact on Poverty and Deprivation on Europe. Amsterdam, AIAS, GINI Discussion Paper 5, 2011, 48 p.

29. **Grootaert, C., Braithwaite, J.** Poverty correlates and indicator-based targeting Eastern Europe and the former Soviet Union. Poverty Reduction and Economic Management Network, 1998, 115 p.
30. **Gujarati, D. N.** Basic Econometrics. 4th ed. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc, 2003, 1002 p.
31. **Halapuu, V., Valk, A.** Täiskasvanute oskused Eestis ja maailmas: PIAAC uuringu esmased tulemused. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. 2013, 150 lk.
32. **Haughton, J., Khandker, S. R.** Handbook on Poverty and Inequality. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2009, 422 p.
33. **Herzlich, C.** Health and Illness – A Social Psychological Analysis. London: Academic Press, 1973, 159 p.
34. **Hill, E.T.** The labor force participation of older women: retired? working? both? – Older Women in the Labor Force, Monthly Labor Review, 2002, pp. 39-48.
35. How's Life?: Measuring well-being. OECD, 2011, 284 p.
[<http://unstats.un.org/unsd/broaderprogress/pdf/How%27s%20life%20-%20Measuring%20well-being.pdf>] 11.05.2014
36. **Hudson, J.** Institutional Trust and Subjective Well-Being across the EU. – Kyklos, 2006, Vol. 59, No. 1, pp. 43-62.
37. **Kallaste, E., Leetmaa, R., Võrk, A.** Vanemaealine tööjõud tööturul ja tööelus. - Poliitikauuringute Keskus PRAXIS Toimetised, 2004, nr. 19, 110 lk.
38. **Kangas, O., Ritakallio, V.-M.** Different Methods – Different Results? Approaches to Multidimensional Poverty. – Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective. Edited by H.-J. Andress. Aldershot: Ashgate, 1998, pp. 167-203.
39. **Keenay, G., Whitehouse, E.** Financial Resources and Retirement in Nine OECD Countries: The Role of the Tax System. Paris: OECD Publishing. 2003, 44 p.
40. **Kingdon, G. G., Knight, J.** Well-being poverty versus income poverty and capabilities poverty? Global Poverty Reduction Group, Centre for the Study of African Economies, University of Oxford, 2003, 32 p.

41. **Lindeboom, M., Kerkhofs, M.** Health and work of the elderly - Subjective Health Measures, Reporting Errors and Endogeneity in the Relationship between Health and Work. Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement, 2008, 38 p.
42. **Marksoo, Ü., Malk, L., Põldis, E.** Vanemaealised Eesti tööturul. Sotsiaalministeeriumi toimetised, 2011, nr.4.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2011/toimetised_20114.pdf].
43. **Masso, J. Espenberg, K., Masso, A., Mierina, I., Philips, K.** Growing Inequalities and its Impacts in the Baltics. GINI Growing Inequalities Impact`s, 2012, 155 p.
44. Measuring Well-being and Progress. OECD, Paris, 2013, 16 p.
[<http://www.oecd.org/std/Measuring%20Well-Being%20and%20Progress%20Brochure.pdf>] 09.05.2014
45. **Misturelli, F., Heffernan, C.** What is poverty? A diachronic exploration of the discourse on poverty from the 1970s to the 2000s. The European Journal of Development Research, 2008, Vol. 20, No. 4, pp. 666–684.
46. Mõisted. Eesti Statistikaamet. [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/12Sotsiaalne_terjutus_Laekeni_indikaatorid/01Vaeus_ja_ebaverdsus/LES_01.htm]. 25.04.2014
47. **Perry, B.** The mismatch between income measures and direct outcome measures of poverty. Social Policy Journal of New Zealand, Centre for Social Research and Evaluation Issue 19, 2002, pp. 101-127.
48. **Quinn, J. F.** Microeconomic Determinants of Early Retirement: A Cross-Sectional View of White Married Men. - The Journal of Human Resources, Vol. 12, No. 3, 1977, pp. 329-346.
49. Rahvastikunäitajad ja koosseis. Eesti Statistikaamet.
[<http://www.stat.ee/rahvastikunaitajad-ja-koosseis>]. 16.05.2014
50. Report on Indicators in the Field of Poverty and Social Exclusion. Social Protection Committee, 2001, 14 p.

[http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/DOC.68841.pdf]. 11.05.2014

51. **Royo, M. G., Velazco, J.** Exploring the relationship between happiness, objective and subjective well-being: Evidence from rural Thailand. ESRC Research Group on Well-being in Developing Countries, University of Bath, Great Britain, 2005, 39 p.
52. **Salverda, W.** Inequalities` impacts. GINI State of the Art Review, 2011, 194 p.
53. **Schwartz, J.** From the War on Poverty to Welfare Reform: How the American understanding of the causes of Poverty changed. Institute of Economic Affairs, 2007, pp. 24-31.
54. SHARE - *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*. 2012. [<http://www.share-project.org/home0.html>] 25.02.2014
55. SHARE Eesti andmebaas [<http://www.share-project.org/home0/wave-4.html>]. 25.02.2014.
56. SHARE uuringu eestikeelne küsimustik [<http://www.share-estonia.ee/>]. 25.02.2014.
57. **Smith, C. L., Clay, P. M.** Measuring Subjective and Objective Well-being: analyses from Five marine Commercial Fisheries. Human Organization, 2010, Vol. 69, No. 2, pp. 158-168.
58. Social protection and social inclusion 2008: EU indicators. Luxembourg: European Commission, Office for Official Publications of the European Communities. 2008, 153 p.
59. **Spicker, P.** Definitions of Poverty: Twelve Clusters of Meaning. – Poverty: An International Glossary. London: Zed Books Ltd, 2007, pp. 229-243.
60. **Stark, A., Folbre, N., Shaw, L. B.** Explorations Gender and Ageing: Cross-National Contrasts. *Feminist Economics* 11(2), 2005, pp. 163-198.
61. **Stewart, K.** Measuring Well-Being and Exclusion in Europe's Regions. Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, CASEpaper 53, 2002, 46 p.

62. **Strobel, P.** From Poverty to Exclusion: a Wage-Earning Society Or a Society of Human Rights? – International Social Science Journal, 1996, Vol. 48, No. 148, pp. 173-189.
63. Supplemental Measures of Material Well-Being: Expenditures, Consumption, and Poverty 1998 and 2001. U.S. Department of Commerce, 2003, 32 p. [http://www.census.gov/prod/2003pubs/p23-201.pdf] 11.05.2014
64. **Zaidi, A.** Poverty of Elderly People in EU25. European Centre for Social Welfare Policy and Research. 2006, 10 p.
65. **Tasuja, M.** Sotsiaaltrendid 5. Eesti Statistikaamet. Tallinn 2010, 144 lk.
66. **Teague, P., Wilson, R.** Social Exclusion, Social Inclusion. Democratic Dialogue, Report, 1995, No. 2, 100 p.
67. **Tenazinha, E.** The quality of life of elderly people: A case study at a University senior. 10 p. [http://eloa2012.pedagogika-andragogika.com/uploads/2/4/0/1/2401961/tenazinha.pdf]. 09.05.2014
68. **Tiemann, S.** Opinion on Social Exclusion. – Official Journal of the European Communities, 1993, No. C 352/13, pp. 48-54.
69. **Tikhonova, N. E.** The Causes and Prospects of Low-Income Poverty in Russia Today. Sociological Research, 2011, Vol. 50, No. 1, pp. 24–43.
70. Toimetulekutoetus. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/sinule/perele/toimetulekutoetus.html]. 08.05.2014
71. **Townsend, P.** Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living. London: Penguin Books, 1979, 1216 p.
72. Uudised 2012. Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. [http://www.share-estonia.ee/index.php?id=56&L=0]. 18.05.2014
73. Vaesus Eestis. Eesti Statistikaamet. 2010, 201 lk. [file:///C:/Users/KASUTAJA/Downloads/Vaesus_Eestis_sisu%20(1).pdf]. 16.05.2014

74. Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise Euroopa tegevusprogramm. Euroopa Komisjon. [<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961&langId=et>] 11.05.2014
75. Vanemaelise ja eakate toimetuleku uuring 2009. Sotsiaalministeerium. Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. 2010, 60 lk. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/VEU_2009_FINAL2.pdf]. 16.05.2014
76. **Vrooman, J. C., Gabos, a., Gal, R. I., Kosta, J., Kump. N., Lenart, A., Pietka, K., Stropnik, N., Vokoun, J., Tiruneh, M. W.** The Elderly Poor in the EU's New Member States. ENEPRI Research Reports, 2008, No. 60, 284 p.
77. **Wagstaff, A.** Policy and Practice. Bulletin of the World Health Organization, Theme Papers 80(2), 2002, pp. 97-105.
78. **Waldegrave, C., Cameron, M. P.** The Impact of Poverty on Wellbeing during Midlife. New Zealand Journal of Psychology, 2010, Vol. 39, No. 2, pp. 32-40.
79. **Weaver, D. A.** The Work and Retirement decisions of older woman: A literature review. – Social Security Bulletin, 1994, Vol. 57, No.1, pp. 3-24.
80. **Whitman D., Purcell,P.** Income and Poverty Among Older Americans. Retirement Plan Design Approaches, 2006, pp. 48-61.
81. **WHO.** Aging and Working Capacity. – WHO Technical Report Series, 1993, no. 835. [http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_835.pdf].
82. **Wooldridge, J.M.** Introductory Econometrics: A Modern Approach. International Student Edition. 4-th edition. South-Western College Publishing, part of Cengage Learning, 2009, 865 p.
83. **Wooldridge, J.M.** Introductory Econometrics: A Modern Approach. South-Western College Publishing, division of Thomson Learning, 2000, 824 p.
84. **Yang, W., Dietz, T., Kramer, D. B., Chen, X., Liu, J.** Going Beyond the Millennium Ecosystem Assessment: An Index System of Human Well-Being. PLoS ONE 8(5), 2013, 7 p.

LISAD

Lisa 1. Leibkondade toimetuleku uuringutulemuste kokkuvõte sõltuvalt vanemaealiste osalemisest tööturul.

Autor(id)	Seos leibkonna toimetulekuga	Andmed	Meetod	Tulemused
Berkovec, Stern (1991)	Tööturul osalemine	Tööjõu-uuringu andmed	Simuleeritud momentide meetod	Vanuse kasvades töötamine väheneb. Kehv tervis vähendab töötamist.
Börsch-Supan <i>et al.</i> (2008)	Tööturul osalemine	SHARE andmebaas	Probit- mudel	Kõrgem oodatav eluiga suurendab töötamise tõenäosust. Kõrgem haridustase suurendab töötamist vanemas eas. Kehv tervislik seisund vähendab töötamise tõenäosust.
Weaver (1994)	Tööturul osalemine	HRS- Tervise ja pensionile jäämise uuring; NSL-MW- Riiklik täiskasvanud naiste pikaajaline uuring	Logit- mudel	Mehe otsus tööturul jätkata või mitte, mõjutab naise otsust. Kõrgem palk suurendab töötamise tõenäosust.
Hill (2002)	Tööturul osalemine	NSL-MW- Riiklik täiskasvanud naiste pikaajaline uuring	Probit- mudel	Vanemaealised naised eelistavad osa-ajaga töötamist. Kõrgem haridustase suurendab töötamise tõenäosust. Töötamine on vanusega negatiivses seoses.
Dahl <i>et al.</i> (1999)	Tööturul osalemine	Meeste-naiste ristandmed	Multinoomne logit	Töötamine on vanusega negatiivses seoses. Kõrgem palk motiveerib töötama. Kõrgem haridustase suurendab töötamise tõenäosust. Naiste tööturul jätkamine sõltub kaaslase otsusest.

Lisa 1 järg

Lindeboom, Kerkhofs (2009)	Tööturul osalemine	Paneelandmed	Multinoomne logit	Kõrgem haridustase suurendab töötamise tõenäosust. Kehv tervis vähendab töötamist.
French (2003)	Tööturul osalemine	PSID- sissetulekute dünaamika paneeluuringud	Simuleeritud momentide meetod	Madalamad ametipositsioonid suurendavad tõenäosust tööturult lahkuda. Kehv tervis vähendab töötamist.
Quinn (1977)	Tööturul osalemine	RHS – Pensionile jäämise ajalooline uuring	Logit- mudel	Halvad töötingimused vähendavad töötamise tõenäosust. Kehv tervis vähendab töötamist.

Allikas: (Autori koostatud varasemate uuringute põhjal).

Lisa 2. Kodakondsuse osakaal tööturu staatuste rühmades (%-des).

Kodakondsus	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Eesti kodakondsus	83,7	91,5	78,0	80,2
Muu kodakondsus	16,3	8,5	22,0	19,8

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 3. Lähedastelt ise abi saanud tööturu staatuste rühmades (%-des).

Kas on ise abi saanud	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldus vastamast	-	0,1	0,5	-
Ei oska vastata	0,4	-	0,2	0,2
Jah	7,9	12	5	9
Ei	91,7	88	95	90

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 4. Lähedastele ise abi osutamine tööturu staatuste rühmades (%-des).

Kas on osutanud ise abi	Töötajad		Tööd mitteomavad inimesed	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldus vastamast	-	0,11	-	0,3
Ei oska vastata	0,18	-	0,15	-
Jah	31,99	34,1	22	18,32
Ei	67,83	65,82	77,85	81,38

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 5. Majandusharu töötavate inimeste seas (%-des).

Majandusharu	Töötajad	
	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,1	0,2
Põllumajandus, jahindus, metsamajandus ja kalapüük	14,1	5,1
Mäetööstus	1,8	0,4
Töötlev tööstus	15,6	9,5
Elektrienergia, gaasi- ja veevarustus	7,5	1,3
Ehitus	12,1	2,4
Hulgi- ja jaekaubandus, mootorsõidukite ja mootorrataste remont	7,0	12,3
Hotellid ja restoranid	1,0	3,1
Veondus, laondus ja side	16,2	4,0
Finantsvahendus	0,4	1,9
Kinnisvara, üüri- ja äritegevus	2,1	1,5
Avalik haldus ja riigikaitse, kohustuslik sotsiaalkindlustus	4,2	6,8
Haridus	6,0	22,6
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	1,8	14,1
Muud kogukondlike, sotsiaal- ja isikuteenustega seotud tegevused	10,2	14,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

SUMMARY

THE SUBSISTENCE OF ESTONIAN ELDERLY HOUSEHOLDS AND THE ANALYSIS OF THE FACTORS THAT AFFECT IT (BASED ON SHARE 4. WAVE DATA)

Kristi Peedomaa

Due to low birth rates and increasing longevity, the population of the Member States of the European Union, including the Estonian population, is ageing. The increase of elderly population results in a burden on the economy as well as on the welfare system and the state has the responsibility to ensure the welfare and subsistence of a large part of the population through the social security system.

More attention is beginning to be paid on the subsistence of households in various social groups, which is dependent on various factors. For example, factors that may be named here are educational, health related, household related, financial and related to assets, as well as personal factors, factors relating to emotional disposition, and whether the elderly person is employed or not. The healthcare costs, for example, and various social benefits may increase due to difficulties in coping experienced by households.

The dysfunctional coping in elderly households has a variety of meanings, and it may manifest through material subsistence, poverty and social exclusion. All of them have common aspects, but there are also differences, for example, whether to view subsistence through the lens of material resources or to also account for intangible factors. It is necessary to pay attention to clarifying both the economic and social subsistence of the elderly and thereby shape social, care and pension policy measures directed at them.

Based on above aspects, the objective of this master's dissertation is to find out the factors that affect the subsistence of elderly households. To achieve this objective, the author sets the following research tasks:

- to give an overview of the nature of household subsistence and its relationship to poverty and social exclusion;
- to analyse the factors, pointed out in theory, that affect the subsistence of elderly households;
- to give an overview of the results of earlier research, which concern the subsistence of elderly households and the factors that affect it;
- to describe the general trends in the subsistence of the Estonian elderly using data from the Statistical Office and bring out the results of earlier research into the subsistence of Estonian elderly households and the factors that affect it;
- to describe and analyse the SHARE 4. wave Estonian data on subsistence-related factors of elderly households;
- to compare the obtained results with the results of earlier research into the subsistence of the Estonian elderly and based on analysis, propose possible areas where it would be possible to influence the factors related to the elderly, with the aim of improving the subsistence of elderly households.

A variety of theoretical articles and earlier empirical studies with a similar thematic field were used for preparing this master's dissertation. The earlier work used includes, for example, articles used by Adballah *et al.* (2008), Townsend (1979), Burchardt *et al.* (2002), Spicker (2007), Smith, Clay (2010), (Frazer 2009) and Houghton, Khandor (2009). Other significant sources include also the earlier studies by Vrooman *et al.* (2008), Buber *et al.* (2010), Graaf-Zijl, Nolan (2011). The second part of the work is based on data from the Estonian Statistical Office and SHARE 4. wave.

Although the concept of subsistence is widely used, its definition has not been agreed and therefore also its interpretations vary extensively. Despite this, it may be argued that subsistence is related to the material living conditions of the people as well as the quality of life. In general, there are two broad categories of subsistence – subjective and objective, where the first shows the household's perception of their subsistence and the objective side focuses on material factors affecting subsistence. This work revealed that,

when describing subsistence, the indicators to describe material subsistence, poverty and social exclusion and the criteria associated with them, are often used separately. Such criteria may be, for example, income, unemployment, household structure, education, and the criteria used in studying the health status of the people or the criteria used to analyse relationships between people, self-esteem and discrimination or other subjectively defined criteria.

The subsistence of elderly households depends on various factors. In general, the factors may be separated into five categories: labour market and income, the opportunities to replace income received from employment, health and self-evaluation of health, the role and responsibilities of the elderly in the household and other factors (emotional state, satisfaction, quality of life). The subsistence of elderly households is most affected by the labour market and income. The reasons for not working may be due to the health status, education, obligations in the household, preferring recreation to employment, discrimination, but also long-term unemployment, because in old age it is difficult to find work. As the opportunities to replace income received from employment, one may name pension and benefits received from the social security system, because the state has an obligation to ensure a certain income level for citizens. The subsistence of elderly households is also influenced by the role of the elderly and their obligations in the household.

Analysing earlier studies of the factors influencing the subsistence of elderly households revealed that poor health, higher age, higher level of education and higher wages affect the subsistence of households. Labour market and income are related to material subsistence, poverty and social exclusion alike. Elderly households that subsist on welfare benefits or other non-earned income have a higher rate of poverty. The presence of relative poverty is higher in elderly women living alone and households whose head is a woman; poor state of health also increases the risk of poverty and social exclusion. It has been previously proved that greater life satisfaction and less social exclusion take place in households where the elderly have good relations with confreres and a good financial situation in the household, which influence the subsistence of elderly households in a positive way.

According to Population forecast, the proportion of the elderly in the total population of Estonia will increase until the year 2044. The demographic labour pressure index in Estonia has consistently fallen, which shows that more people leave the labour market than enter it. More elderly women than men live in relative poverty in Estonia, and the same is also true for material deprivation. The largest number of the elderly are located in the lowest or second income quintile and thus their incomes are small. The results of earlier research into the factors affecting the subsistence of Estonian elderly households are generally similar to the overall results of earlier research into elderly households.

When looking into various factors influencing the subsistence of elderly households based on statistics describing various labour market groups, then the elderly workers are likely to have a vocational or higher education. Among the elderly in employment nearly half of them have good health, and among the elderly not in employment, the self-evaluation of their health was rather satisfactory or bad. It should also be noted that the biggest economic difficulties are suffered by the elderly not in employment, but, compared to men, women are less satisfied with their wage, taking into account the efforts and achievements related to work. Housing, child, subsistence, and other social benefits are most of all received by men in employment. The conclusions resulting from the analysis are, therefore, that in the case of certain indicators, elderly women are in a worse situation than men and in other cases the opposite situation is true.

Analysing the subsistence of Estonian elderly households, the compiler of the work draws attention to the fact that the results obtained from the evaluation of the models is subjective by nature. It turned out that over one year of ageing the subsistence of elderly households increases across either labour market status; additionally, the higher education of elderly men in employment increases the probability of subsistence of the household, and marriage increases the likelihood of subsistence of households. There are links between the health and subsistence of the households of the elderly in employment, and life satisfaction has a positive impact on the subsistence of the household regarding either labour market status. With regards to the financial and asset-related factors, it appeared that the lack of money reduces the subsistence of elderly households regarding either labour market status. With regards to wage, it appeared that

in the case of elderly men, receiving sufficient wage influenced the likelihood of household subsistence positively.

There are visible similarities in the factors influencing the subsistence of elderly households found in this work when compared to the factors influencing the subsistence of Estonian elderly households found in earlier studies. The similarities were found for following factors: the increasing growth of age in the elderly increases the likelihood of household subsistence, vocational and higher education increase the likelihood of household subsistence in case of men in employment, marriage and cohabitation increase the likelihood of household subsistence compared to the elderly living alone, the evaluation of health as very good and good is in positive correlation with household subsistence in the case of the elderly in employment, the existence of long-term health problem and suffering from mood and emotional dysfunction reduces the likelihood the subsistence of the household, the placement of money in stocks or shares affects the livelihoods of households of elderly men in particular positively, working in a lower position is in negative correlation with the household subsistence and obtaining a sufficient wage is in positive correlation to the subsistence of the household.

It became apparent from the present work that among Estonian elderly households the factors influencing subsistence of a non-working household are factors related to the household and household limitations and among the elderly households in employment the factors influencing subsistence are related to health and education. Both in the case of non-working as well as workers the factors influencing the subsistence of households were the following: factors relating to emotional state and factors relating to the financial and asset side. Concluding the analysis, it can be stated that in order to improve the subsistence of elderly households, including the reduction of poverty and social exclusion, it is important to pay attention to the labour market activity of elderly workers, because participation in the labour market in old age is a pervasive aspect of subsistence as income from employment is one of the main opportunities for normal subsistence of households. In the case of the elderly, the inclusion in society and social activity, continuing education, activity in the labour market, satisfaction with life, and access to a variety of resources and services, are important. It is important to ensure the equal treatment of the elderly, regardless of age. In addition, health is important in the

context of the elderly, because health status often lays the foundation for labour market participation and inclusion in social life. The change of health behaviour among social groups is a long-term process, which is of considerable importance. Additionally, the responsibility for household subsistence with regard to financial resources lies to a large extent with the household itself, depending on what choices are made, for example, with respect to loans or monetary assistance to others.

It is possible to develop this master's dissertation further. There is an opportunity to consider the indicators of subsistence of elderly households with regard to assessing whether the elderly man and woman of the same household answer a questionnaire relating to the factors influencing subsistence similarly. Additionally, it is possible to include in the analysis data from several different countries, for example, carry out a subsistence analysis comparing the Baltic states in terms of elderly households. A deeper meaning would be given to the analysis if it would be possible to include the income data in the future as according to earlier studies and theoretical sources, which show that factors relating to income influence the subsistence of households to a large extent.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristi Peedomaa
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 23.05.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eesti vanemaealiste leibkondade toimetulek ning seda mõjutavate tegurite analüüs (SHARE 4. laine andmetel),

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Kaia Philips,
(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.05.2014